

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BİTLİS İLİNİN KALKINMASINDA TURİZMİN ROLÜ: YEREL
PAYDAŞLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ümit ŞENGEL

Enstitü Anabilim Dalı: Turizm İşletmeciliği

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN

EYLÜL-2015

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

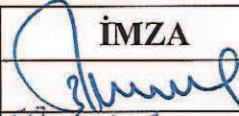

**BİTLİS İLİNİN KALKINMASINDA TURİZMİN ROLÜ: YEREL
PAYDAŞLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ümit ŞENGEL

Enstitü Anabilim Dalı: Turizm İşletmeciliği

“Bu tez 30/09/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN (Danışman)	BAŞARILI	
Prof. Dr. Orhan BATMAN	Başarılı	
Doç. Dr. Selim İNANÇLI	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ümit ŞENGEL

30/09/2015

ÖNSÖZ

Entelektüel birikimin giderek önemli bir noktaya geldiği dünyamızda, bilgi en değerli varlık olmayı başarmaktadır. Bilginin bu artan değeri, bilimi öğrenmeyi ve öğretmeyi insanoğlu için vazgeçilmez bir yol kılmaktadır. Bilimi öğrenme ve öğretme yolunda attığım bu adımın hem bilime, hem de entelektüel birikimime önemli katkılar sunmasını temenni ediyorum.

Tez yazım süreci boyunca, yoğun ve yorucu temposuna rağmen her türlü desteğini benden esirgemeyen sayın danışman hocam Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN'e teşekkürü bir borç biliyorum. Lisansüstü eğitimim ve akademik hayatım süresince bilgi ve tecrübeleri ile şahsıma her türlü desteği sağlayan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Orhan BATMAN başta olmak üzere, Prof. Dr. Mehmet SARIŞIK, Doç. Dr. Oğuz TÜRKAY, Yrd. Doç. Dr. Şevki ULAMA ve Yrd. Doç. Dr. Lütfi Mustafa ŞEN'e saygılarımı sunuyorum, teşekkür ediyorum.

İsimlerini burada belirtmediğim iş ve eğitim hayatımdaki bütün arkadaşlarıma, lisansüstü eğitimim ve tez çalışmam süresince sağlamış oldukları katkılar ve vermiş oldukları tüm destekler için ayrı ayrı teşekkür ediyorum ve saygılarımı sunuyorum.

İnsanlığa faydalı bireyler kazandırmak adına gece gündüz yoğun bir hayat mesaisi harcayan kıymetli annem Huri ŞENGEL ve babam İrfan ŞENGEL'e, tezi hazırlama sürecinde her türlü fedakârlığa katlanan eşim Ayfer ŞENGEL'e, hayatım boyunca benden desteklerini esirgemeyen onbir kardeşime ayrı ayrı teşekkür ediyorum, sevgilerimi sunuyorum.

Ümit ŞENGEL

30/09/2015

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	V
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
KISALTMALAR	viii
ÖZET	ix
SUMMARY	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM I: BİTLİS İLİNİN TURİZM POTANSİYELİ	6
1.1. Bitlis'in Genel Özellikleri	6
1.1.1. Bitlis İsminin Kökeni	6
1.1.2. Bitlis İlinin Coğrafik Yapısı.....	7
1.1.3. Bitlis'in Tarihi.....	9
1.2. Bitlis'in Turistik Arz Kaynakları	10
1.2.1. Turizm Tesisleri	11
1.2.2. Turizm Kaynakları	14
1.2.2.1. Bitlis'teki Tarihi Yapılar	14
1.2.2.2. Bitlis'teki Doğal Kaynaklar.....	20
1.2.2.3. Diğer Kaynaklar	22
1.3. Bitlis'in Turistik Talep Profili.....	22
BÖLÜM II: BÖLGESEL KALKINMA VE TURİZM İLİŞKİSİ	26
2.1. Kalkınma Kavramının Tanımı ve Amacı	26
2.1.1. Kalkınma Modelleri	28
2.1.1.1. Dengeli Kalkınma Modelleri	29
2.1.1.2. Dengesiz Kalkınma Modelleri.....	30
2.1.1.3. W.W. Rostow'un Kalkınma Modeli.....	31
2.1.2. Kalkınma Kuramları	33
2.1.2.1. Modernleşme Kuramı	33
2.1.2.2. Merkez-Çevre (Bağımlılık) Kuramı	34
2.1.2.3. İktisadi Neoliberalizm Kuramı	35
2.1.2.4. Alternatif Kalkınma Kuramı.....	35
2.2. Bölgesel Kalkınma Kavramının Tanımı ve Önemi.....	36

2.3. Bölgesel Kalkınma Politikası Kavramının Tanımı ve Önemi.....	37
2.4. Bölgesel Kalkınma Politikalarının Amaçları	39
2.4.1. Nüfusun Ülkede Rasyonel Dağılımını Sağlamak	40
2.4.2. Geri Kalmış Bölgelerin Ekonomik ve Sosyal Kalkınmasını Sağlamak.....	40
2.5. Bölgesel Kalkınma Politikalarının İlkeleri.....	41
2.5.1. Sosyal Karlılık İlkesi.....	41
2.5.2. Kalkınma Kutbu İlkesi	41
2.5.3. Halkın Katılımı İlkesi	41
2.6. Bölgesel Kalkınma Araçları	42
2.6.1. Teşvik Tedbirleri.....	42
2.6.2. Metropolitan Bölgelerin Gelişiminin Sınırlandırılması	43
2.6.3. Kamu Yatırımları	44
2.6.4. Yönetimsel Örgütün Adaptasyonunun Sağlanması	44
2.6.5. Bölgesel Kalkınma Ajansları	44
2.7. AB ve Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları	45
2.7.1. AB’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları.....	46
2.7.2. Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları.....	47
2.8. Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları	50
2.8.1. AB’nin Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları	51
2.8.1.1. Yapısal Fonlar	51
2.8.1.2. Uyum Fonu	51
2.8.1.3. Topluluk Girişimleri	52
2.8.2. Türkiye’nin Bölgesel Kalkınma Yaklaşımının Temel Araçları.....	52
2.8.2.1. Bölgenin Yeniden Tanımlanması	52
2.8.2.2. Organize Sanayi Bölgeleri.....	53
2.8.2.3. Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	54
2.8.2.4. Teknoparklar.....	55
2.8.2.5. Yenilik ve Teknoloji Merkezleri	55
2.8.2.6. İş Kuluçkaları ve İş Kümeleri.....	55
2.9. Bölgesel Kalkınma ve Turizm İlişkisi.....	55
2.9.1. Turizmin Kültürel Etkileri	56
2.9.2. Turizmin Sosyal Etkileri	58

2.9.3. Turizmin Çevresel Etkileri.....	60
2.9.4. Turizmin Ekonomik Etkileri	63
2.9.4.1. Turizmin Milli Gelire Etkisi	63
2.9.4.2. Turizmin İstihdama Etkileri.....	64
2.9.4.3. Turizmin Dış Ticarete Etkileri.....	66
2.9.5. Turizmin Bölgesel Kalkınmaya etkileri	68
BÖLÜM III: YÖNTEM VE SAHA ARAŞTIRMASI.....	69
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	69
3.2. Araştırmanın Yöntemi.....	70
3.2.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	70
3.2.2. Anket Formunun Niteliği	71
3.2.3. Veri Toplama Süreci	72
3.3. Araştırmanın Kısıtları.....	73
3.4. Araştırmada İzlenen Yol ve Araştırma Soruları	73
3.5. Ölçeğin Geçerliliği ve Güvenilirliği.....	74
3.6. Verilerin Analizi ve Bulguların Yorumlanması.....	75
3.6.1. Katılımcıların Demografik Bilgileri ve Bitlis İlinin Kalkınmasına İlişkin Genel Soruların Frekans Analizi	76
3.6.2. Araştırma Değişkenlerine İlişkin frekans Analizi Sonuçları	80
3.6.3. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları	89
3.6.4. Araştırma Kapsamında Yapılan Mülakata İlişkin Analiz Sonuçları.....	104
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	109
KAYNAKLAR	115
EKLER.....	127
EK-1: ARAŞTIRMADA KULLANILAN ANKET FORMU	127
EK-2: ARAŞTIRMADA KULLANILAN MÜLAKAT FORMU	130
ÖZGEÇMİŞ	132

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Bitlis İlindeki Oteller	11
Tablo 2: Ortadoğu Anadolu Bölgesinde Bitlis İlinin Yatak ve Oda Kapasitesi (2013)	12
Tablo 3: Bitlis İlindeki Seyahat Acentaları	13
Tablo 4: Bitlis İli Belediye Belgeli Tesislerin Doluluk Bilgileri (2013)	23
Tablo 5: Bitlis İli Turizm Belgeli Tesislerin Doluluk Bilgileri (2013)	24
Tablo 6: Bazı Ülkelerin Kalkış Dönemi	32
Tablo 7: Beş Yıllık Kalkınma Planlarının Amaç ve Uygulamaları	49
Tablo 8: Kültürel Turizm Kaynakları	56
Tablo 9: Doxey'in Modeline Göre Turist Yerel Halk Arasındaki İlişki	58
Tablo 10: Kitle Turizmi ve Ekolojik Turizmin Çevresel Etkilerinin Karşılaştırılması	61
Tablo 11: Turizmin Doğal Çevre Üzerindeki Olumsuz Etkileri	62
Tablo 12: Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı (2000-2012)	64
Tablo 13: Turizmin İstihdama Toplam Katkısı (Doğrudan ve Dolaylı İstihdam-2012)	65
Tablo 14: Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri ve Turizm Giderlerinin İthalat Giderleri İçindeki Payı (Milyon USD/2000-2012)	66
Tablo 15: Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Açıklarının Kapama Payı (2000-2012)	67
Tablo 16: Araştırma Ölçeğine İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları	75
Tablo 17: Demografik Değişkenler	77
Tablo 18: Bitlis'te Turizme İlişkin Genel Soruların Frekans Analizi	79
Tablo 19: Bitlis'te Bölgesel Kalkınmaya Turizmin Muhtemel Etkilerine Yönelik Frekans Analizi	81
Tablo 20: Bitlis İli Turistik Talebine Dair Frekans Analizi	85
Tablo 21: Bitlis İlinin Turizm Gelişmesi İçin Sahip Olduğu Avantaj ve Dezavantajlarına İlişkin Frekans Analizi	86
Tablo 22: Alternatif Turizmin Muhtemel Etkilerinin Eğitim Durumuna Göre Farklılık Analizi	90
Tablo 23: Alternatif Turizmin Muhtemel Etkilerinin Mesleğe Göre Farklılık Analizi	93
Tablo 24: Alternatif Turizmin Muhtemel Etkilerinin Yaş'a Göre Farklılık Analizi	95
Tablo 25: Alternatif Turizmin Muhtemel Etkilerinin Bitlis'te Yaşam Süresine Göre Farklılık Analizi	97
Tablo 26: Bitlis'te Turistik Talep Analizinin Mesleğe Göre Farklılık Analizi	98

Tablo 27: Bitlis’te Turistik Talep Analizinin Yaşam Süresine Göre Farklılık Analizi	99
Tablo 28: Bitlis’in Alternatif Turizmin Gelişmesi Açısından Sahip Olunan Avantaj ve Dezavantajlarının Eğitim Durumuna Göre Farklılık Analiz	100
Tablo 29: Bitlis’in Alternatif Turizmin Gelişmesi Açısından Sahip Olunan Avantaj ve Dezavantajlarının Mesleğe Göre Farklılık Analizi.....	101
Tablo 30: Bitlis’in Alternatif Turizmin Gelişmesi Açısından Sahip Olunan Avantaj ve Dezavantajlarının Yaşa Göre Farklılık Analizi	102
Tablo 31: Bitlis’in Alternatif Turizmin Gelişmesi Açısından Sahip Olunan Avantaj ve Dezavantajlarının Yaşam Süresine Göre Farklılık Analizi	103

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 : Kalkınma Kuramları.....	33
Harita 1 : Bitlis İli Haritası.....	8

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABKF	: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonunun
BİT	: Bilgi ve İletişim Teknolojileri
BKA	: Bölgesel kalkınma ajansları
BYKB	: Beş Yıllık Kalkınma planları
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTA	: Dış Ticaret Açığı
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İİBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
KDV	: Katma Değer Vergisi
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme
KÖY	: Kalkınmada Öncelikli Yöreler
KVP	: Kentsel Vizyon Planı
OSB	: Organize Sanayi Bölgeleri
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRSAB	: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
UNWTO	: Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü
WTTC	: Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi

Tezin Başlığı: Bitlis İlinin Kalkınmasında Turizmin Rolü: Yerel Paydaşlar Üzerine Bir Araştırma

Tezin Yazarı: Ümit ŞENGEL **Danışman:** Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN

Kabul Tarihi: 30/09/2015 **Sayfa Sayısı:** x (ön kısım) + 127 (tez) + 6 (Ekler)

Anabilim Dalı: Turizm İşletmeciliği

Turizm faaliyetleri dünya genelinde giderek artmaktadır. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, turizm faaliyetlerindeki bu artışa önemli katkılar sağlamaktadır. Teknoloji ile beraber beşeri sermayenin giderek önemli hale gelmesi, insanların hem harcayabilecekleri gelirlerinin hem de boş zamanlarının artmasına sebep olmaktadır. Harcanabilir gelir ve boş zamanın artması doğal olarak turizm faaliyetlerinin artmasına da önemli katkılar sağlamıştır.

Turizm toplumlar üzerinde önemli etkilere sebep olmaktadır. Bu etkiler ekonomik, sosyal, kültürel veya çevresel olabilmektedir. Turizmin toplumsal etkileri olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilmektedir. Bütün bu etkiler turizmin ülke, şehir veya bölgelerin kalkınmasında önemli bir rol oynamasını da beraberinde getirmektedir. Bu etkiler ancak turizm endüstrisinin geliştirilmesi ile sağlanabilmektedir. Bunun önemli bir koşulu da turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği bölgelerdeki yerel paydaşların turizme destek vermesidir. Bu anlamda turizmin bölgesel etkilerinden haberdar, turizmden fayda sağlayan paydaşların turizme daha fazla destek vereceği söylenebilir. Bütün bu sebepler bölgesel kalkınmada turizmin rolüne ilişkin paydaşlar üzerinde yapılan araştırmaları önemli kılmaktadır.

Bu araştırmada Bitlis ilinin kalkınmasında turizmin rolünün yerel paydaşların fikirleri doğrultusunda araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında hem nicel hem de nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Yerel halktan nicel araştırma yöntemleri veri toplama araçlarından anket, kamu görevlileri ve özel sektör temsilcilerinden ise nitel araştırma yöntemlerinden veri toplama aracı olarak mülakat tercih edilerek veriler toplanmıştır. Bu kapsamda yerel halktan 396 adet anket toplanmış, ayrıca 11 kamu görevlisi ve 9 özel sektör temsilcisi ile de mülakat yapılarak elde edilen veriler analize tabi tutulmuştur. Anket çalışması sonucu elde edilen verilere ilişkin yapılan testler sonucu verilerin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Bundan dolayı verilerin analiz edilmesinde non-parametrik testlerden faydalanılmıştır. Mülakat sonucu elde edilen veriler ise betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların Bitlis ilinin kalkınmasında turizmin önemli bir rolünün olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. “Zengin tarihi ve kültürel değerlere sahip olması ve zengin mutfak kültürü Bitlis’te alternatif turizmin gelişmesi açısından avantajdır” ifadesi bütün ifadeler içerisinde en yüksek katılımın olduğu ifade olmuştur. Bunun yanında, “Yerel yönetimler (belediye, kaymakamlık vb.) turizmin gelişmesinde etkin bir şekilde çalışmaktadır” ifadesi bütün ifadeler içinde en düşük katılımın olduğu ifade olmuştur. Ayrıca araştırmadaki ifadelerin önemli bir kısmı cinsiyet, yaş, eğitim, meslek ve Bitlis’te yaşam süresine göre anlamlı farklılık göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Turizmin Rolü, Ekonomik Etki, Sosyal Etki, Kültürel Etki, Çevresel Etki, Bitlis

Title of the Thesis: The Role of Tourism on the Development of Bitlis Province: A Study on Local Stakeholders	
Author: Ümit ŞENGEL	Supervisor: Assoc. Dr. Burhanettin ZENGİN
Date: 30/09/2015	Nu. of pages: x (pre text) +127 (main body) + 6 (appendices)
Department: Tourism Management	
<p>Tourism has been retrieving an increasing importance all over the world. The rapid accesses of technology into human life have paved the way for gaining rapid information and maintain an easier life. This situation has been resulting in the rise of free time and spendable income which have critical roles in for tourism. The increasing importance of intellectual capital leads people to a more liberates life. The relationship between tourism and liberation gives a rise to the development of tourism day by day.</p> <p>It is a common truth that tourism has important effects on communities. Considering the discussions related to these effects, the economic effects are generally being mentioned. Especially its income-generating effect leads tourism to be an important economic power. But beside economic effects, tourism in a very wide axis leaves social, cultural and environmental impressions as well. Cultural amalgamation, social and personal development, empathy and environmental awareness are a few among income-generating effects. Apart from the given positive effects of tourism, there are also some effects of tourism known as negative. However these negative effects are less when compared to positives and can be dissolved with corrective precautions. Therefore, with the social effects of its, tourism undertakes an important mission regarding the development of communities and regions and clearing away the interregional derangements.</p> <p>Improving the tourism industry can be ensured with the supports of local shareholders in the regions tourism activities being carried out. At this point, it can be said that the shareholders whom are aware of the effects of tourism on regional development will support tourism more. It should be said that, the shareholders consisted of locals and their delegates are having a say in the region and over the tourism of the region.</p> <p>This study has been carried out to identify the ideas of shareholders about the effects of tourism on regional development in Bitlis province in need of development. In this 396 surveys have been applied to locals, 11 public officials and 9 private sector representatives have been interviewed and the gained data has been analyzed. With the study the probable effects of tourism that can assist the regional development of Bitlis have been evaluated according to the shareholders' point of view. It has also been concluded that the answers given by the participant have shown differentials according to the demographic variables.</p>	
Keywords: Regional Development, Role of Tourism, Economic Effect, Social Effect, Cultural Effect, Environmental Effect, Bitlis	

GİRİŞ

Turizm gittikçe insan hayatının bir parçası haline gelmektedir. Turizmin insanların hayatında bu kadar yer edinmesi, onu dünya genelinde önem verilen bir endüstri haline getirmektedir. Turizm geliştikçe toplumların üzerinde de önemli etkileri olmaktadır. Turizmin en önemli etkilerinden biri de söz konusu toplumların kalkınması üzerinde olmaktadır. Turistik kaynaklar bakımından zengin olan ülke, bölge veya şehirlerin turizme oldukça fazla önem vermeleri yaygın bir politika haline gelmiştir.

İlk olarak ülkeler, makro anlamda ekonomik getirisini göz önünde bulundurarak turizme önemli bir misyon yüklemeye başlamışlardır. GSMH, gelir, istihdam, dış ticaret açıklarını kapama payı gibi makroekonomik anlamda önemli bir takım etkiye sahip olan turizm, ülkeleri olduğu bölge veya şehirleri de etkilemektedir. Küçük destinasyonlara yatırımların yapılması ve bu destinasyonlardaki vatandaşların iş sahibi olmaları turizm sayesinde oldukça kolaylaşabilmektedir. Bu nedenle hem ülkeler hem de bölge veya şehirler turizmi önemsemekte ve turizm yatırımlarını teşvik etmektedir.

Ülke, bölge veya şehirleri turizme yönlendiren diğer bir önemli sebepte turizmin sosyal ve kültürel etkileridir. İnsanların birbirlerini tanımaları, empati kurarak farklı kültür ve değerlere saygı duymaları, kişisel gelişimin bir zorunluluk halini alması ile beraber bu konuda girişimlerin olması, kadının iş hayatına katılımının artması birçok gelişme turizm sayesinde ulaşılabilir olabilmektedir. Toplumların birbirine saygı düzeyi de turizm ile beraber hızlı bir artış göstermektedir. Sosyal yaşamın değişimi de aynı şekilde turizm ile beraber daha kolay gerçekleşebilmektedir.

Bütün bu etkiler ülke, bölge veya şehirlerin turizm sayesinde topyekûn bir gelişme göstermelerine zemin hazırlamaktadır. Bölgesel kalkınmayı beraberinde getiren bu süreç, turizmi söz konusu yerler için üzerinde durulan bir endüstri haline getirmektedir. Özellikle emeğin yoğun olarak kullanılması ve diğer sektörlere göre daha az maddi sermaye gerektirmesi, zengin turistik kaynaklara sahip ülkelerin kalkınma politikalarında turizmi oldukça önemli bir yere koymalarına neden olmaktadır. Bu politikaların uygun olarak kullanılması halinde, turizm bölgesel kalkınma üzerinde oldukça belirleyici olabilmektedir.

Türkiye’de de hem ülke hem de bölge veya yöresel anlamda en çok önem verilen endüstrilerin başında turizm gelmektedir. Özellikle Türkiye ekonomisine olan etkileri nedeniyle turizm ülkede özel önem verilen alan olarak öne çıkmaktadır. Dış ticaret açıklarını kapatma payı, gelir ve istihdam gibi etkileri sayesinde, turizm Türkiye’nin makroekonomik gücüne önemli katkılar sağlamaktadır. Ayrıca turizm sayesinde hem yerli girişimciler için bir yatırım sahası açılmakta, hem de uluslararası büyük firmaların Türkiye’de yatırım yapmalarına zemin hazırlanmaktadır. Bu durum da Türkiye’nin hem ulusal, hem de uluslararası gelişmesine imkân sağlamaktadır.

Türkiye’nin yedi coğrafik bölgesinin birbirine göre önemli gelişmişlik farkları bulunmaktadır. Bunun ötesinde Türkiye’nin 81 ilinde birbirine göre önemli gelişmişlik farklılıklarının olduğunu da söylemek mümkündür. Bölge, şehirler veya yöreler arasındaki gelişmişlik farklarının giderilmesi, söz konusu bu yerlerin kalkındırılması ile mümkündür. Ancak bunu sağlamak o kadar da kolay değildir. Çünkü bölgesel kalkınma ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel parametrelerin gelişmesini ifade etmektedir. Dolayısı ile kalkınma ihtiyacı olan bölgelere yukarıdaki parametreleri sağlayacak endüstri veya sektörlerin götürülmesi gerekmektedir. Turizm de ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etkileri olan bir endüstridir. Bu noktada Türkiye’de zengin turistik kaynaklara sahip olan şehir veya yöreler bir adım öne çıkmaktadır. Çünkü bu yerlerde turizmin geliştirilmesi bölgesel kalkınmaya önemli katkılar sağlamakta ve bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesine öncülük etmektedir.

Bitlis’in hem demografik yapısı hem de coğrafik konumu ilin ekonomik ve sosyal anlamda istenilen seviyeye gelmesini zorlaştırmaktadır. Şehrin engebeli yapısı sanayi endüstrilerin şehre gelmesini zorlaştırmaktadır. Genel anlamda halkın en önemli geçim kaynağı olarak tarım ve hayvancılık sektörü ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında ilin turistik kaynak bakımından önemli bir potansiyele sahip olduğu da söylenebilir. İlde turizm faaliyetleri sürdürülse de, bunun yeterli olduğunu söylemek oldukça güçtür. Dolayısı ile yatırım, tanıtım, güvenlik, nitelikli personel ve tesisleşme gibi bazı temel problemler uygun politikalarla çözülebilirse Bitlis’in önemli bir turizm şehri olması mümkündür.

Araştırmanın Önemi

Turizmin dış ticaret açıklarını kapatma, istihdam, GSYİH ve gelir gibi makroekonomik etkileri, turizmi ülkeler için oldukça önemli kılmaktadır. Turizmin bu makroekonomik

etkileri, zengin turistik kaynaklara sahip ülkelerde turizmin geliştirilmesine yönelik planlama yapılmasına ve politika oluşturulmasına zemin hazırlamaktadır. Ülkelerin turizme yönelik bu politikaları genel anlamda bütün ülke ile ilgili olabileceği gibi bölge, şehir veya yörelerle ilgili de olabilmektedir. Bu politikalar sayesinde küçük bölge ve yörelerin gelişmesinde turizmin önemli bir rol oynamasına imkân sağlanmaktadır.

Turizm bölgesel gelişmişlik farklılıkların giderilmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu katkılar turizmin bölgesel kalkınmaya da önemli etkilerinin olduğunu göstermektedir. Turizmin etkileri sadece ekonomik etkiler ile sınırlı değildir. Özellikle turizmin sosyal yapıya yaptığı katkılar en az ekonomik etkiler kadar önemli kabul edilmektedir. Bununla beraber turizm kültürel etkileşime de oldukça önemli katkılar sağlamaktadır. Çevresel etkiler de turizmin etkilediği diğer önemli yönlerden bir tanesidir. Turizmin tüm bu etkilerinin olumlu tarafları; bir ülke, bölge veya şehir destinasyonunun gelişmesine katkılar sağlanmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu bağlamda, araştırmanın Bitlis ilinin kalkınmasında turizmin rolünün tespit edilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Böyle bir sonucun Bitlis ilindeki paydaşlara turizm konusunda farkındalık oluşturacağından araştırmanın bu alandaki önemli bir eksiği gidereceği düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın bölgesel kalkınma-turizm ilişkisine dair literatüre zenginlik katacağının beklenmesi araştırmayı literatür açısından da önemli kılmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada Bitlis ilinin kalkınmasında turizm rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma sonucunda ortaya çıkan raporun ildeki kamu ve özel sektör temsilcilerine ulaştırılması önem taşımaktadır. Özellikle yerel paydaşların önemli bir kısmını oluşturan halk, kamu ve özel sektör temsilcilerinin fikirleri alınarak yapılan bu araştırmanın hem literatüre bir katkı sağlaması, hem de ildeki turizm faaliyetlerine katkıda bulunmak isteyen paydaşlara bir rehber olma özelliği taşıması söz konusu olabilmektedir.

Araştırmadaki amacın gerçekleşmesi için hem nitel hem de nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bitlis ilin kalkınmasın turizmin rolü yerel paydaşlardan halk, kamu ve

özel sektör temsilcilerinin bakış açıları ile belirlenmiştir. Halktan anket ile kamu ve özel sektör temsilcilerinden ise mülakat ile veriler alınarak değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırmanın Metodolojisi

Bitlis ilinin kalkınmasında turizmin rolünün tespitine yönelik yapılan bu araştırmada hem nitel hem de nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nicel araştırma tekniğinde veri toplama aracı olarak anket, nitel araştırma tekniğinde ise veri toplama aracı olarak mülakat tercih edilmiştir. Anket çalışması için Bitlis'te ikamet eden halk çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. 600 anket çoğaltılmış ve olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden kolayda örnekleme yöntemi ile veriler toplanmıştır. Geri dönüş sağlanan 420 anket değerlendirilmiş, eksik ve hatalı anketler çıkarılarak geriye kalan 396 anket analize tabi tutulmuştur. Ayrıca 9 seyahat acentası, 10 turizm işletme belgeli otel işletmesi ve 15 kamu görevlisi ile mülakat yapılması hedeflenmiş, ancak toplamda 20 adet mülakat yapılabilmektedir.

Araştırma kapsamında kullanılan anket ve mülakat formları için ilgili literatür taranmış ve hem anket hem de mülakat metninin çerçevesi Doğan ve Yıldız (2007) tarafından yapılan çalışma referans alınarak oluşturulmuştur. Konu ile ilgili uzman görüşleri de alınarak anket ve mülakat formlarına son şekilleri verilmiştir. Anket formu beş bölümden oluşmaktadır. Bu beş bölümün ilk üç bölümü tutum ölçeği 5'li likert ölçeği ile hazırlanmış 36 ifadeden oluşturulmuştur. Dördüncü bölüm bölgesel kalkınma ve turizm ilişkisine dayalı 8 genel ifadeden oluşmaktadır. Son olarak ise 5 adet demografik sorunun bulunduğu beşinci bölüm ile anket formu tamamlanmıştır. Mülakat metni de anketteki ifadeler dikkate alınarak 12 sorudan oluşturulmuştur. Elde edilen verilerin analizi istatistiksel yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Bu hususta istatistik paket programı olan SPSS (Statistical Package for the Social Sciences)'in Windows işletim sistemi ile uyumlu olan (20.0 sürümü) programından faydalanılmıştır.

Araştırmada ilk olarak güvenilirlik analizi yapılmıştır. Anketin üç ayrı bölümü için güvenilirlik analizi yapıldıktan sonra, ölçeğin geneli için de aynı analiz uygulanmıştır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığının tespit edilmesi için Shapiro Wilks ile verilere ait çarpıklık (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) testleri uygulanmış ve verilerin normal dağılmadığı tespit edilmiştir. Bu aşamadan sonra ise veriler normal dağılmadığı için non-parametrik testlerden Mann Whitney U ve Kruskal Wallis farklılık testleri

uygulanmıştır. Analizler sonucunda araştırmanın birçok boyutunda 5 demografik değişkene (cinsiyet, meslek, yaş, eğitim, ikamet süresi) göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Bu araştırmanın takip eden birinci bölümünde Bitlis ilinin turizm potansiyeli hem arz hem de talep açısından ele alınmıştır. İkinci bölümde, bölgesel kalkınma ile turizm kavramları irdelenmiş ve üçüncü bölümünde ise alan araştırması detaylı olarak ele alınmıştır. Araştırmanın amacı, önemi, yöntemi, evren ve örnekleme, veri toplama süreci ve elde edilen verilerin analiz edilip yorumlanması bu bölümün içeriğini oluşturmaktadır. Araştırma sonuç ve öneriler bölümü ile tamamlanmıştır.

BÖLÜM I: BİTLİS İLİNİN TURİZM POTANSİYELİ

Bitlis bulunduğu coğrafyadaki diğer illere göre biraz daha turizmde ön plana çıkabilecek kaynaklara sahip bir ildir. Özellikle tarihi dokusu, inanç açısından değerli şahsiyetleri barındırması, kültürel yapısı, eşsiz doğal güzelliklere sahip olması gibi değerler Bitlis'e böyle bir kimlik kazandırmaktadır. Bu kaynaklar içinde özellikle Selçuklulardan kalma tarihi yapılar ayrı bir önem taşımaktadır. Bitlis ili ziyaret edildiğinde, insanlar zaman zaman tarihin herhangi bir dönemindeymiş gibi bir hissiyatta kapılabilmektedirler.

Bu potansiyel atıl bırakılmayıp, değerlendirilmesi durumunda bir anlam kazanacaktır. Var olan potansiyel kaynakların uygulanacak politikalar ile önce yerli, daha sonrasında ise yabancı turistlerin buraya çekilerek onlara sunulması gerekmektedir. Böyle bir uygulama ile bölgenin dolayısı ile ilin kalkınmasına imkân sağlanabilir. Zaten devam eden ekonomik döngünün turizm ile destelenmesi insanlarda bir refah artışı sağlayarak sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda bölgenin kalkınmasına da hizmet edecektir.

1.1. Bitlis'in Genel Özellikleri

1.1.1. Bitlis İsmi'nin Kökeni

Bitlis'in günümüzde kullanılan isminin nereden geldiği bilinmemekle beraber tarih boyunca zamanla değişik isimler alarak bugüne geldiği tahmin edilmektedir. Bitlis tarih boyunca değişik isimlerle anılmıştır. Asurlular Bit-Liz, Persler ve Yunanlılar Bad-Lis veya Bad-Lais, Bizanslılar Bal-Lais-on, Babaleison veya Baleş, Araplar Bad-Lis, Ermeniler Pageş veya Pağışi olarak kullanmışlardır. Asur dilinde Bit kelimesi yurt, Bet kelimesi kale manasında kullanılmış, Bit-Liz demek Liz'in Yurdu, Bet-Lis demek ise Liz'in Kalesi manasına gelmektedir (Bayrak, 1994: 79).

Aynı şekilde Bitlis adının kökeni için çok eskiye gidilebileceği başka çalışmalarda da ifade edilmektedir. Şehrin Asur dilindeki karşılığı Bıt-lız'dır. O dönemlerin ünlü coğrafyacıları tarafından Bedlis olarak ele alınmaktadır. Güçlü bir inanış bu ismin Makedonya kralı Büyük İskender tarafından komutanı Leis ya da Bedlis isminin verildiği, şehrin Müslümanların eline geçmesi ile beraberinde Bidlis adını aldığı yönündedir. Konu ile ilgili bir efsane de bulunmaktadır (Sayan, 2001: 3).

Karamağaralı (1974: 13-15) eserinde de söz edilen bir efsaneye göre Makedonya Kralı Büyük İskender'in başında boynuzu andıran iki et parçası çıkmaktadır. Bununla ilgili ciddi sıkıntılar çeken İskender'e çaresinin suda olduğunu söylenmiş ve Şattularap'taki bütün sular araştırılmış Bitlis'teki Köşür ve Rabat sularının kaynaklarına da ulaşılmıştır. Bitlis'e 10 km uzaklıktaki Duav Yaylasında bulunan Köşür suyunun kaynağındaki doğal güzelliğe hayran kalan İskender burada konakladığı ve bir süre sonra suyun derdine şifa olduğu ve boynuzların kaybolduğu rivayet edilir. Bunun üzerine sefer çıkmadan kimi kaynaklarda kölesi olarak da geçen komutanı Bedlis veya Leis isimdeki komutana bu suları ebedileştirmesi için bir kale yapmasını emreder. Seferden döndüğünde teslim edeceğin kaleyi benim gibi bir komutan bile fethedemesin demiştir. Sefer dönüşü, muazzam bir kale gören İskender, Bedlis veya Lesi'i çağırarak kalenin anahtarını almasını ister. Komutan anahtarı vermeyeceğini, kaleyi savaşarak almasını ister. Yapılan bütün hamlelere rağmen kale alınmaz ve İskender'in ordusu Rahva ovasına çekilir. Bunun üzerine, komutan anahtarı bir zarf ile İskender'e getirir ve atının ayağına kapanır. Bunun üzerine ikili arasında aşağıdaki diyalog geçmektedir:

“Bre mel'un, mademki anahtarı verecektin, niye asi olup bu kadar adamımı kırdırdın”

“Ey büyük fatih! Benim sana karşı başkaldırmam ve direnmem, senin daha önce vermiş olduğun emrin gereği idi. Sen; benim gibi bir kralın alamayacağı bir kale yapmamı emretmiştin. Senin emrin üzerine yaptığım bu kalenin ne kadar sağlam, fethedilmesinin ne kadar imkansız olduğunu ispat etmek amacıyla bu cüreti gösterdim. Şimdi ben ve kuvvetlerim hareketimizden dolayı müstahak göreceğiniz cezaya razı olarak emrinizdeyiz”

Bu cevabı çok beğenen ve olayı takdir eden İskender şehrin yönetimini bu komutana devrederek, şehre de Bedlis adını vermiştir. O günden sonra şehrin adı Bedlis kalmıştır. Zaman zaman değişikliklere uğrayan isim günümüzde Bitlis adını almıştır.

1.1.2. Bitlis'in Coğrafi Yapısı

Bitlis, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat ve Yukarı Murat Bölgeleri'nin sınırları içinde yer almaktadır. Doğu Anadolu'yu Güney Doğu Anadolu'ya bağlayan doğal geçit üzerinde bir vadi kent olarak kurulmuştur. İl toprakları 41 derece 33 dakika, 43 derece

11 dakika doğu boylamları ile 37 derece 54 dakika, 38 derece 58 dakika kuzey enlemleri arasında olup, kuzeyde Ağrı (Patnos) ve Muş (Bulanık, Malazgirt), batıda Muş (Hasköy, Korkut) ve Batman (Sason, Kozluk), güneyde Siirt (Baykan, Şirvan), doğuda ise Van (Gevaş, Erciş) ile komşudur (Bitlis Haber, t.y.). Şehrin Deniz seviyesinden yüksekliği 1553 metre yüz ölçümü ise, 6707 km²'dir. Bu alana üçte ikisi il sınırları içinde kalan Van Gölü 'nün alanı da eklenince yüz ölçüm toplam 8583 km²'ye ulaşmaktadır" (Çelebi, 1999: 9).

Bitlis'in bu mevcut bölgede kurulmuş olması, stratejik açıdan bölgeye hakim olma ve ulaşımı kontrol etme imkanlarının sağlanmasıyla doğrudan ilgilidir. Çünkü şehir oldukça önemli bir geçiş noktasında kurulmuştur. Doğu Anadolu ile Güneydoğu Anadolu'yu birbirinden ayıran Güneydoğu Toroslara ancak bu koridor geçit vermektedir. Bununla beraber Anadolu'yu hatta Avrupa'yı Ortadoğu bölgesine bağlaması, Bitlis'i eski çağlardan beri bu yönde gidip gelen orduların ve ticaret kervanlarının güzergâhı yaptığı gibi bu günde oldukça önemli ve stratejik bir şehir yapmaktadır (Uluçam, 2002: 12).

Harita 1: Bitlis İli Haritası

Kaynak: <http://www.cografya.gen.tr/tr/bitlis/>

Deniz seviyesinden 1545 metre yükseklikte bulunan Bitlis'te kışlar oldukça uzun sürmektedir. İlde kış ayları soğuk ve kar yağışlı, yaz ayları ise hem kısa sürmekte, hem

de sıcak ve kurak geçmektedir. Karasal iklim özelliklerini genel olarak barındıran Bitlis ikliminde yıllık sıcaklık ortalaması 9,7 derecedir. Yılın en sıcak ayı temmuz, en soğuk ayı ise ocak ayıdır. Yıllık sıcaklık farkı 15,5 derece civarındadır. Van Gölü çevresinde bulunan Adilcevaz, Ahlat ve Tatvan ilçelerinde, kış şehrin diğer kesimlerine göre daha yumuşak geçmektedir. Karasal iklim bir gereği olarak Bitlis'in bitki örtüsü step ve bozkırlardan oluşur. Step ve bozkırlar yağışların bol olduğu dönemlerde yeşeren, ancak kurak yaz aylarında sararan ve kuruyan otlardan oluşmaktadır. Bitlis bitki örtüsü bakımından çayır, otlak ve meraların geniş yer tuttuğu yayla görünümündedir. Ancak belli yerlerde ve yüksek kesimlerde meşe ağaçlarından oluşan ormanlara rastlanmaktadır. Ancak mevcut ormanlar da kış aylarında yakacak ihtiyacı için bilinçsizce tahrip edilmektedir. Sulak yerlerde ise kavak ve söğüt ağaçları ile elma, armut, ceviz, dut gibi meyve ağaçları da florayı zenginleştirmektedir (Diyadinnet, t.y.).

1.1.3. Bitlis'in Tarihi

Bitlis tarihinin ne zaman başladığı ile ilgili değişik rivayetler söz konusudur. Bir görüşe göre gerçekte Bitlis tarihinin Neolitik Çağ (Yenitaş) dönemine kadar gittiği söylenmektedir. Cilali Taş devri de denen bu dönem Ortataş ve Tunç devirleri arasındaki bir dönemi kapsamaktadır. Yani bu dönem M.Ö. 3000-9000 yılları arasını kapsamaktadır (Bayrak, 1994: 81).

Taştepe (1991: 44)'ye göre Bitlis'in Diyarbakır ve Van Bölgesi arasında kurulmuş olması şehrin neolitik çağda kurulmuş olabileceğini göstermektedir. Van ili sınırları içinde bulunan neolitik çağ yerleşimi olan Tilkitepe bölgesi ve aynı dönemdeki Diyarbakır Ergani ilçesi sınırları içinde Çayönü bölgeleri arasında dönemin ticaretinin Bitlis üzerinden yapıldığı vurgulanmaktadır. Bu durum Bitlis'inde bu dönemde var olduğuna işaret etmektedir. Bütün bu tanımlayıcı ve açıklayıcı verilere rağmen Bitlis ilinin daha eski bir tarihi olduğu da söylenebilir. Neolitik çağın M.Ö. 3000 yılında bitmesi, Bitlisin daha eski tarihe sahip olabileceğinin ipuçlarını da vermektedir (DAKA, t.y).

Çelebi (1999: 15) Bitlis'in geçmişinin M.Ö 2000'li yıllara dayandığını ifade etmektedir. Dolayısı ile Bitlis ili sınırları içerisinde Urartu, Pers, Makedonya Krallığı, Roma ve Bizans dönemine ait kalıntılar bulunmaktadır. Ayrıca sonraki dönemlerde Türklerin

hâkimiyeti altına giren şehirde Selçuklu ve Osmanlı dönemi eserleri de bulunmaktadır. Halkın genel yaşayışı ise Mezopotamya kültürünü yansıtmaktadır.

Şehir M.Ö 9. yy'da Urartu hâkimiyeti altındadır. Dönem yoğun bir şekilde arkeolojik kazılarca incelenmiş ve başkent olması dolayısı ile temel kalıntıların Van'da çıktığı gözlemlense de, Bitlis'i de içine alan diğer alanlarda Urartulara ait 3000 yıllık yazıt ve eserlere rastlanmıştır. Urartular zayıflayınca şehir M.Ö 5. yy'da Pers imparatorluğuna bağlanmıştır. Daha sonra Makedonya Krallığı, Pers, Sasani ve Roma devletleri arasında sürekli el değiştirmiştir. Son olarak Roma'da kalmıştır. Bizans döneminde feodal beylerce yönetildiği bilinmektedir (Uluçam, 2002: 13-14)

Bir kaynağa göre de, Bitlis 1537'de çevresindeki Tatvan, Ahlat, Muş, Bulanık ve Hınıs nahiyelerinin bağlı bulunduğu bir Osmanlı ili olarak geçmektedir. Daha sonrasında 1789 yılında Siirt, Muş, Genç ve Bitlis sancaklarının bağlı olduğu dört sancak, 19 kaza, 8 nahiye ve 2088 köyden oluşan bir vilayet merkezi oluşmuştur. Bitlis sancağının sınırları aşağı yukarı bu günkü Bitlis ili sınırlarına denk düşmektedir (Çelebi, 1999: 15).

1.2. Bitlis'in Turistik Arz Kaynakları

Bitlis, turistik kaynak bakımından zengin bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin önemli bir kısmı Bitlis ili vizyon planı stratejik göstergelerine de yansımıştır. Turizm bu planda tarım, hayvancılık ve arıcılık ile birlikte ilin ekonomik değerleri arasında gösterilmiştir. Tür olarak ise kültür turizmi, doğa turizmi ve kış turizmine vurgu yapılmaktadır. Bu türler kapsamında tarihsel ve kültürel turizm türüne hizmet eden varlıklar olarak 700 yıllık tarih, neolitik çağ, Urartular, Makedonya krallığı, Persler, Asurlular ve Med medeniyetlerine ait tarihi kalıntılar, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemini yansıtan eserler, 11 bölgesel ölçekte sit alanı ve 435 adet tescilli kültür ve tabiat varlığı ifade edilmiştir. Ayrıca doğal anlamda ise, Nemrut ve Süphan dağları, Nemrut Krater Gölü, Van Gölü, Bitlis Deresi, Ahlat Kümbetleri ve kaplıcalar öne çıkarılmıştır (KVP, t.y.).

Turistik kaynak bakımından bu zenginliğin olmasına rağmen tesisleşme anlamında problemlerin olduğunu söylemek mümkündür. Aslında özellikle konaklama alanındaki tesisleşmenin mevcut turizm hareketleri için yeterli görülmele birlikte, turistik hareketlerde oluşabilecek hızlı bir gelişmenin oluşturacağı yoğun talebi karşılamakta

zorlanabileceği söylenebilir. Seyahat acentalarının da sayı olarak il için yeterli olmasına rağmen, gerçekleştirilen faaliyetler bakımından yeterli düzeyde olmadıkları söylenebilir.

1.2.1. Turizm Tesisleri

Turizm tesisleri ile ilgili veriler seyahat acentaları ve oteller şeklinde verilmektedir. Veriler, konuya dair internette sağlıklı verilerin olmayışı ve yeni kurulan işletmelerin varlığından dolayı İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünden bizzat istenerek elde edilmiştir.

Tablo 1
Bitlis İlindeki Oteller

	OTEL	TELEFON	BULUNDUĞU YER	İNTERNET ADRESİ
TURİZM BELGELİ OTELLER	THE CRATER OTEL****	0 434 827 25 25	TATVAN	http://thecraterhotel.com.tr/
	TAŞAR OTEL****	0 434 827 33 00	TATVAN	http://www.tasarhotel.com/
	GRAND İSKENDER OTEL****	0 434 827 17 70	TATVAN	http://www.tatvangrandiskender.com
	ŞARK MERMER OTEL***	0 434 228 11 66	MERKEZ	
	ÖZÇAVUŞOĞLU OTEL***	0 434 226 10 00	MERKEZ	
	MERİT YEŞİLIRMAK OTEL***	0 434 228 32 12	MERKEZ	http://www.yesilirmakmeritotel.com/
	KARDELEN OTEL***	0 434 827 95 00	TATVAN	http://www.otelkardelen.com/
	DİNÇ OTEL***	0 434 827 59 60	TATVAN	
	MOSTAR OTEL***	0 434 827 91 92	TATVAN	
	GRAND YÜKSEL OTEL***	0 434 511 40 26	GÜROYMAK	http://www.grandyukselotel.com/
BELEDİYE BELGELİ OTELLER	YAVUZ OTEL	0 434 511 42 38	GÜROYMAK	
	HANEDAN OTEL	0 434 226 19 94	MERKEZ	
	DİDEBAN OTEL	0 434 226 28 21	MERKEZ	http://didebanotel.com/
	ALİZE OTEL	0 434 828 00 20	TATVAN	
	DİLEK OTEL	0 434 827 15 16	TATVAN	
	PARK OTEL	0 434 827 40 96	TATVAN	http://www.tatvanparkhotel.com/
	ÜSTÜN OTEL	0 434 827 90 14	TATVAN	
	KARAMAN OTEL	0 434 827 11 04	TATVAN	http://www.otelkaraman.com
	SAHRA OTEL	0 434 827 69 69	TATVAN	
	METROPOL OTEL	0 434 412 45 72	AHLAT	http://www.hotelmetropol.com.tr
	SELÇUKLU OTEL	0 434 412 56 95	AHLAT	
	CEVİZLİBAĞ OTEL	0 434 311 45 60	ADİLCEVAZ	http://cevizlibagotel.com/
	ÖZCANLI OTEL	0 434 511 22 99	GÜROYMAK	

Kaynak: Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015

Tablo 1 incelendiğinde Bitlis ilinde toplam 10 adet turizm belgeli ve 13 adet belediye belgeli otel işletmesi bulunduğu görülmektedir. Turizm belgeli 10 otelin 3 tanesi 4 yıldızlı ve geri kalanları ise 3 yıldızlıdır. 4 yıldızlı otellerin hepsi Tatvan ilçesinde bulunmaktadır. 7 tane 3 yıldızlı otelin bir tanesi Güroymak ilçesinde geriye kalanlar ise,

şehir merkezi ve Tavan ilçelerinde bulunmaktadır. Belediye belgeli tesislerin de Tatvan ilçesinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Belediye belgeli otellerin Ahlat ve Adilcevaz İlçelerinde de olduğu görülmektedir.

Otel listesinde Hizan ve Mutki ilçelerinde tesis olmadığı görülmektedir. Bitlis ilinin iki ilçesinde belediye belgeli olsa dahi otellerin olmaması büyük bir eksikliklerdir. Tablo 1’de verilen otellerden önemli bir kısmının kurumsal web sitelerinin olmaması da önemli bir eksiklik olarak ifade edilebilir. Tablo 1’de yer alan internet adresi dışındaki bilgilere Kültür Turizm Müdürlüğü’nden ulaşılmış, ancak internet adresleri çalışma için ayrılan belli bir sürede tek tek otel ismi ve bulunduğu yer girilerek tespit edilmeye çalışılmıştır. 23 otel işletmesinin 12 tanesinin kurumsal web sitelerine ulaşamamıştır. Böylece bu 12 işletmenin kurumsal web sitesinin olmadığı kanaatine varılmıştır.

Tablo 2

Ortadoğu Anadolu Bölgesinde Bitlis İlinin Yatak ve Oda Kapasitesi (2013)

İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİ SINIFLAMASI	TURİZM YATIRIMI BELGELİ			TURİZM İŞLETMESİ BELGELİ		
	TESİS SAYISI	ODA SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	ODA SAYISI	YATAK SAYISI
ORTADOĞU ANADOLU	35	2 365	4 766	49	2 804	5 666
MALATYA	4	371	738	12	854	1 701
ELAZIĞ	6	384	776	7	375	768
BİNGÖL	3	186	385	2	71	134
TUNCELI	1	99	198	4	131	262
VAN	8	474	1 009	10	785	1 591
MUŞ	2	139	279	5	193	415
BİTLİS	8	554	1 085	5	237	479
HAKKÂRİ	3	158	296	4	158	316

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015

İktisadi Bölge Birimleri Sınıflamasına göre Ortadoğu Anadolu Bölgesinde bulunan Bitlis ilinin araştırma esnasındaki tesis, oda ve yatak kapasitesine ilişkin en güncel veriler 2013 yılına aittir. 2013 yılı için bölgedeki turizm yatırım ve turizm işletme belgeli tesislerde tesis yası bakımından Bitlis, Malatya ve Van şehirlerinden sonra 24 tesis ile üçüncü sırada bulunmaktadır. Oda sayısı bakımından ise Bitlis 2013 yılında turizm yatırım belgeli ve turizm işletme belgeli tesis anlamında Ortadoğu Anadolu bölgesinde 4. sırada yer almaktadır. Van, Malatya ve Elazığ illeri ile beraber bölge

içinde küçümsenmeyecek bir potansiyel oluşturmaktadır. Yatak kapasitesi bakımından da 1.564 yatak kapasitesi ile üçüncü sırada yer almaktadır.

Türkiye 2013 verilerine bakıldığında turizm yatırım belgeli tesis sayısı 1.085, oda sayısı 139.928 ve yatak kapasitesi 301.862'dir. Turizm işletme belgeli tesis sayısı 2.982, oda sayısı 357.440 ve yatak kapasitesi ise 749.299'dur (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015). Türkiye'deki bu tesis kapasitesine bakıldığında, hem Ortadoğu Anadolu bölgesinin, hem de bu bölge içinde yer alan Bitlis'in oldukça düşük bir tesis, oda ve yatak kapasitesine sahip olduğu söylenebilir.

Bitlis turistik dinamikleri ile dikkate alındığında bu tesis, oda ve yatak kapasitesinin yetersiz olduğu söylenebilir. Bitlis'in bu mevcut potansiyeline rağmen talebin istenilen seviyede olmaması, bu durumu sorun olmaktan çıkarmaktadır. Ancak yeterli düzeyde tanıtım yapıp bölgedeki güvenlik sorunlarının çözülmesi durumunda bu tesis arzı talebi karşılamakta yetersiz kalabilir. Çünkü Bitlis doğa, kültür, kış, su sporları, termal ve dini turizm açısından talep alabilecek potansiyeli olan bir turistik destinasyondur.

Tablo 3
Bitlis İlindeki Seyahat Acentaları

	GRUBU	TELEFON	YERİ	İnternet Adresi
KARDOĞAN TURİZM	A	0 434 827 37 04	TATVAN	http://kardoganturizm.com
SERİNBAYIR TURİZM	A	0 434 827 67 38	TATVANMERKEZ	-
ÖZTAÇ TURİZM	B	0 434 226 07 07	TATVANMERKEZ	-
DİDEBAN TURİZM	A	0 434 226 07 40	MERKEZ	-
DAĞHAN TURİZM	A	0 434 827 18 21	TATVAN	-
SOLMAZ TURİZM	A	0 434 226 01 01	MERKEZ	http://www.solmazsigorta.com/
DEVİRAN TURİZM	A	0 434 226 25 75	MERKEZ	-
HİRA TURİZM	A		TATVAN	-
LİVA TOUR (ŞB)	A		TATVAN	www.livatour.com

Kaynak: Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015; TÜRSAB, 2014

Bitlis ilinde TÜRSAB ve İl Kültür Turizm Müdürlüğü'nden elde edilen verilere göre 11 adet seyahat acentası bulunmaktadır. Otel işletmelerinde olduğu gibi burada da seyahat işletmelerinin kurumsal web sitesi konusunda sıkıntıları olduğu görülmektedir. İşletmelerin global çağda interneti aktif kullanmaları hem kendileri için, hem de fiziki anlamda buldukları bölgeler için kritik bir öneme sahiptir. Bu anlamda var olan bu eksikliğin giderilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca Bitlis'te faaliyet gösteren seyahat

acentalarının, Bitlis ilini tur programlarında daha fazla yer alması konusunda çaba göstermeleri gerekmektedir. Bu tutum bölgenin turizminin, dolayısıyla da bu işletmelerin gelişmesine hizmet edecektir.

1.2.2. Turizm Kaynakları

Bitlis ili sınırları içinde oldukça fazla sayıda turizm kaynağı mevcuttur. Bu kaynaklardan tarihi kaynaklar ve doğal kaynaklar en fazla öne çıkan kaynaklar olarak göze çarpmaktadır. Tarihte Selçuklu hâkimiyeti söz konusu iken, doğal kaynaklarda mavinin ve yeşilin değişik tonları bulunmaktadır. Bununla beraber sağlık turizmine hizmet verebilir potansiyeli olan termal turizmi, kış sporlarının yapıldığı kayak turizmi gibi konularda ön plana çıkmaktadır (Zengin, 2006: 275-280).

1.2.2.1. Bitlis'teki Tarihi Yapılar

Özellikle 11. yy sonları ile 12. yy başlarında Ahlat ve Bitlis'in Türklerin eline geçmesi ile beraber, bölgede yoğun ve kalıcı bir iskan politikası uygulanmıştır. Bölgeye yerleşen Türk boyları, iskânın en temel belirleyicisi olan kültür mimarisini bölgeye hakim olması adına çalışmalar yürütmüşlerdir. Bunlar; dini eserler (Cami, mescit, tekke ve türbe), eğitim gayesi ile yapılmış olanlar (medrese, mektep), hastane (Darüşşifa, Bimarhane), hamam, yemek pişirilen ve dağıtılan yerler (imarethane) ile bu müesseselerde çalışanların kalacakları ikametgâhları için su yolu, kanalizasyon gibi medeni tesisler ve buralara gelir sağlamak için yapılmış olan han, fırın, değirmen, boyahane, salhane, başhane, Pazar yeri gibi yapılarıdır. Aslında bu eserlerin temelini o dönemin altyapısının oluşturduğu görülmektedir (Yaşa, 1992: 37).

Şehirdeki yapıların özellikle Selçuklu mimarisinde esintiler taşıdığı, gezilip görüldüğünde çok net anlaşılmaktadır. Ancak, bu kaynakların günümüze kaldığı kadarıyla oldukça az olduğu ifade edilebilir. Tarihin ve kültürün bilinçsiz bir şekilde tahribatı bu durumu ortaya çıkartmıştır. Bütün bu tahribatlara rağmen, günümüzde Bitlis'te var olan bazı tarihi yapılar aşağıda verilmektedir:

İhlasiye Medresesi, İl Merkezinde bulunan Medrese'nin 1216 yılında Selçuklular tarafından yapıldığı, 1589 yılında ise Bitlis hanlarından şeref han tarafından da onarıldığı söylenmektedir. Mimari görünüş açısından klasik Selçuklu estetiğinin özelliklerini taşıyan önemli bir eserdir (Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015). Şehirde

hükümet konağının karşısındaki Gök meydana kurulmuştur. Bu meydanın en önemli özelliği çevresine göre yüksek bir konuma sahip olmasıdır. Döneminin en önde gelen bilim merkezlerinden biri korunumunda olan medrese farklı zamanlarda yapılan aynı tip yapılar ile kümelenmiş bu yapıların en büyükleridir (Türkoğlu, 2000: 133).

Arkeoloji Müzesi olarak kullanılmak üzere restore edilmiştir. İhtiyaç olması halinde zaman zaman Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü hizmet binası olarak kullanılmaktadır. Resmi mesai saatleri içinde ziyarete açık olan medresede, bahçede ziyaretgah olarak kullanılan Şerefhanoğullarına ait Veli Şemsettin, Ziyaeddin Han, II. Şerefhan ve Üç Bacılar Türbeleri ile birlikte bir hizmet vermektedir (Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015). İhlasiye medresesinin yanı sıra il sınırları içinde Şerefiye, Nuhiye, Hacı Begiye, Yusufiye, Hatuniye, Tağki İslam ve Hatibiye gibi medreseler bulunmaktadır (Türkoğlu, 2000).

Bitlis Kalesi, Bitlis kalesi iki dağın arasında kurulmuş olan ve oldukça büyük taşlardan yapılmış olan bir kaledir. Divan ve Avich dağları arasında konumlandırılan kalenin Büyük İskender'in komutanlarından Badlis tarafından yapıldığı rivayet edilir. Bitlis kalesinin ne zaman inşa edildiği kesin olarak bilinmemektedir (Köhler, 1989: 61; Bayrak, 1994: 119). Başka bir tahmine göre ise M.Ö. 330 tarihinde Büyük İskender'in ordu komutanlarından Leys tarafından inşa ettirildiği yönünde olmaktadır. Çevresi 2800 m. olan kalenin, yüksekliği 56 m. ve sur kalınlığı 7 m. civarındadır. Tarihi kayıtlar; kale üstünde görkemli bir saray ile 300 ev, 1 han, 1 camii olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca büyük kalenin aşağısındaki kalede ise, iki başı demir kapılı bir çarşı, bir bedesten ve birkaç yüz evin bulunduğu belirtilmektedir (Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, t.y: 4). Bu veriler kale ve çevresinde bir şehir yaşamı olduğunu ve *çarşı ile bedesten de ticaretin var olduğuna işaret etmektedir* (Şengel ve Zengin, 2014: 62). Günümüzde sadece kale mevcut olup, zaman zaman yapılan onarımlarla aslını koruyan bir görüntü oluşturmaktadır (Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, t.y: 4). 2004 yılında başlayan, 2005 ve 2006 yıllarında da devam eden bilimsel kazı çalışmaları bölge kale ve bölge tarihi ile ilgili oldukça önemli değerlendirmelere imkan vererek 2007 yılında tamamlanmıştır. Kalenin günümüzde kapıları kapatılarak, kaleye ziyaretçi alımına izin verilmemektedir.

Bitlis kalesinde yapılan kazı çalışmaları şehrin tarihi ile ilgili önemli fikirler vermiştir. Kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan buluntular sırlı ve sırsız seramik (sırlı tuğla, duvar çinisi, kap kacak), çok sayıda lüle ve pipo, ağırşak, cam (küçük boyutlu şişe ve bir kısmı renkli - kırık cam parçaları), boncuklar ile metal (sikke, pul, mühür, yüzük, saç iğnesi ve çeşitli metal objeler) ve güllerden meydana gelmektedir. Kazıda ve elemelerde ele geçirilen seramiklerin genellikle Osmanlı Döneminden kaldığı tahmin edilmektedir. Bunlar günlük kullanım amaçlı kap kacakların yanı sıra yapıların duvarlarını süsleme amaçlı duvar çinisi, çini parçaları, dip ve ağız gibi kırık örneklerden meydana gelmektedir. Bununla beraber aşağıda bu kazılar esnasında bulunan değerli kalıntılar aşağıda verilmektedir (Pektaş, 2007: 245-250)

- Hamama dıştan su getiren tesisatın bir parçası
- Bazıları yanmış küp ve tandır parçaları ile kül tabakasına rastlanmıştır
- 8.40 cm. toplam uzunluğunda bitişik üç mekân ortaya çıkarılmıştır.
- Sarı ve yeşil renkli sıraltı tekniğinde çini kap parçaları ile 18 cm. uzunluğunda, 8 cm. genişliğinde mavi renkli iki sırlı tuğla.
- Bir tandır ile buna bağlı körük parçalarına rastlanmıştır. Tandırın içinden yanmış odun ve kül kalıntıları, hemen yanından da içi yeşil sırlı küçük seramik tabak ve mavi renkli sırlı tuğla
- Sırsız bir kandil parçası
- Sağlam olarak kulplu, sırsız seramik çömlekler, birleştirilebilir seramik kaplar, sağlama yakın sırlı bir kandil ile çok sayıda ağız, dip, ve kulp parçaları bir arada bulunduğu ve mutfak olarak tahmin edilen bir yer
- Çıkarılan 3 adet tandır, burada yan yana sıralanan mekânların, daha geniş ihtiyaçları karşılamak üzere tasarlanmış ekmek yapılan fırının birimleri olabileceğini düşündürmektedir.

Bitlis merkezdeki bu kalenin yanı sıra, il sınırları içinde Adilcevaz Kalesi, Ahlat Yeni Kale ve Ahlat Eski Kale gibi kalelerin varlığı da söz konusudur (Umar, 1995). Bu kalelerin tamamı ilin kültür ve turizm potansiyeline önemli katkılar sağlamaktadır.

Bitlis Evleri, bu evler genelde yüksek bir duvar ile dışa kapatılan, ancak kendi içinde oldukça özgür ve geniş olan ve kendine has mimarisi olan evlerdir. Evler, bu evlere

özgü düzgün kesme taştan, üzeri düz toprak damlı olarak inşa edilmişlerdir. Evlerin bu dışı kapalı yapısı ve kapılarda bulunan simgeler evlerin içinde bir gizemin olduğu algısını uyandırmaktadır. Bitlis evlerinin içine girildiğinde taç döşemeli avlular ve çeşitli meyve ağaçlarının süslediği bahçeleriyle insanı oldukça etkileyen ferah bir his uyandırmaktadır (Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, t.y).

El- Aman Kervansarayı, Tatvan – Bitlis yolu üzerinde, Muş karayolu kavşağına yakın bir yerde yol kenarında bulunan bir tarihi yapıdır. Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa tarafından XVI. yüzyılda yaptırıldığı rivayet edilen yapı büyük bir alanı kaplamakta ve eski yayınlarda zaviye olarak geçmektedir. Çetin geçen kış aylarında özellikle kervanlara büyük sıkıntı çıkararak Rahva düzlüğünde kervanların ihtiyaçları amacıyla yapıldığı ifade edilmektedir. Yapı kaplamış olduğu arazi bakımından Anadolu'nun en büyük kervansarayı unvanını kazanmıştır. Avlu ile beraber olmak üzere beş bölümden oluşan yapı bir camii, bir hamamı, bir havuzu ve 160 odayı da bünyesinde bulundurmaktadır. Han 90 metre uzunluğunda, 70 metre genişliğinde büyük bir tarihi külliye'dir (Demirtaş, 2001)

Rahva bölgesinde kurulan bu kervansarayın mevsim ayırt etmeksizin bütün kervanlara büyük kolaylık sağlamıştır. Bölgeden geçen kervanlar mola vererek hem kendi ihtiyaçlarını karşılamakta hem araçlarının bakımlarını yapıp, hayvanlarının yem ihtiyaçlarını bu El-aman hanı vasıtasıyla gidermişlerdir. Bütün bu ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde inşa edilen muazzam yapının bünyesinde hem insanların ihtiyaçlarını giderecek nitelikte kısımlar, hem de hayvanların bütün ihtiyaçlarını gideren ahırlar barındırmıştır (Türkoğlu, 2000: 121). Han günümüzde restorasyon çalışmaları yapılarak Bitlis Eren Üniversitesi El-Aman Hanı Kültür Merkezi adı ile ziyaretçileri kabul etmektedir.

Ahlat Selçuklu Mezarlığı, Selçuklu Mezarlığı 450 dönümlük bir alana sahip olup, 4456 adet mezarın tespit edilmiştir. Dolayısı ile bu Selçuklu Mezarlığı sadece Anadolu'nun değil, bütün İslam medeniyetinin en büyük açık hava mezarlığıdır. Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığındaki Şahideler, Orta Asya Şamanist geleneğinden gelen mezar taşlarının İslami etki ile değişime uğramış örnekleri olarak ifade edilmektedir. Üzerlerindeki Şamanist figürler ve İslami etki ile yazılmış ayetler bir arada bulunmaktadır. Bu kültürel mirasın dünyada eşi ve benzeri bulunmamaktadır. Mezarlıkta tip

olarak daha çok; Çatma Lahitler, Şahideli, Sandukları ve Kurgan(oda) mezarlar bulunmaktadır (Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, t.y.). Bu mezarlıkta bulunan mezar taşlarının üstünde İslam inancını yansıtan ayet, dualar ve özlü sözler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı aşağıda verilmektedir (Ahlat Kaymakamlığı, t.y.):

- “Ayete’l Kürsi”
- “De ki O Allah tek birdir.” İhlas Suresinin ilk ayeti bazen tamamı
- “Yeryüzünde bulunan her şey fanidir.”
- “Yüce ve iyilik sahibi Rabbinin yüzü bakidir.”
- “Allah kendisinden başka tanrı olmadığına şahittir. Bütün melekler ve ilim uluları da adaleti yerine getirerek şahittirler. O’ndan başka tanrı yoktur; güçlüdür hikmet sahibidir O.”
- “Yoksa siz, Bizim sizi boş yere yarattığımızı ve Bize döndürülemeyeceğinizi mi sandınız ?”
- “Onların, Rableri kendisinden bir rahmet, bir hoşnutluk ve içlerinden kendilerine sürekli bir nimet bulunan cennetlerle müjdeler.” Kuran-ı Kerim’de üç kere tekrarlanan “Her nefis ölümü tadacaktır.”
- “İyi iş yapan kendi yararına, kötü yapan da kendi zararına yapmıştır. Yoksa Rabb’in, kullarına zulmeden değildir.” Hadis-i Şerifler
- Dünya bir saatlik bir müddettir, onu ibadetle geçir.
- Ölüm bir kapıdır, herkes oradan geçer.
- Dünya ahiret ehline, ahiret dünya ehline haramdır.
- Dünya ahiretin tarlasıdır.
- Bize kötü muamele yapma ya Rahim
- Allah onun yalnızlığını gidersin
- Ey Allah’ım ona acı ona rahmet et
- Allah göçünü kolaylaştırın, rahmetine daldırın, garibine rahmet etsin, onu cennetinde oturtsun ve yaptığı iyiliklerini kabul, günahlarını affetsin.
- Her fikir sahibi bir insan için bir gerçektir ki, ömür kısa bir elbise gibidir.

Selçuklu Mezarlığındaki mezar taşlarında bulunan bu ayet ve dualar o dönemde nasıl güçlü bir İslami anlayışın olduğuna işaret etmektedir. Öldükten sonraki yaşamın ne kadar önemsendiği ve af dilemenin var olduğu mezar taşlarından anlaşılmaktadır. Gelen ziyaretçilere uygun rehberlik edilmesi halinde dönemin Türk ve İslam geleneği hakkında fikirler elde edilebilmektedir.

Ulu Camii, Camii şehirde ve Anadolu’da bulunan Büyük Selçuklu sanatının en eski ve en önemli eserlerinden birini oluşturmaktadır. Şehir merkezinde Bitlis çayının kolları arasındaki bölgede kurulan Ulu Camiinin ne zaman inşa edildiği net olarak ifade edilememektedir. Tarihte birkaç defa restorasyon görmekle beraber son restorasyon 1985 yılında yapılmıştır. Camii günümüzde sağlam ve ibadete açık bulunmaktadır (Uluçam, 2000).

“Sağda bahçenin kuzeybatı köşesinde dörtgen bir taban üzerine camiden ayrı olarak yükselen kalın ve uzun gövdeli minaresi tek şerefelidir. Bahçesine bir merdiven ile inilir. Bahçeden camiye kuzeye bakan yüzündeki uç kapısından girilir. Köşeli 8 sütun üzerine düz bir dam camiye örtmektedir. Yalnız, mihrabı üzerinde ufak bir kesme taş kaplı konik bir kubbesi bulunmaktadır” (Bayrak, 1994:120).

Camii aşağı yukarı şehir merkezindeki en çukur alanda bulunmaktadır. altı kemer üzerine inşa edilen cami Selçuklu mimarisinin en güzel örneklerinden bir tanesini oluşturmakta ve Bitlis’in genel mimarisi ile iyi bir uyum içindedir. Caminin minaresi, sonraki dönemlerden izler taşımaktadır. Yani caminin sonradan eklendiği düşüncesi hakimdir. Bu hali ile Osmanlı mimarisinin özelliklerini taşıyan minare sonraki restorasyonlar ile basit bir görünüme kavuşturulmuştur (Umar, 1995: 110). Ulu caminin dışında Alemdar Camii ve Kızıl Cami gibi önemli camileri de mevcuttur.

Ahlat Kümbetleri; Bu kümbetler yapı olarak Orta Asya’daki Türk çadırlarını andırmaktadır. Dolayısı ile bu türbelerin Türklerin hayatında oldukça önemli bir yeri olan çadır sanatı ile yapıldığı söylenebilir. Bu anlamda İslam sanatına kümbetlerin Türkler tarafında sokulduğu ifade edilebilir. Aslında bu kümbetler İslam öncesi Türklerde kurgan denilen yapıların devamı niteliğindedir. İki katlı bu kümbetlerin alt katı tonozla örtülmüş mezar odası, üst katı ise dua ve ibadet odası olarak hizmet verecek şekilde yapılmıştır. Kümbetlerde gövde silindirik ve çokgen planlı iken, gövdenin üzeri

konik veya piramidal bir külah ile örtülmüştür. Aşağı yukarı bu özellikleri taşıyan; Erzen Hatun Kümbeti, Keşiş Kümbeti, Hasan Padişah Kümbeti, Emir Bayındır Kümbeti, Hüseyin Timur-Esen Tekin Kümbeti, Bugatay Aka-Şirin Hatun Kümbeti, Şeyh Necmeddin Türbesi, Emir Ali Türbesi, Dede Maksut Türbesi, Anonim Kümbet (I), Anonim Kümbet (II), Usta-Şagirt Kümbeti (Ulu Kümbet), Alimoğlu Hurşit Kümbeti, Mirza Bey Kümbeti, Abdurrahman Gazi Türbesi gibi Ahlat Kümbetleri mevcuttur (Ahlat Belediyesi, 2015).

Ahlat Müzesi, Müze 1970 yılında hizmete açılmıştır. Müzede daha çok 1965-1991 yılları arasında yapılmış kazılarda çıkarılan eserler, Selçuklu Dönemine ait figürlerle bezeli seramik buluntuları sergilenmektedir. Sergilenen eserler arasında ilçeye 15 km. uzaklıkta bulunan Yuvadami nekropol alanından çıkarılan M.Ö. 2. binyıl ve Erken Demir Çağına ait mezar buluntuları (seramikler) ve bunlar içerisinde önemli bir yer tutan M.Ö. 2. binyıl Doğu Anadolu kökenli seramikler de yer almaktadır. Müze seksiyonunda yer alan eserler şöyle sınıflandırılabilir (Kültür Varlıkları, 2015)

- Değişik dönemlere ait sikkeler.
- Urartu kültürüne ait çift ejderha başlı bilezikler, kemerler, elbise iğneleri ve saç tokaları.
- Roma Dönemine ait seramik örnekleri, kandiller, pipolar

1.2.2.2. Bitlis'teki Doğal Kaynaklar

Bitlis ili sınırları içerisinde önemli doğal kaynakların varlığı söz konusudur. Bu doğal güzelliklerin başında göller, dağlar ve termal kaynaklar gelmektedir. Bu kaynakların iyi bir tanıtım ile Bitlis ili turizmüne önemli katkılar sağlayacağı vurgulanabilir. Bu kaynakların bir kısmına bakmakta fayda vardır.

Nemrut Krater Gölü, Nemrut Kalderası, 2002 yılında 1. derece doğal sit alanı olarak tescillenmiştir. Van Gölü havzasının batısında, Bitlis ilinin Tatvan, Ahlat ve Güroymak ilçeleri arasında yer almaktadır. Nemrut dağındaki patlamalar sonucu oluşan gölün ağız genişliği yaklaşık 48 km², taban genişliği ise 36 km² civarındadır. İki büyük olmak üzere toplam 5 göl bulunmaktadır. Dağdaki bu göller kar ve yağmur suları ile beslenmesi sonucu zaman zaman önemli derinliklere ulaşmaktadır. Nemrut'un

zirvesinden Nemrut Kalderası ve Van gölü oldukça güzel bir doğal manzara imkânı sağlamaktadır (Çelebi, 1999: 10; DAKA, 2011).

Bu göl Bitlis'in Tatvan ilçesine 15 km uzaklıktadır. Nemrut volkanik dağın tepesinde bulunan bu göle ulaşım motorlu taşıtlar ile kolayca sağlanmaktadır. Eğer tesisleşme anlamında var olan sıkıntılar giderilip, bölgedeki güvenlik sorunu halledilebilirse, bu göl önemli ölçüde ziyaretçi alacaktır (Zengin, 2006: 149).

Van Gölü, Türkiye'nin en büyük gölü olan Van gölünün Bitlis ili ile sıkı ilişkiler içinde bulunmaktadır. Bunun en önemli nedeni Van gölünün Yaklaşık üçte ikisinin Bitlis ili sınırları içinde olmasıdır. Van Gölü, Bitlis ili sınırları içinde yaklaşık 215 km'lik kıyı bandına sahip bulunmaktadır. Van kapalı havzası içindeki gölün küçük bir denizi andırdığı sürekli vurgulanmaktadır. Turizm için oldukça önemli olan Akdamar adası başta olmak üzere, Çarpanak, Adır ve Kuşadası olmak üzere 4 adayı içinde bulundurmaktadır. Göl suyunun çeşitli hastalıklara iyi geldiği söylene de, bunlar bilimsel olarak desteklenmemiştir (DAKA, 2011) gölün kıyı kesimleri ve sahil özellikleri turizm faaliyetlerine uygun nitelikler taşısa da, Bitlis ili bu potansiyeli değerlendirememektedir.

Gölün tuzlu olduğu ile ilgili halk arasında fazlaca ifadeler olsa da bunun çok fazla olduğu söylenemez. Yapılmış bilimsel çalışmalar gölün yaklaşık %20 oranında tuzlu olduğunu ortaya koymuştur. Deniz suyuna göre 6 kat daha fazla tuzlu bilinmektedir. Ayrıca suyun fazlaca sodalı olduğu da bilinmektedir. Kıyı ilçeleri arasında vapurlar ile ulaşım sağlanabilmektedir (Alper, 2001: 48).

Dağlar, Bitlis ilinde doğa denince Süphan ve Nemrut dağlarının ele alınması gerekmektedir. Süphan dağı ilin kuzeydoğusunda yer almaktadır. 4 bin metrenin üzerindeki doruğuyla ülkenin ikinci yüksek dağıdır. Daha çok yaz aylarında yapılmak üzere dağcılık faaliyetlerinin yapıldığı bilinmektedir. Nemrut dağı ise, şehrin kuzeyinde yer almaktadır. Volkanik dağ özelliği taşıyan Nemrut Türkiye'de etkinliği en son durmuş yanardağdır. En doruk noktası 3 bin metrenin biraz üzerindedir. Dağ, üzerinde oluşmuş krater havza ve 5 göl ile önemli bir turistik kaynak oluşturmaktadır (DAKA, 2011).

Ekolojik Alanlar, Bitlis ilinin belli başlı bazı bölgelerin ekolojik canlılığın olduğu bilinmektedir. Bunlardan ilki İron Sazlığıdır. Bu sazlıkta alacabalıkçıl ve küçük alemecek türlerinin yaşandığı bilinmektedir. Nemrut Volkanında kadife ördek ve küçük alemecek türleri yaşanmaktadır. Van gölünün kıyılarında gece balıkçıl, dikkuyruk, Van Gölü martısı ve uludoğan türleri bulunmaktadır. Ziyaret Dağı bölgesinde dikkuyruk, uludoğan, çayır delicesi ve yaz ördekleri bulunmaktadır. Çil gölü civarında turna ve bıyıklı sumru, Arın gölünde Macar ördeği ve dikkuyruk, son olarak Kavuşuk Yarımadasında dikkuyruk ve toy türlerinin olduğu ifade edilebilir. Reşadiye, Sarıkonak beldeleri ile Mutki ve Hizan bölgeleri av turizminde oldukça ilerleme kaydetmişlerdir (DAKA, 2011).

1.2.2.3. Diğer Kaynaklar

Doğal ve tarihi kaynakların dışında Bitlis ilinde turizmin başka kaynakları mevcuttur. öncelikle emek yoğun bir sektör olan turizm için kaynak oluşturabilecek bir genç nüfusun olduğu söylenebilir. Bunun yanında ilin belli bölgelerinde kaplıcaların var olduğu bilinmektedir. inanç turizmi ve kış turizminin de ilde geliştirilmeye çalışıldığı ifade edilebilir. Kaplıca turizminde Güroymak ilçeleri ile Merkez ilçe önemli bir potansiyele sahip iken, kış turizminde Tatvan ön planda tutulmaya çalışılmaktadır. İnanç turizmi kapsamında ise, Said-i Nursi'nin doğduğu Nurs köyünün olduğu Hizan ilçesi ile beraber Mutki ve Güroymak ilçeleri ön plana çıkmaktadır.

1.3. Bitlis'in Turistik Talep Profili

Bitlis'te turizm potansiyelini değerlendirecek çoğunlukta olmasa da, şehri yerli ve yabancı birçok kişi ziyaret etmektedir. Bu ziyaretlerin belli bir kısmı geceleme de içermektedir. Ancak ziyaretçilerin önemli bir kısmı geceleme yapmamaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri bölgeye düzenlene turlarda konaklama için çevredeki büyük illerin tercih edilmesidir. Diğer önemli bir neden ise bölgede var olan güvenlik problemleridir. İnsanlar bölgeye dair korkuları olduğundan Bitlis ve diğer bölge illerinde konaklamalı seyahatlere katılmaya çok sıcak bakmamaktadırlar.

Bitlis'e gelen ve konaklayan turist sayıları ile ortalama kalış süresi ve doluluk oranları tablo 14'te verilmiştir. Bu bilgiler ışığında otel işletmelerinin mevcut durumundan

hareketle Bitlis'in turist profili hakkında değerlendirmeler yapmak daha geeki olacaktır.

Tablo 4
Bitlis İli Belediye Belgeli Tesislerin Doluluk Bilgileri (2013)

İLÇELER	TESİSE GİRİŞ SAYISI			GECELEME		
	YABANCI	YERLİ	TOPLAM	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
Merkez	81	3 864	3 945	159	6 915	7 074
Adilcevaz	9	1 784	1 793	16	2 600	2 616
Ahlat	53	2 314	2 367	81	4 922	5 003
Güroymak	25	4 619	4 644	39	6 551	6 590
Tatvan	1 131	38 832	39 963	1 927	44 708	46 635
TOPLAM	1 299	51 413	52 712	2 222	65 696	67 918
İLÇELER	ORTALAMA KALIŞ SÜRESİ			DOLULUK ORANI(%)		
	YABANCI	YERLİ	TOPLAM	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
Merkez	2,0	1,8	1,8	0,32	13,73	14,04
Adilcevaz	1,8	1,5	1,5	0,08	12,72	12,80
Ahlat	1,5	2,1	2,1	0,12	7,02	7,14
Güroymak	1,6	1,4	1,4	0,17	28,95	29,12
Tatvan	1,7	1,2	1,2	1,69	39,13	40,82
TOPLAM	1,7	1,3	1,3	0,80	23,65	24,45

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015

Tablo 4 incelendiğinde, 2013 yılında belediye belgeli tesislere yaklaşık 53 bin kişilik giriş olduğu görülmektedir. Bu girişlerin yaklaşık 40 bini Tatvan'daki otellerde gerçekleşmiştir. Bununla beraber yaklaşık 5 bine yakın bir giriş ile Güroymak ikinci sırada yer almaktadır. otel işletmelerinde gerçekleşen bu girişlerin önemli bir kısmı yerli turistlerce gerçekleştirilmiştir.

Geceleme sayılarının da 2013 yılı içerisinde yaklaşık 70 bin olduğu görülmektedir. Tesise giriş sayısında olduğu gibi geceleme sayısında da Tatvan ilçesinin il sırayı aldığı görülmektedir. Bu durumda konaklama ve seyahat hareketlerine dair tesis verilerinden de anlaşılacağı gibi tesise giriş ve ortalama kalış süresi ile karşılatığında normal karşılanabilir niteliktedir. Tesise geliş sayılarında ikinci sırada bulunan Güroymak geceleme sayılarında 3. Sırada yer almaktadır. Geceleme sayılarında il merkezi yaklaşık 7 bin geceleme ile ikinci sıradadır.

Belediye belgeli tesislerin doluluk oranlarının yaklaşık %24 olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Bu oran Bitlis gibi kültürün ve tarihin pazarlandığı bir şehir için oldukça az bir orandır. Son zamanlarda şehirde kayak tesislerine yönelik yatırımların olduğu görülmektedir. Bu sayede turizmin kış aylarında da yapılması otel işletmelerinin doluluk oranlarını arttırabilir. Doluluk oranının Tatvan’da yaklaşık %40’larda olduğu da tablo 4’ten anlaşılmaktadır. Otel işletmelerinin nispeten fazla olmasına rağmen bu oranın iyi olduğu da söylenebilir. Buna karşın Ahlat ilçesinde otel işletmelerinin doluluk oranının %7 civarında olması, şehri turizm potansiyeline zıt bir görüntü sergilemektedir.

Tablo 5
Bitlis İli Turizm Belgeli Tesislerin Doluluk Bilgileri (2013)

İLÇELER	TESİSE GELİŞ SAYISI			GECELEME		
	YABANCI	YERLİ	TOPLAM	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
Merkez	101	3 089	3 190	253	6 486	6 739
Güroymak	25	3 208	3 233	59	5 695	5 754
Tatvan	1 742	17 361	19 103	2 124	25 121	27 245
Toplam	1 868	23 658	25 526	2 436	37 302	39 738
İLÇELER	ORTALAMA KALIŞ SÜRESİ			DOLULUK ORANI(%)		
	YABANCI	YERLİ	TOPLAM	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
Merkez	2,50	2,10	2,11	0,80	20,43	21,22
Güroymak	2,36	1,78	1,78	0,16	15,00	15,16
Tatvan	1,2	1,4	1,4	2,02	23,90	25,92
Toplam	1,3	1,6	1,6	1,39	21,34	22,73

Kaynak: (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015)

Turizm belgeli tesislerde Bitlis genelinde 25 binin üzerinde bir tesise geliş sayısının olduğu tablo 5’ten anlaşılmaktadır. Bu tesise geliş sayısının da çok büyük bir kısmını yerli turistler oluşturmaktadır. Toplam tesise geliş sayısında da ağırlığın yaklaşık 19 bin kişi ile Tatvan’da olduğu görülmektedir. Geceleme sayısı da yaklaşık olarak 40 bin civarındadır. Bu geceleme sayılarında da yaklaşık 27 bini Tatvan’da gerçekleşmiştir. Yabancı geceleme sayısının 2 bin 400 civarında kalması, şehrin turizm potansiyeli ile kıyaslandığında oldukça düşük bir sayı olduğu söylenebilir.

Doluluk oranının Bitlis genelinde %22 civarında olması şehrin turizm potansiyeli açısından oldukça az bir oran olduğu ifade edilebilir. Tatvan gibi gözde bir ilçede bile

doluluk oranının %25 civarında olması kötü tablo için referans niteliği taşımaktadır. Ortalama kalış süresinin de %1,6 gibi oldukça düşük bir oranda kaldığı tablo 5'ten anlaşılmaktadır. Bütün bunlar dikkate alındığında mevcut işletmelerin istedikleri seviyede iş yapabilmeleri önemli ölçüde Bitlis destinasyonun pazarlanması ile gerçekleşebilecektir. Dolayısı bölgedeki en önemli problem olan güvenlik sorununun giderilmesi talep arttırıcı tanıtım faaliyetlerinin acilen hayata geçirilmesi gerekmektedir.

BÖLÜM II: BÖLGESEL KALKINMA VE TURİZM İLİŞKİSİ

Turizm, 19. asırda da başladığı gelişme serüvenini hızla sürdürmektedir. Turizmin gelişmesi ve insan hayatında daha fazla yer edinmesi turizmin insan yaşamında oldukça fazla sayıda olumlu ve olumsuz etkiler bırakmasına da sebep olabilmektedir. Kalkınmanın da önemli bir sorun olduğu düşünülürse bu iki kavramın ortak bir paydada buluşma ihtimalleri daha da artmaktadır.

Yeterli turistik kaynakların olması durumunda, turizm hem ulusal düzeyde, hem de uluslararası düzeyde bölgeler arası gelişmişlik farklarını giderme de önemli bir rol üstlenebilmektedir. Turizmin hizmet ağırlık bir endüstri olması fiziksel sermayenin az olmasına sebep olmaktadır. Bu anlamda kaliteli hizmetin sunulması sayesinde ülkeler uluslararası turizm pazarından, ülkelerdeki küçük yöreler ise ulusal turizm pazarında daha fazla pay elde edebilirler.

2.1. Kalkınma Kavramının Tanımı ve Amacı

Kalkınma kavramı, iktisadi bir kavram olup iki şekilde ifade edilebilmektedir. Bazen toplumsal bir sosyo-ekonomik değişimi ifade edebiliyorken, bazen de bir sürecin sonundaki mevcut durumu ifade edebilmektedir (Roney, 2011: 60). Başka bir bakış açısına göre ise ekonomik kalkınma kavramı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler ile ilgili bir kavramdır. Kalkınma kısaca, söz konusu ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasal ve kurumsal yapılarındaki köklü değişimleri açıklayan iktisadi kavramdır (Ertek, 2004: 392).

Kalkınma kavramının iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için büyüme kavramı ile ele alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Özellikle klasik iktisat okulunun öncülüğünde bazı iktisatçılar iktisadi büyümeyi ve kalkınmayı eş anlamlı olarak değerlendirebilmektedirler. Ancak bu iki kavram birbirinden farklıdır (İlkin, 1988: 59). Kalkınma ve büyümeyi karıştıracak bir karmaşaya iten etken, II. Dünya Savaşından ekonomik anlamda hırpalanarak çıkan ülkelerin öncelikli hedef olarak fiziksel kapasite artırımı benimsemeleridir. Rakamsal bir artışı temel alan bu yaklaşımdan kaynaklanan önemli sorunlar bulunmaktadır. İktisadi büyüme olarak isimlendirilen üretim kapasitesindeki bu

sayısal ölçüm, kalkınmanın en önemli boyutu olan insani boyutun görmezden gelinmesine zemin hazırlamıştır. Yani üretimde yer alanların, meydana gelen refah artışından pay almamaları bu sistem için problem teşkil etmektedir. II. Dünya savaşından 1970'lerin başına kadar oluşan ekonomik büyümenin, birçok toplumda var olan sosyal ve politik sorunların çözümünde yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu durum aynı olarak değerlendirilen iktisadi büyüme ve kalkınma kavramlarının sorgulanmasına sebep olmuştur. Nihayet 1970'li yıllar ile beraber, kalkınma kavramının kapsamı genişletilmiştir. Böylece yoksulluğun ve eşitsizliğin giderilmesi konusunda, kalkınmaya sosyal bir boyut kazandırılmıştır. Böyle iktisadi gelişmelerden kaynaklanan faydaların ve maliyetlerin toplumun bireyleri arasında nasıl bölüştüğü kalkınma için temel oluşturmuş ve önemli bir role bürünmüştür (Sharpley, 1999: 226-227; Roney, 2011: 60).

İktisadi büyüme, daha çok bir ülkenin ekonomisinin rakamları ve ülkenin üretim kapasitesi ile ilgili bir kavramdır. Ülkenin GSYİH'daki artış, kişi başına düşen milli gelirdeki artış büyüme kapsamında değerlendirilmektedir. Ekonomik büyüme, ülkedeki insanların seçimler yapmasına ve istedikleri çevrede yaşamalarına olanak sağlayacak finansal varlıkları sunmaktadır. Büyüme olayında önemli olan şu dört temel faktördür (Petersen, 1994: 489);

- İşgücünün kapasitesi ve miktarı,
- Doğal kaynakların miktarı ve kalitesi,
- Reel sermayenin miktarı ve kalitesi
- Toplumun teknolojik seviyede gösterdiği başarı

İktisadi kalkınma ise, daha çok yapılan yatırımlar ve bununla birlikte genel olarak yaşam standartlarının iyileşmesi söz konusudur. Bu bakımdan toplumların veya ülkelerin kalkınması ekonomik gelişmişlik ve büyüme ile doğrudan ilgilidir. Kalkınmanın ekonomik yapısının yanında sosyal bir yanı da vardır. Dolayısıyla hakiki manada kalkınmadan söz edebilmek için okuyan ve yazan kesimlerin arttırılması, nitelik sahibi iş gücünün artması, sosyal güvelik alt yapısının sağlanması ve işsizliğin %1-2 gibi çok makul seviyelere taşınması önem arz etmektedir (Yıldız, 2007: 24).

Kalkınma kavramı ile ilgili ele alınacak diğer bir kavram ise modernleşmedir. Kalkınma ve modernleşme kavramları aynı değişim süreçlerini açıklamalarından dolayı beraber kullanılmaktadır. İki kavramın değerlendirilmesi sürecine bakıldığında modernleşme geleneksel yapılardan modern yapılara geçişi, kalkınma ise azgelişmişlikten gelişmişliğe doğru geçen bir süreci ifade etmektedir (Roney, 2011: 61).

Kalkınma kavramının toplumsal etkileri bakımından değişik boyutları olabilmektedir. Bu boyutlar 5 şekilde ele alınabilmektedir (Sharpley, 1999: 228-229);

- **Ekonomik Boyut:** Toplumsal refahın artırılması ve eşitlikçi biçimde paylaşımı ifade etmektedir.
- **Politik Boyut:** Toplumlarda insani hakları ve özgürlükleri ifade etmektedir.
- **Sosyal Boyut:** Toplumların her bireyine eşitlikçi yaklaşımı ifade etmektedir. Özellikle vatandaşlara sağlık, eğitim, iş ve barınma gibi temel sosyal dinamiği olan imkânların tanınmasını ifade etmektedir.
- **Kültürel Boyut:** Kültürel yönü olan kimliklerin ve onurun korunmasını içermektedir.
- **Ekolojik Boyut:** doğal kaynakların sürdürülebilir kalkınmayı engellemeyecek biçimde kullanılmasını ifade etmektedir. Çevre yönü ağır basan bir boyuttur.

Kalkınmaya dair bu beş boyut genel anlamda toplumların kalkınmasına etki etmekle birlikte, makro anlamda yapılan stratejik yönetim değerlendirmelerde kullanılan çevre analizlerinde kullanılmaktadır. Peste analiz yapılması süreci de bu beş boyutu içermektedir. Ayrıca turizmin toplumsal etkilerini ifade ederken bölgelere dair etkilenmeler bu beş boyut açısından ele alınmaktadır. Toplumsal kalkınmanın dinamikleri de bu 5 boyut kapsamında ele alınmaktadır.

2.1.1. Kalkınma Modelleri

Kalkınma modellerine temel oluşturan süreç 21. yy'in ikinci yarısının başlarına denk gelmektedir. Bu yıllarda Keynes'in iktisadi yolunu takip eden kalkınma iktisatçıları hem bölgesel hem de ulusal merkezli, devletin aktif ve planlamaya önem veren rolünü yoğun olarak tartışmışlardır. Devleti öne çıkaran bu yaklaşımların temelini II. Dünya savaşının dünya üzerindeki yıkıcı etkileri oluşturmaktadır. Gelişmiş devletlerden gelişmemiş

devletlere kadar bütün ülkelerin ekonomilerinin yeniden dizaynı ve rehabilitasyonu bunu gerektirmiştir (Karaçay ve Erden, 2004: 79).

2.1.1.1. Dengeli Kalkınma Modelleri

Bu modeller ekonomik kalkınma ve yatırımlar ile ilgilidir. Kalkınma bir sektörden ziyade toplu bir bütünleşmeyi ifade etmektedir. Eşit oranda bir büyüme olmasa bile, özellikle gelir esnekliğine bağlı olarak talep karşısında bir arz eşitliği sağlanmaktadır. Burada geçen dengeli kalkınma ile vurgusu yapılmak istenen yakın zamanlarda farklı yatırım kararlarının alınmasına işaret etmektedir. Tüketici talebinin yoğun olduğu alanlarda doğan yatırım mallarını başka yatırım malları ile başka yatırım mallarına olan ihtiyacı arttırdığı yönündedir (Thirlwall, 1977: 177). Bu kavram Friedrich List tarafından tarım, imalata ve ticaret alanlarındaki dengeli gelişmenin önemine dair üretim ve tüketim arasındaki ilişkiler ile açıklanacak şekilde açıklığa kavuşmuştur (Yıldız, 2007: 28).

Dengeli kalkınma teorisini oluşturan iktisatçıların çalıştığı alan genel olarak az gelişmiş ülkeler olmaktadır. Ücretlerin düşüklüğü, kişi başına düşen milli gelirlerin azlığı ve bunların sonucunda oluşacak Pazar darlığı bu iktisatçılara kaynak oluşturmaktadır. Bu olumsuzlukları ortadan kaldırmanın yolu birbirini tamamlayacak ve müşteri anlamında birbirini destekleyecek farklı sektörlerin oluşmasıdır (Başkaya, 2004: 60). Dengeli kalkınma, ekonomideki bütün sektörlerin eşanlı ve uyumlu büyümesi, tam istihdamın devamı için toplam talebin toplam arzadaki artışa eşit bir oranda yükselmesi demektir (Dülgeroğlu, 1988: 41). Konu ile ilgili Rosenstein-Rodan, Nurkse, Fleming, Scitovsky, Chenery ve Schumpeter gibi araştırmacıların modelleri bulunmaktadır (Manisalı, 1978; İlkin, 1988; Hiç, 1988; Kazgan, 1997; Scott, 1998; Yıldız, 2007;).

Buradaki temel mantık, az gelişmiş ülkelerdeki yatırım hacmini ve arz çeşitliliğini oluşturmayı hedeflemektedir. Böylece az gelişmiş ülkelerdeki kişi başına milli gelir istihdam ve ücret düşüklüğü konularına çözüm getireceği düşünülmektedir. Bunun sağlanması için tek sektör yerine, birden çok sektörün gelişmesi durumu bir makro büyümeyi beraberinde getirmektedir.

2.1.1.2. Dengesiz Kalkınma Modelleri

Dengesiz kalkınma modelleri dengeli kalkınma modellerine tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Bu gruptaki teorisyenleri dengeli kalkınma modellerinin gerçeği yansıtmadığı, aksine bu uygulamaların gelişmekte olan ülkelere ve bölgelere ekonomideki hızı düşürecek ve durgunluğa sebep olacak bir süreci beraberinde getireceğini ifade etmektedirler. Bu ülkelerin kalkınması ve ekonomilerinin dinamizm kazanması dengenin aksine sıçramalara ve dalgalanmalara ihtiyaç duymaktadır (Dinler, 1995: 516). Duran (1997: 38) dengesiz kalkınma modellerini açıklarken alt bölge ve alt sektör vurgusu yapmaktadır. Bu tür bölgelere ve sektörler öncelikler tanınarak, bu bölge ve sektörlerin öncü sektörler ve bölgeler olmaları sağlanır. Böylece bu öncülerin itici güç olması sağlanmaya çalışılmaktadır.

Dengesiz kalkınma modellerinde temelde iki önemli nokta üzerinde durulmaktadır (Dülgeroğlu, 1988: 43). Bunlar;

- Bazı koşullar altında dengesiz ekonomik büyüme daha yüksek kalkınma hızına ulaşmak için gereklidir.
- Ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için bazen denge feda edilebilir.

Bu iki koşulda şartlı bir açıklama niteliği taşımaktadır. Yüksek kalkınma hızı için bazen ekonominin dengesiz olabileceği vurgusu ve büyüme için dengenin feda edilebileceği gerçeği bu durumu ortaya koymaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişimi dinamik bir süreci gerektirir. Bununda yolu ekonomik dalgalanmaları ve iniş çıkışları savunan dengesiz kalkınma politikaları ile sağlayabilirler. Çünkü dinamizm ihtiyacının aksine, dengeli kalkınma politikaları statik bir durumda gerçekleşir. Bu durum zaten gelişmeyen az gelişmiş ülkeler için gelişmenin aksine durgunluğa sebep olabilmektedir (Yıldız, 2007: 37). Bu konu ile ilgili, Hirschman, Streenten ve Kalkınma Kutları modelleri bulunmaktadır (İlkin, 1988; Kazgan, 1997; Duran, 1997; Parr, 1999; Dinler, 2001).

2.1.1.3. W.W. Rostow'un Kalkınma Modeli

Rostow'un çizgisel büyüme teorisi olarak adlandırılan teori 1950'li ve 1960'lı yıllarda oldukça yaygın olan bir teordir. Büyüme teorisi olarak ifade edilse de az gelişmişlikten gelişmişliğe doğru geçişin bir takım evrelerden geçerek tarihsel bir süreçle anlatılan bir kalkınma teorisi olarak ifade edilebilir (Yülek, 1997: 3).

Bu teori az gelişmiş ülkeler kalkınma yolunda önemli bilgiler sunsa da genel nitelikte bir özelliğe de sahiptir. Teori ülkelerin gelişmişlik düzeylerini belli bir tarihsel mantıkla bir sınıflamaya tabi tutmuştur. Bunlar aşağıdaki gibidir (Yıldırım ve Örnek, 2012):

- Geleneksel Toplum
- “Kalkış”a Hazırlık Dönemindeki Toplum (Geçiş Dönemi)
- Kalkış Dönemindeki Toplum
- Olgunluk Dönemi
- Kitle Tüketimi Çağındaki Toplum

Gelenekçi toplum olarak ifade edilen dönemde ekonomik yapının tarıma dayalı olduğu bir dönemdir. Üretim tekniği, gelir seviyesi ve tasarruf gibi konular ile ilgili önemli sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu sıkıntılar söz konusu dönemler için ekonominin sıçrama yapması konusunda engeller teşkil etmektedir. Bu dönemde ekonomik planlamalar hem makro hem de mikro anlamda kısa dönemler içermektedir. Sınıfsal farklılıklar toplumların sorunları çözme konusunda engeller taşımaktadır. Rostow gelenekçi yapıdaki toplumların ekonomik kalkınmalarını iç ve dış tasarrufların artması sonucu gelişme imkânı bulabilecek yatırımların varlığına bağlamaktadır (Turhan, 2012: 12-13).

Bu dönemi gelenekçi dönemden ayıran en belirgin fark yatırımlardaki artıştır. Çünkü bu görüşe göre belli oranda yatırım olmadan ekonomik gelişmeden söz etmek mümkün olmayabilmektedir. Rostow durumu gelenekçi toplumlarda yatırımın ulusal gelire oranı %5 civarında iken, toplumsal gelişme için bunun %10 civarlarına çıkmasını ifade etmektedir. Bu dönemde hem kurumsal hem de bireysel anlamda toplumsal dinamikler açısından değer yargıları açısından önemli değişimler başlamıştır. Ekonomik, kültürel, sosyal ve politik açıdan toplumlar farklı düşünce yapısına kavuşmuştur (Rostow, 1960: 6-9).

Kalkış döneminde gelişme karşısındaki engellerin ve direnmelerin büyük oranda ortadan kalktığı bir ortamdan söz edilebilmektedir. Rostow bu sürecin 20 ile 30 yıl içinde gerçekleşebileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca bazı gelişmiş ülkelerin bu süreci ile ilgili bilgiler aşağıdaki tablo 6’da verilmektedir.

Tablo 6
Bazı Ülkelerin Kalkış Dönemi

ÜLKE	KALKIŞ DÖNEMİ
İngiltere	1783-1802
Fransa	1830-1860
ABD	1843-1870
Almanya	1850-1873
İsveç	1868-1890
Japonya	1878-1900
Rusya	1890-1914

Kaynak: (Yıldız, 2007: 42’den Uyarlanmıştır).

Kalkış döneminin sağlanması ve ilerleyişinin sağlanması için 3 şartın sağlanmış olması gerekmektedir (Eröz, 1982:343).

- Üretim yatırımlarının hızında milli gelirin %10 nu veya daha fazlasını kapsayacak şekilde bir yükselme
- Yüksek hızla gelişen bir veya birkaç imalat sektörünün kurulması
- Modern sektörde gelişmeyi hızlandıracak ve kalkış döneminin dış ticarete yapacağı tasarrufları gayet iyi kullanabilecek ve gelişmeye devamlılık sağlayabilecek siyasi, toplumsal ve idari yapının varlığı veya süratle ortaya çıkması.

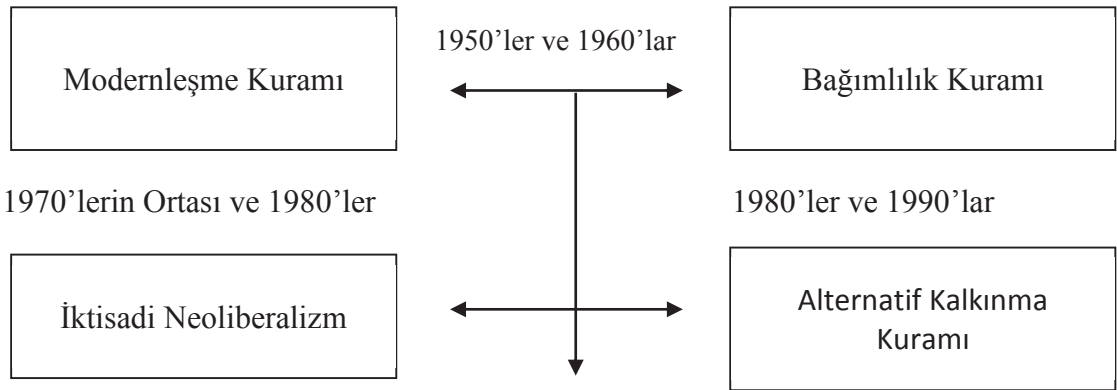
Olgunluk Dönemi teknolojide bütün dönemsel kaynakların kalkınma için kullanılmasını ifade etmektedir. Bu dönem kalkış döneminden sonra kendi kendine yeten fakat iniş-çıkışlarda gösterebilen uzunca bir dönemdir. Bu aşamada modern teknoloji yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmaktadır. Milli gelir açısından önemli sayılabilecek oranlarda yatırımlar yapılmaktadır. Dış ticaret gelişmekte ve ülkeler uluslararası çapta bir etkileşim içine girmektedir. Bu sürecin 40 yıl sürdüğü araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir (Hiç, 1988: 167).

Olgunluk dönemi sonrasında toplumlar üretimden çok tüketim ve refah ile arzdan çok talep ile ilgilenmektedirler. Bu dönemde kütle tüketimi çağı ortaya çıkmaktadır.

Olgunluk dönemi sonrasındaki bu süreçte üç önemli hedeften söz edilmektedir. İlk olarak ülke için önemli kaynakların askeri alana ve dış politika hizmetlerine verilmesi ile beraber milletlerin dış kuvvet kazanması bunların ilkinin oluşturmaktadır. Daha sonra Refah devletine dair bir nizamın kurulması bir gereksinim haline gelmektedir. Burada devletin kuvvetleri, vergilerinde yardımı ile gelirin yeniden dağıtılması, insani ve sosyal hedeflere boş zaman bulunmasına yöneltilir. Sosyal güvenlik tedbirleri arttırılmaktadır. Son olarak ise tüketim seviyesinin temel gıda, mesken ve giyim maddelerinin önemli hale geldiği aşamadır (Yıldız, 2007: 44). Bütün bu süreçler kitle tüketim sürecini beraberinde getirmektedir. 2000’li yıllar ile beraber artan globalleşme eğilimi de bu süreci önemli ölçüde arttırmaktadır.

2.1.2. Kalkınma Kuramları

Kalkınma durumuna göre ya toplumun sosyo-ekonomik değişim sürecini ya da bu sürecin sonunda ortaya çıkan durumu ifade edebilmektedir. Kalkınma kavramı ile ilgili felsefi alt yapıya bakmanın faydalı olabileceği düşünülmektedir. Bu durum zaman zaman farklılıkları beraberinde getirmektedir. Bu farklılıklarda zaman içinde kuramsal açıklamaları beraberinde getirmiştir. Bu anlamda kalkınma kuramları ile ilgili şekil aşağıda verilmektedir:

Şekil 1. Kalkınma Kuramları

Kaynak: Holden, 2005: 109

2.1.2.1. Modernleşme Kuramı

Modernleşme kuramının temeli ekonomik gelişmelerin gelişmiş ülke ve bölgelerden az gelişmiş ülke ve bölgelere doğru yayılacağı varsayımına dayanmaktadır. Kalkınmanın

bu kuramı genel itibarı ile batı uygarlığının dışındaki toplumlarda meydana gelen değişimleri ifade etmektedir. Sanayi devrimi batıda gerçekleştiği için gelişmek isteyen diğer toplumlar batıdaki siyasal ve teknolojik örgütlemeyi hedef olarak belirlemeleri yararlarına olmaktadır (Rooney, 2011: 61-62). Turizm açısından da modernleşme kuramının yoğun bir ilişki söz konusudur. Bu açıdan turizm batılı ülkelere sermaye, teknoloji, uzmanlık ve batılı değerlerin transfer edildiği bir modernleşme biçimidir (Harrison, 1992: 10).

Turizmin gelişmişlik ile sıkı ilişkileri olmasına rağmen, özünü doğal, kültürel ve tarihi mirasın oluşturması nedeniyle diğer ekonomik alanlardan farklılıklar taşımaktadır. Kısmen de olsa az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ekonomik anlamda önemli avantajlar sağlamaktadır. Modern değerlerinde yaygınlaşmasına ve topluma mal edilmesine imkân sağlayan turizm faaliyetlerinin az gelişmiş ülkelerde daha fazla değerli olmasına imkân sağlayacaktır. Bütün bu faydacı özelliklerine rağmen turizmin kalkınmaya yeterli düzeyde katkı sağlamadığı durumlarda olmaktadır.

2.1.2.2. Merkez-Çevre (Bağımlılık) Kuramı

Turizmin ağırlıklı olduğu kalkınma politikalarına dair ortaya çıkan olumsuzlukların kısmen merkez-çevre (bağımlılık) kuramı ile açıklanabileceği ve bu kuramın kısmen de olsa modernleşme kuramına yapılan bir eleştiri olduğu söylenebilir. Bu açıdan kuram, temelde gelişmiş ülkelerin bulunduğunu, diğer az gelişmiş ülkelerinde bu gelişmiş veya modern ülkelerin etrafında ve onlara bağımlı olduğunu ifade etmektedir. Az gelişmişlik kuramı olarak ifade edilen bu kuram dünyayı merkez ve çevre ülkeler olarak ikiye ayırmakta ve merkeze gelişmiş ve modern ülkeleri, çevreye ise merkeze bağlı bulunan az gelişmiş ülkeleri koymaktadır. Döngüsel bir akım olsa da bu yapı birbirini destekleyen kapitalist bir sistemi tamamladığı da ifade edilebilir (Wysocka, 2009: 79; Çolak, 2009: 13).

Turizm ile ilgilide bağımlılık kuramı oldukça etkindir. Çünkü turizmin yapısı buna oldukça elverişli ve imkân tanımaktadır. Özellikle merkezde sayılabilecek modern ve gelişmiş ülkelerin turizm endüstrisinin kaymağını aldıklarını ifade etmek faydalı olacaktır. Bu konuda işletmelerde aynı niteliği taşımaktadır. Özellikle ulus ötesi işletmelerin ortaya çıkması, globalleşme ile sıkı bir ilişkiler bütünü içinde olan turizm

gelirlerinin önemli oranda bu işletmelere geçmesine sebep olmaktadır. Kısaca turizm gelişmişlik seviyesine bakılmaksızın bütün ülkelerin kalkınması için önemli bir alan olmakla beraber, büyük payı gelişmiş ülkeler ve ulus ötesi işletmeler almaktadır.

2.1.2.3. İktisadi Neoliberalizm Kuramı

Neoliberalizm 1970'li yıllarda ortaya çıkan kapitalist ekonomik krizlere çözüm olarak serbest piyasa ve özelleştirmeyi politika olarak belirleyen bir iktisadi akımdır. Kalkınma kuramı da bu perspektifle açıklanmaktadır. Bu ekonomik politikaların uluslararası alandaki temsilcileri de IMF ve Dünya Bankasıdır. Bu kuram kalkınmanın ancak piyasaların kendi kendine dengeye gelmesi ile mümkün olabileceğinin vurgusunu yapmaktadır. Bu kurama yapılan en temel eleştiri ise, batı ülkelerinin sosyal ve ekonomik politikalarda baskın olmasının yapısal programları başarısızlığa ittiği yönünde olmaktadır (Ünay, 2009: 93-94).

Turizm endüstrisi de özellikle IMF ve Dünya Bankasının kalkınmaya yönelik verdikleri yatırım yardımlarından faydalanmıştır. Yoğun bir maddi sermaye akışının çok öncelikli olmayışı turizmi bir adım öne çıkarmaktadır. Bu açıdan verilebilecek en canlı örneklerden bir tanesi de Antalya'dır. Türkiye'de Antalya şehrinin turizmde öncü olmasının Dünya Bankası tarafından sağlanan kredilerin yoğun bir rolü bulunmaktadır.

2.1.2.4. Alternatif Kalkınma Kuramı

Son olarak ise, alternatif kalkınma kuramı diğer kuramlarda ifade edilemeyen ekonomik büyüme ve çevre ilişkileri gibi temel bir varsayımı ve hayat kalitesinin sadece ekonomik değişkenler vasıtası ile ölçülemeyeceği görüşünü savunmaktadır. Çünkü kalkınmada belli dayatmalar söz konusu olmayıp, her ülkenin kendi dinamikleri doğrultusunda oluşturduğu bir sistem geçerli olmaktadır. Bu durum alternatif kalkınma kuramını diğer üç kurama göre daha tercih edilebilir ve güvenilebilir kılmaktadır. Buna özellikle dikkat edilmesinde fayda bulunmaktadır (Roney, 2011: 67).

Özellikle 21. yy'in ikinci yarısında çevrenin ve çevre duyarlılığının giderek önemli bir noktaya gelmesi dünya çapında bir çevre hareketine olanak sağlamıştır. Bu açıdan özellikle kültür turizminin aksine kitle turizmi tarafından çevreye verilen zararlar alternatif turizm politikalarını beraberinde getirmektedir. Bu durum alternatif kalkınma

kuramını turizm için önemli hale getirmekte ve küresel bir çevre duyarlılığı olan turizm hareketine yol göstermektedir.

2.2. Bölgesel Kalkınma Kavramının Tanımı ve Önemi

Bölgesel kalkınma kavramı kalkınma ile doğrudan ilişkili bir kavram olup, bir ülkedeki bölgenin diğer bölgelerine nazaran geri kalmış bir bölgesinin ekonomik ve sosyal yönden kalkındırılmasıdır. Birinci dünya savaşından sonra temelleri atılan bölgesel kalkınma kavramı, daha çok batılı ülkelerin savaş sonrasında kendi ülkelerindeki bölgesel kalkınma ve gelişmişlik farklılıklarını ortadan kaldırmak için yaptıkları uygulamaları kapsamaktadır. Özellikle ABD başta olmak üzere İngiltere, Kanada, Fransa, İsviçre, Avusturya gibi batılı ülkelerde kamu otoritesinin faaliyetlerde bulunması ile ortaya çıkan bu kavram konu ile ilgili politikaları içermektedir. Bu ülkeler için günümüzde çok fazla kullanılmayan bölgesel kalkınma kavramı daha çok gelişmekte olan ülkelerin ilgilendikleri bir konuma kavuşmuştur. İlk etapta söz edilen ülkelerdeki uygulamalar günümüzde gelişmekte olan ülkelere ışık tutmaktadır (Tutar, 1991: 3-4)

Bölgesel kalkınma daha çok bölgesel dengesizliklerin ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Dengesizliğin büyüklüğü değişse de ekonomik ve sosyal anlamda fırsat eşitsizliği ile açıklanabilecek bir düzeyi bulunmaktadır. Durumun ekonomik yansımaları daha çok istihdam ile ilişkili ücret açısından ele alınabilmektedir. Sosyal anlamda ise, sağlık, eğitim ve kültürel imkânlar açısından ele alınabilecek bir dengesizlik söz konusu olmaktadır (Tunçbilekli, 2006: 35). Özellikle ulaşım yollarının her türlüşünün bölgeler arasında eşit dağılmaması, yeraltı ve yerüstü kaynakların bölgeler arasında dengeli bir dağılım göstermemesi, istihdam imkânı sağlayacak gelişmiş ve yetişmiş insan gücünün belli hayat standartları olan yerlerde yaşama arzuları gibi nedenler bölgesel dengesizliğe sebep olan nedenler olarak göze çarpmaktadır.

Bölgesel dengesizlikler gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler arasında hem sosyal hem de ekonomik anlamda ciddi uçurumlarında olması ile daha da belirgin bir hale kavuşmuştur. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümeleri kalkınma için olmazsa olmaz olarak değerlendirilmemektedir. Çünkü kalkınma sadece toplam üretim hacmi ve vatandaş başına düşen gelirin rakamsal artışı

olarak değerlendirilirse ciddi problemleri de beraberinde getirebilmektedir. Kalkınma toplumun hem ekonomik hem de sosyal dönüşümünü gerektiren çok boyutlu bir süreçtir. Ayrıca büyümenin sürdürülebilir kılınması, sanayinin insan için olması gereken standartlara getirilmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin üretim ve ticaret açısından istenilen seviyelere çıkarılması gibi yaşam üzerinde belirleyici rolü kalitenin yükseltilmesi ve bölgelere fayda sağlayıcı bir kalkınmayı hakim kılabilmek önem taşımaktadır (Danışoğlu, 2004: 216).

Bölgeler arasında meydana gelen dengesizliklerin tarihsel süreç yoğun bir şekilde yaşandığı bilinmektedir. Özellikle de toplumsal yaşamın iktisadi yönü ile yakın ilişkiler içindedir. Tarım toplularında bile oldukça belirgin olan bölgesel dengesizlikler, bazen bölge içerisinde küçük bölgelere kadar bile inecek duruma gelmektedir. Sanayi devrimi ile bölgesel dengesizlikler hem ulusal hem de uluslararası anlamda artarak devam etmiştir. Hatta bilginin gittikçe önemli olduğu günümüz toplumu bile bu duruma çare olamamış, bölgesel farklılıklar daha da derinleştirmiştir (Şengel, 2014: 1-7).

Bölgesel kalkınma kavramı gerek ulusal gerekse de uluslararası anlamda bölgesel gelişmişlik farklılıklarını ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Daha doğrusu bu dengesizliklerin ortadan kaldırılması için gerekli çalışmaları içermektedir. Bu anlamda bölgesel kalkınma kavramı hem Türkiye için hem de dünya için oldukça önemli ve üzerinde durulması gereken bir konudur.

2.3. Bölgesel Kalkınma Politikası Kavramının Tanımı ve Önemi

Bölgesel kalkınma politikası, ülkeler için ayrı stratejik öneme sahip iki konunun bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bölgesel kalkınmanın bir ülkedeki bölgeler arası dengesizliklerin ortadan kaldırılması için yapıldığı bilinmektedir. Bu açıdan bu kavram stratejik bir öneme sahiptir. Politika ise, ülkedeki hükümetler ile ilgili olup belli amaçlara ulaşmak için alınan tedbir ve çözüm önerileri olarak açıklanmaktadır. Yani bölgesel kalkınma ülke stratejisi, politika ise hükümet stratejisidir. Bölgesel kalkınma politikaları ise hükümetlerin bölgesel kalkınmaya dair kendilerine özgü stratejileridir.

İncekara (2001: 14)'ya göre ise politika bir devleti yönetme sanatıdır. Yani politika, bir hükümetin kendi amaçlarına ulaşmak için aldıkları tedbirler ve çözüm yollarıdır. Bu

açından bakıldığında her siyasal iktidarın kendine özgü politikaları bulunmaktadır. Bu şekilde kalkınma politikaları da çağa ve çağın değişen koşullarına göre kendini tasarımılamak zorundadır. Bölgesel kalkınma politikaları da bunu içermeli ve bütünün özelliklerini yansıtmayan alt ve üst parçaların bütün ile entegrasyonunu sağlayan önlemleri içermelidir. Buradaki politikalar ile ülkelerdeki ortalamanın altında bulunan bölgelerin ortalama seviyesine çekilmesi amaçlanmaktadır. Keleş (2004: 350)'e göre ise bölgesel düzeyde kalkınmalara ilişkin dengesizliklerin kaldırılması amacıyla devletin politika üretmesi ve çözüm yollarına başvurması hemen hemen bütün ülkeler için kaçınılmazdır. Büyüme sürecinin doğasında bir eşitsizlik ve dengesizlik olsa da, son çağa hakim olan devlet anlayışı bu eşitsizlikler karşısında çaresiz kalmamayı, belli düzeyde de olsa bölgeler arası zengin yoksul ayrımını ortadan kaldırmayı gerçekleştirmektedirler.

Bölgesel kalkınma politikaları son zamanlarda kısa süreçler içerisinde önemli değişimler yaşamıştır. Özellikle 20. yy'ın ikinci yarısının ortalarında bölgesel kalkınma için önem arz etmeye başlamış ve başka alanlara bir yönelim göstermiştir. Bu önem ve değişim süreci ile beraber bölgesel kalkınmaya ilişkin görüş ve öneriler ile beraber politika ve araçlarda da radikal değişimleri beraberinde getirmektedir. Bölgesel kalkınma sürecindeki değişimleri aşağıda verilmektedir (Ildırar, 2004: 110).

- 1950'li yıllarda büyümenin ön koşulu olarak altyapı görülmektedir.
- 1960'lı yıllarda dışa dönük ekonomik faaliyetlerin çekiciliği: bu bağlamda geliştirilen kalkınma kutupları ve ihracat sektörünün ön plana çıkarılışı söz konusudur.
- 1970'li yıllarda içsel kalkınma: KOBİ'ler ve yerel yetkinlikler ön plandadır.
- 1980'li yıllar yenilik, teknolojik yayılma, yenilikçi çevre değerleri öne sürülmektedir.
- 1990'lı yıllar bilgiye dayalı kalkınma anlayışı: beşeri sermaye ve bilgi gibi soyut faktörlerin ön plana çıkarılışı, yerel kültür gibi konular öncelikli olacak şekilde değerlendirmeler yapılmaktadır.
- 2000'li yıllar ilişki sermaye, kolektif öğrenme, karşılıklı bağımlılık ve internet çalışması konuları üzerinde durulmaktadır.

Yıllar itibarı ile verilen bu değerlendirme dünyanın siyasal, ekonomik ve toplumsal dönüşümleri ile paralellik göstermektedir. Özellikle II. Dünya savaşının getirdiği tahribat nedeniyle 1950'li yıllar daha çok alt yapıyı önemli hale getirmektedir. Ulusal bir toplumsal dönüşümün sağlanması dışı dönük ekonomi anlayışının dünya düzenine ve 1960'lı yılların kalkınma anlayışına hakim olduğu görülmektedir. 1970'li yıllar ülke düzeyinde rekabet edilebilirliğin sağlanması ve geri kalmış bölgelerin kalkınması için bölgesel kalkınma kapsamında KOBİ'lerin desteklendiği yıllar olmuştur. Turizm gibi hizmet ağırlıklı endüstrilerin gelişmesi ve bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi ile beraber 1980'li yılların kalkınma anlayışını inovasyonu öne çıkaran, yenilikçi ve çevresel değerlerin öne çıkarıldığı bir anlayışla yapılmaktadır. 1990'lı yıllar ile beraber internet teknolojilerinin insan hayatının bir parçası haline gelmesi beşeri ve entelektüel sermayeyi öne çıkaran politikalara imkân sağlamaktadır. 2000'li yıllar ise karşılıklı etkileşim ve çoklu katılım olduğu bir ortamı beraberinde getirmektedir.

2.4. Bölgesel Kalkınma Politikalarının Amaçları

Günümüzde devletlerde meydana gelen bölgesel düzensizlikler ülkelerin hemen hemen hepsinde doğal karşılanmaktadır. Kalkınma kuruluşları devletlerin bu müdahalelerinin şekline ilişkin önerileri sunmaktadır. Ülkelerin ekonomik paradigmasıyla yakından ilişkisi olan kapitalist veya sosyalist anlayışa göre fark etmeksizin yapılmaktadır. Konu ile ilgili araçlar değişse de amaçlar arasında benzerlikler taşımaktadır. Kapitalist sanayi ülkeleri sanayiye daha dengeli bir şekilde geliştirmek ve büyük küçük kent dengesi sağlamakla meşgul iken, sosyalist ülkeler eşitliği sağlamak adına kentsel ve bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmak için mücadele vermektedir (Keleş, 2004: 351).

Bölgesel kalkınma politikaları önemli amaçlar içermektedir. Coğrafi koşullar, doğal kaynaklar, demografik yapı, sermaye birikimi ve şekli, altyapı ve girişimciler (Yıldız, 2007: 67), iç pazarın dengesiz büyümesi, bölgeye ilişkin talep yetersizlikleri, üretimin artmaması, sermaye birikiminin yavaşlaması (İldırar, 2004: 19) gibi nedenler bölgesel dengesizliğe sebep olabilmektedir. Bütün bu nedenler bölgesel dengesizliğin ötesinde sorunsuz bir toplumun varlığına tehdit olabilmektedir. Bunun için bölgesel kalkınmanın sağlanmasına ilişkin politikaların varlığı ve amaçları hayati önem taşımaktadır.

2.4.1. Nüfusun Ülkede Rasyonel Dağılımını Sağlamak

Bölgesel kalkınma için temel teşkil eden bölgesel dengesizlik az gelişmiş bölgeye nazaran gelişmiş bölgede ekonomik ve sosyal anlamda daha avantajlı ve cazibe merkezi olmasını sağlamaktadır. Gelişmiş bölgelerde iş bulma olanakları, sosyal aktivite zenginliği, eğitim ve sağlık gibi sosyal anlamda avantaj sağlayıcı hizmetlerin yüksek standartların olması gibi sebepler nüfusun gelişmiş bölgelerde yoğunlaşmasına imkan tanımaktadır. Nüfusun bu hızlı artışı gelişmiş bölgelerdeki yüksek hayat standartlarının birey başına azalmasına sebep olmaktadır. Bu durum gelişmiş bölge için dengesizliklerin ortaya çıkmasına imkan tanımaktadır (Yıldız, 2007: 68).

Plansız ve dengesiz bir demografik dağılımın oluşmasına neden olan bölgesel dengesizliklerin kalkınma politikaları ile giderilmesi gerekmektedir. Bunun yolu da az gelişmiş bölgelerdeki yatırımların artırılmasından geçmektedir. Uygun yatırımların yapılması sayesinde hem gelişmiş bölgelerdeki nüfus artışının önüne geçilebilmekte, hem de gelişmemiş bölgelerin kalkınması sağlanabilmektedir. Bütün bu çabalar sayesinde ülkelerde nüfusun rasyonel dağılımı sağlanabilmektedir.

2.4.2. Geri Kalmış Bölgelerin Ekonomik ve Sosyal Kalkınmasını Sağlamak

Aslında nüfusun ilke içinde rasyonel dağılımının sağlanmasına yönelik amaçlar doğrudan ülke içinde geri kalmış bölgelerin ekonomik ve sosyal anlamda kalkınmasını sağlamak amacına da hizmet etmektedir. Çünkü dengesizliğin kaynağı zaten sosyal ve ekonomik eşitsizlikten gelmektedir. Böylece bölgesel nüfus yığılmalarının ortaya çıkması gerçekleşmektedir. Bu nüfus yoğunluğunun dengeye oturtulması doğal olarak bir bölgesel kalkınma dengesini de beraberinde getirmektedir.

Bölgesel kalkınma politikalarının iyi bir şekilde uygulanması dengesizliğin sebebi olan az gelişmiş bölgelerin makro anlamda ülke ekonomisine katkı sağlamasına fırsat vermektedir. Kazancı az gelişmiş bölgelerde artması gelişmiş bölgelerde üretilen mallar içinde pazar imkânı sağlamaktadır. Dengesizliğe sebep olan bölgelerin ekonomik ve sosyal anlamda kalkınması için önlemlerin alınması da ülkesel kalkınmaya zemin hazırlamaktadır (Dinler, 2001: 290).

2.5. Bölgesel Kalkınma Politikalarının İlkeleri

Bölgesel kalkınmanın var oluş sebebi genelde bölgesel farklılıklar ile açıklanmaktadır. Bu bölgesel farklılıklar, bölgesel politikaları öne çıkarmakta ve bölgesel kalkınma için daha çok zaman ayrılmasına öncelik verilmesi gerektiğini açıklamaktadır. Bölgesel politikaların başarıya ulaşılması için bir takım şartların ele alınması önem taşımaktadır. Bu şartlardan bir bölümü de ilkelerden oluşmaktadır.

2.5.1. Sosyal Karlılık İlkesi

Sosyal karlılık ilkesi devleti öne çıkaran, devletin bölgede etkin olmasını ön gören ve toplumsal sosyal veya ekonomik faydayı isteyen karlılık ilkesidir. Bir bölgede zaten az gelişmişlik var ise, burada ekonomik kaynakları etkin kullanılmadığı ifade edilebilir. Ekonomik kaynakların etkin kullanılma işinin özel sektöre verilmesi kar amacı güden bu işletmelerin toplumsal faydayı göz ardı etmelerine sebep olabilmektedir. Bu nedenle bölgesel farklılıkların sosyal ve ekonomik anlamda azaltılması amacıyla az gelişmiş bölgelerde canlılığı sağlayacak, ekonomik karlılığı düşük fakat sosyal karlılığı yüksek yatırımların kamu tarafından sağlanması gerekmektedir (Durgun, 2006: 48-49).

2.5.2. Kalkınma Kutbu İlkesi

F. Perroux kalkınma kutbu ilkesini iyi bir şekilde tanımlamaktadır. Ekonomik kalkınmanın aynı anda bir ülkenin bütün bölgelerine yayılmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Kalkınma ülkenin farklı kutuplarında veya noktalarında farklı şiddetlerde olabilmektedir. Bu kalkınma süreci belli bir yoğunluğa eriştikten sonra bütün ekonomiye yayılmaktadır (Dinler, 2001: 285).

Ildırar (2004: 18) ise kalkınma kutuplarının farklı zamanlarda farklı şekillerde oluşabileceğini vurgulamaktadır. Ancak oluşturulacak yeni bir kutupta, yatırımların herhangi bir sektöre veya tüm sektörlerle birden yapılmaktansa, kalkınma faaliyetlerinin yapılacak bölgenin özelliklerine göre daha hızlı gelişme gösterebilecek sektörlerde yürütülmesi daha faydalı olabilmektedir.

2.5.3. Halkın Katılımı İlkesi

Bu ilke, bölgede yaşayan halkın bölgesel kalkınma faaliyetlerine katılmasını ifade etmektedir. Bu katılım kalkınma ile ilgili karar ve uygulama safhasında direkt içinde

bulunarak veya danışman olarak katılımı ifade etmektedir. Ayrıca fiilen ve danışma görevlerinin yanı sıra halkın yönetim aşamasında da bölgesel kalkınmaya katılım gösterdiği ifade edilebilir. Özellikle sanayi ve ticaret odaları, belediyelerin değişik alt birimleri, kalkınma düzenleme komiteleri, bölgesel kalkınma ajansları gibi kurumlardan plan ve projelere yönetsel anlamda katkıda bulunabilmektedir (Durgun, 2006: 49). Özellikle AB uyum sürecinde gittikçe önemleri artan Kalkınma ajansları ile bölgedeki ekonomik gücü yüksek kurum ve şahıslar ile yakın ilişki içinde bulunan sanayi ve ticaret odaları öncü rol oynar bir konuma gelmişlerdir.

2.6. Bölgesel Kalkınma Araçları

Bölgesel kalkınmaya dair politikaların yerine getirilmesi önemli ölçüde faydalı olabilecek bir takım araçların olması ile yakın ilişki içindedir. Bu araçların doğru ve bölgeye uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi bölgesel kalkınma politikalarının istenilen hedeflere ulaşmasını kolaylaştırmaktadır.

2.6.1. Teşvik Tedbirleri

Bölgesel kalkınma araçlarına ilişkin ele alınabilecek araçlardan bir tanesi teşvik tedbirleridir. Özellikle az gelişmişliğin egemen olduğu bölgelerde, devlet tarafından özel sektörün özendirilmesine yönelik verilen mali güç veya işletim süreci vergilemelerine dair verilen teşvikler buna örnek verilebilmektedir. Bu durumun sağlanması sadece küçük anlamda bir bölgenin gelişmesi için değil, aynı zamanda ülke düzeyinde ekonomik gelişmelerin sağlanması içinde verilmektedir. Son zamanlarda özellikle sanayi ve teknoloji alanlarında bu teşviklere rastlanmaktadır. Bölgesel kalkınmaya imkân sağlayacak teşvikler aşağıdaki gibidir (İldıran, 2004: 40)

- Hibe, yardımlar ve nakit teşvikler
- Vergisel teşvikler, (yatırım indirimi, gümrük muafiyeti, KDV desteği, vergi, resim ve harç istisnası)
- Diğer teşvikler ve düzenlemeler, (kamu ihalelerinde öncelik, özel ihraç fonu, hızlandırılmış amortisman, döviz tahsislerinde öncelik, katlı kambiyo kuru)
- Yerel yönetimler tarafından verilen destekler, (arsa tahsisi, emlak vergisi, bina harcı ve diğer menkul ve gayrimenkullere yönelik bazı vergilerden istisna, işletmelerin altyapı katılım paylarında indirim), şeklinde sıralanabilir

Yukarıda verilen dört teşvik örneğinin makro bir düzeyden gittikçe daha mikro bir düzeye indiği görülmektedir. Hibe ve yardımların ilk aşama dahil olmak üzere yatırım imkanı sağlayabileceği görülmektedir. Sonrasında ise işletmelerin faaliyetlerinden kaynaklanan vergisel teşviklerin geldiği görülmektedir. Diğer teşvikler ve yerel yönetimlerin sağladığı teşvikleri ise önemli olmakla beraber, hacimsel olarak küçük oldukları söylenebilmektedir.

2.6.2. Metropoliten Bölgelerin Gelişiminin Sınırlandırılması

Topyekûn bir bölgesel kalkınmanın sağlanması için başvurulan yöntemlerden bir tanesi de gelişmişliğin genele yayılmasını sağlamaktır. Bunu yapmak aslında ikili kalkınmayı sağlayabilmektedir. Özellikle büyük metropollerin bulunduğu kalabalık yerlere insani hizmetlerin sağlanması zorlaşmaktadır. Hem uygulama anlamında hem de maliyet anlamında ortaya çıkan bu zorlukların giderilmesi hayati önem taşımaktadır. Bu bölgelerde faaliyet gösteren işletmelerinde negatif dışsal ekonomilerle karşılaştıkları ve üretim maliyetleri başta olmak üzere bir maliyet artışının da varlığı ortaya çıkmaktadır. Metropollerde giderek aratan bu nüfus hem olumsuz anlamda etkilenmekte, hem de bölgede zaten varlıklarını sürdüren insanların olumsuz etkilenmelerine sebep olmaktadır. Bu nedenle kırsal bölgelerden metropollere göçün engellenmesi gerekmektedir (Yıldız, 2007: 70).

Kalabalık bölgelerin bu sorununu çözmek adına bir takım tedbirlerin alınması üzerinde durulması gereken bir noktadır. Bu tedbirler Dinler (2001: 315)'e göre aşağıda verilmektedir:

- Nüfusun kırsal tutulması
- Büyük kentlere girişte vize uygulanması
- Kalabalık bölgelerde ki faaliyetlerin bir kısmının geri bölgelere transfer edilmesi
- Büyük kentlerin nüfusunun uydu kent ya da yeni kentler yaratılarak dağıtılması

Bu tedbirlerin alınması sadece büyük ve kalabalık kentlerin kalkınmasını değil, aynı zamanda kırsal bölgelerdeki kalkınma için bir uyarı niteliğindedir. Kırsal bölgelerden metropollere göçün engellenmesi bu sorun için sunulabilecek en açık çözüm önerisidir.

2.6.3. Kamu Yatırımları

Kamu yatırımları, gelişmişlik düzeyi düşük ülkeler açısından bakıldığında halkın en çok şikâyetçi olduğu konuların başında gelmektedir. Bir ülkede en gelişmiş bölge ile en gelişmemiş bölge arasındaki gelişmişlik farkının giderilmesi için kamu harcamalarının adaletli ve sistematik bir şekilde yapılması hayati önem taşımaktadır. Bu yatırımlar çok boyutlu olup birçok açıdan bölgeyi geliştirme amacı taşımaktadır. Özellikle altyapı ve üstyapı gibi sosyal kalkınmayı sağlayacak yatırımların ve bölgedeki üretim gücü gibi istihdam başta olmak üzere ekonomik kalkınmaya hizmet edecek yatırımların yapılması kamu yatırımlarını bölgesel kalkınmayı sağlayacak en önemli araçlardan biri konumuna getirecektir.

2.6.4. Yönetimsel Örgütün Adaptasyonunun Sağlanması

Amaçlanan bölgesel politikaların uygulanmasında, mevcut yönetimsel örgütün bu amaçları gerçekleştirilmede sıkıntılar yaşadığı bilinmektedir. Bu nedenle bu amaçlarda başarılı olabilmek için bölgesel örgütlenme olması faydalı olabilmektedir. Burada gerektiği durumlarda yetki devri, yetki genişliği, yeniden yönetimin gerçekleşmesi durumları sağlanabilir. Bunun için bir yandan mali olanakların ve personel kalitesinin yükseltilmesi gerekirken, diğer taraftan bölgesel politikalara özel kuruluşlarda eklenmelidir (Yıldız, 2007: 70).

2.6.5. Bölgesel Kalkınma Ajansları

Bölgesel Kalkınma Ajansları bir ihtiyacı gidermeye yönelik kurulmuş yarı-özerk örgütler olarak ifade edilebilir. Bu ajanslar merkezi veya yerel hükümetlerin faaliyet alanları dışında, sadece bölgesel düzeyde faaliyet gösteren, bölgesel kalkınmayı geliştirmeyi hedefleyen ve resmi hükümet kuruluşlarına göre belli başlı avantajlar sundukları kabul edilen birimlerdir. Belki de bu ajanların başarılı olmasına imkan sağlayacak temel bir özellikleri vardır. Kendi konumlarını kaybetme korkusuna sahip olmayan esnek yapıları sayesinde uzun vadede başarılı politikalar uygulayabilir ve bunda başarılı olabilirler (McMaster, 2006: 347; TEPAV, 2007: 15). Bölgesel Kalkınma Ajansları, birçok Avrupa ülkesinde 60 yılı aşkın bir süredir bölgesel düzeyde ekonomiyi canlandırmak, örgütlemek ve geliştirmek üzere faaliyette bulunan kurumlardır. Daha önce de ifade edildiği gibi BKA'lar, kamunun finansman sağladığı bölgesel ekonomik

gelişmeyi gerçekleştirmek adına çalışma alanı yerel ile sınırlı ve merkezi ile yerel hükümetlerin dışında olan birimlerdir (Kayasü, vd., 2003: 3).

Türkiye açısından bakıldığında ise Avrupa'nın aksine Bölgesel Kalkınma Ajanslarının yeni yeni uygulamaya koyulduğu ifade edilebilir. Aslında planlı dönemler ile birlikte başlayan bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesine yönelik politikaların yıllardır çözüm üretmemesi Türkiye'yi böyle bir sürece itmektir. AB'ye katılım konusunda önemli noktalardan olan bölgeler arası denklik ve entegrasyon Türkiye'yi böyle bir sürece mecbur kılmaktadır. İşte bütün bu sebeplerden dolayı ana kütlelerini Bölgesel Kalkınma Ajanslarının oluşturduğu bu yeni yapı Türkiye'de de uygulanmaya başlanmıştır (Berber ve Çelepçi, t.y: 146).

AB, birliğe üye veya aday ülkeler için Bölgesel Kalkınma Ajansları açısından ciddi bir finans kaynağıdır. Bu açıdan bakıldığında bir Bölgesel Kalkınma Ajansının AB ile ilişkisi iki kanaldan gerçekleşir (Yıldız, 2007: 72):

- Yapısal fonların aktarımı; BKA'lar, stratejilerinin ve önceliklerinin tanımladığı operasyonel programlar yaparlar. Ancak 1988'den bu yana BKA'lar operasyonel programların uygulanmasından çok AB inisiyatiflerine katılmaktadır.
- Birliğin politikalarıyla uyumlu projeler yönetmek; Avrupa Komisyonu tarafından yaratıcı projeler uygulamak için seçilen BKA'ların sayısı giderek artmaktadır. Projeler KOBİ desteği, araştırma ve teknoloji geliştirme, eğitim, staj, üye olmayan ülkelerle işbirliği ve yardımlaşma konularında olabilir.

2.7. AB ve Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları

AB bölgeler arası eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı temel hedefleri arasında göstermektedir. Bu anlamda bölgeler arasındaki dengelerin sağlanması için bölgesel kalkınmaya dair politikalar AB tarafından yürütülmektedir. Ayrıca, AB'ye üye olmak için yoğun çaba gösteren Türkiye de birlik ile uyum sağlama konusunda önem kazanması ile bölgesel kalkınmayı sağlayacak politikalara önem vermektedir.

2.7.1. AB’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları

AB bölgeyi, Coğrafik, siyasi, kültürel ve ekonomik özelliklerinin birbirini etkileyecek şekilde ilişkili olarak nitelendirmektedir. Bu bölge içinde bulunan paydaşlar birbirlerini etkileyecek farklı özellikte olsalar da, coğrafya, iklim, genel ve mahalli ve mülki idareler, rekabet mekanizmaları, iş ve ticaret yapısı bakımında ortak bir payda da etkilenmektedirler (İKV, 1988: 2). AB farklı dil, kültür ve geleneklerden oluşan bir mozaiktir. Bu mozaik sözü geçen ortak noktaların daha çok olmasına zemin hazırlamaktadır. Birliğe üye ülkelerin benzer özelliklerinin yanı sıra, bu ülkelerin kendi içinde önemli farklılıklar ve dengesizliklerinde olduğu ifade edilebilir. Bu anlamda AB’nin politikası, birliğin her biçimde birbiriyle uyumlu ve bütünleşen, ekonomik ve sosyal refah anlamında bölgeler arası dengesizliklerin ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır (Yıldız, 2007: 75).

AB’de bölgesel politikaların gelişim sürecine bakıldığında 3 önemli aşamadan söz edilebilir. İlk aşama de facto olarak nitelendirilen dönemdir. Roma Anlaşmasından Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonunun (ABKF) kurulduğu 1975 yılına kadarlık dönemi kapsayan bu aşama Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa Sosyal Fonundan yapılan destekle, bölgesel politika uygulamalarının öncüleri olarakta nitelendirilmektedir. Temelde İtalya’nın güneyine gemi, tekstil, demir-çelik, kömür gibi gerileyen sektörlerle Avrupadan yapılan yardımları içermektedir. İkincisi aşama, ABKF’nin kurulmasından 1988 yılına kadar devam eden, temelde işsizlik sorunun çözümü olarak değerlendirilen aşamadır. Bu dönemde, Avrupa Komisyonunun öncülüğünde bir fon artışı sağlanmıştır. Üçüncü ve son aşama ise, 1988 yılında yapılan ve hala devam eden aşamadır. Bu dönemde en belirgin “Yapısal Fonlar Reformu” olarak anılan düzenleme ile modern bölgesel politikalar uygulanmaktadır (Arslan, 2005: 284).

AB’de bölgesel kalkınma politikaları altı öncelikli hedef belirlenerek oluşturulmuştur. Bu hedefler aşağıdaki verilmektedir (Elmas, 2001: 52-56):

- Gelişme düzeyi bakımından geri kalmış olan bölgeler bu kapsamam alınmıştır.
- Bu kapsamda sanayinin gerilemekte olduğu bölgeler değerlendirilir.

- Topluluğun tümündeki uzun dönemli işsizler, iş arayanlar ve işgücü piyasasının dışında kalma tehlikesiyle karşı karşıya olan nüfus bu kapsamda değerlendirilmiştir.
- Topluluğun tümündeki istihdam durumları sanayi ve üretim sistemlerindeki değişimlerin tehdidi altında olan işçiler bu hedef kapsamındadır.
- Topluluğun tümündeki çiftçiler, balıkçılar ve üretim yapılarındaki değişimlerle karşı karşıya olan ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasında çalışanlar, sosyo-ekonomik gelişme düzeyi düşük olan ve şu üç ölçütten ikisini karşılayan kritik durumdaki kırsal yöreler (tarımda yüksek istihdam oranı, düşük tarımsal gelir düzeyi ve düşük bir nüfus yoğunluğu veya yüksek bir göç oranı olan bölgeler) bu kapsamdadır.
- Nüfus yoğunluğu son derece düşük olan yöreler, yani kilometrekareye 8'den az kişinin düştüğü yöreler bu kapsamdadır.

Bu açıklanan hedefler belli bir amacı gerçekleştirmek için yapılmaktadır. Bölgesel kalkınma politikalarına ilişkin bu genel amaç “*Geleneksel olarak geri kalmış, tarımsal ve endüstriyel değişim geçirmekte olan bölgelerin göreceli sorunlarını asgariye indirmek*” ve “*Dünya ekonomisindeki yapısal değişikliklerin neden olabileceği, yeni bölgesel farklılaşmanın önüne geçmek*” olarak ifade edilebilir (Dinler, 94: 4).

Avrupa Birliği bölgeler arasında bulunan gelişmişlik farklılıklarının değerlendirilmesi ve konu ile ilgili politikaların uygulanması açısından önem taşıyan bazı göstergeler bulunmaktadır. Satın alma gücü paritesi cinsinden kişi başına düşen GSYİH, demografik yapı, işsizlik oranı, GSYİH'nın ve istihdamın sektörel dağılımı ile diğer ekonomik ve sosyal gelişmişliği yansıtan istatistikî verilerin (eğitim, sağlık, sanayi, tarım, inşaat ve altyapı, mali yapı vs.) oluşturduğu bu göstergeler baz alınarak bölgesel gelişmişlik farklılıkları giderilmeye ve bölgesel kalkınma politikalarının amaçları gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır (Poroy, 2004: 3).

2.7.2. Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları

Türkiye’de bölgesel kalkınmaya dair yatırımların olması gerekmektedir. Çünkü Türkiye yüzey şekilleri, iklim ve bitki örtüleri gibi homojen niteliklerde dikkate alınarak, 1941 yılında “Türk Coğrafya Kongresi’nde 7 farklı coğrafi bölgeye ayrılmıştır (Yıldız, 2007:

79). Bundan sonraki süreçte oluşan bu bölgeler arasında belli başlı sebeplerden dolayı eşitsizlikler başlamış ve bu sürekli artarak devam etmiştir.

Türkiye’de uygulanan bölgesel kalkınma politikalarını planlı dönemden önce ve sonra olmak üzere ele alıp karşılaştırmak faydalı sonuçlar vermek adına yararlı olabilmektedir. I. Dünya Savaşından sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerinin atılması, Osmanlı Devleti’nin mirası üzerinde kurulması gibi bir inanişaya sebep olsa da, bu devletin ekonomik ve sosyal anlamda inşası beklendiğinden daha zor gerçekleşmiştir. Bu anlamda ülkenin ekonomik ve sosyal anlamda kalkınması adına yapılması gerekenler zorunluk halini almıştır. 1960 yılına kadar planlı bir ekonomik gelişme serüveni olmasa da, ekonomik seferberlik adına ilk olarak 13 Şubat 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi’nin Türkiye açısından hayati önemi bulunmaktadır (Gündüz, 2004: 24).

1950’li yıllara gelindiğinde Türkiye’de bir değişimin olabileceği hissedilmeye başlanmıştır. Mevcut zamana kadar olmayan demokratik ortamın oluşmaya başlaması ve denetlenebilir bir siyasi anlayışın ülkeye yerleşmesi ekonomik ve siyasi kalkınma üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Ancak Türkiye’nin mevcut bütün bölgelerinin nispeten fakir olması bölgeler arası kalkınma politikalarının belli bölgelere uygulanması zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Buna rağmen oluşan yatırımların özellikle özel girişimci kısımları Türkiye’nin batısında liman bölgelerde gerçekleşmiştir. Bu durum bölgesel kalkınma politikaları uygulanmasa da, Türkiye’nin farklı gelişmişlik seviyelerine sahip bölgelerinin oluşmaya başladığını göstermektedir (Yıldız, 82-83).

Cumhuriyetin kuruluşu ile beraber oluşan olumsuz ekonomik koşullar Türkiye’yi etkilemiştir. Bunun üzerine 1929’da Büyük Buhran olarak nitelenen dünya ekonomik bunalımının eklenmesi, Türkiye’nin ekonomisini kısa sürede geliştirme fırsatlarını engellemiştir. Belli dönemlerde zaman zaman planlama kavramlarına yer verilmiş ve kısmi olarak uygulanmıştır. Ayrıca bölgeler arası dengesizlikleri azaltmaya yönelik olarak 30 Eylül 1960 tarihinde DPT kurulmuş ve 1960’tan günümüze kadar uzanan planlı bir ekonomik ve sosyal kalkınma dönemi başlamıştır (DPT, 2002: 1-9). Beş yıllık periyotlardan oluşan kalkınma planları yukarıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 7**Beş Yıllık Kalkınma Planlarının Amaç ve Uygulamaları**

DÖNEM/TARİH	AMAÇLAR	UYGULAMALAR
I. BYKP (1963-1967)	Göreceli olarak geri kalmış bölgelere özel sektörün yatırım yapmasını teşvik etmek.	Gelir Vergisi kanununda yapılan değişiklikle “yatırım indirimi” uygulamasına başlanmıştır.
II. BYKP (1968-1972)	Plan, sanayileşme-tarımda modernleşme-şehirlleşme üçgeni üzerine temellendirilmiştir.	Özel sektörün geri kalmış bölgelere gitmesinin sağlayacak her türlü özendirici imkanlar sağlanmaya çalışılmıştır
III. BYKP (1973-1977)	Yörelere arasındaki gelişmişlik farklarını kısa sürede ortadan kaldırmaya çalışmanın, ekonomik yönden etkin olmayan kaynak dağılımına yol açacağı, sermaye birikimi ve genel ekonomik kalkınmanın yavaşlatacağı” görüşü neticesinde önlemler almak.	Bu dönemde KÖY’e dâhil edilen il ve ilçeler her yıl belirlenirken, bu yörelere özel sektörü çekmek için uygulanacak teşvik tedbirlerinin neler olduğu da yine yıllık programlarda belirtilerek uygulanmıştır.
IV. BYKP (1979-1983)	Bu planda, ekonomik gelişmenin sağlanması için işbölümünün yapılması, planlama kararlarının mekân boyutuna indirilmesi, sanayinin ve altyapının ülke düzeyine dengeli dağılımının sağlanması, uygulanmakta olan teşviklerin bölge kaynaklarını ve potansiyelini harekete geçirecek tarzda yeniden düzenlenmesi önerilmiştir.	KÖY’de fiilen çalışanların ücretlerinde özel yatırım indirimi yapılması ve KÖY’de yapılacak yatırımlarda vergi indirimi oranlarının %100’e kadar artırılmasının Bakanlar Kuruluna bırakılmıştır. KÖY’lerde yapılacak konut inşaatı ile tesis inşaat ve bunlarla ilgili işlemlere vergi, resim ve harç muafiyeti getirilmiştir. Kamu Ortaklığı Fonundaki paranın en az onda birinin KÖY’lere harcanması zorunluluğudur.
V. BYKP (1985-1989)	Bölgesel gelişmenin, kalkınma ve planlama içindeki ağırlığı biraz daha artmış, bölge planlarının yapılmasının gerektiği açıkça belirtilmiştir.	Kamu sektöründe altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi konusunda öncelikle gelişmekte olan yörelere dönük çalışmalar yapılmıştır. GAP’ın yasal çerçevesi oluşturulmuştur. e giren İmar Kanunu ile bölge planlamasının mekân planlaması içindeki yeri hukuki olarak tanımlanmış ve plan yapma veya yaptırma görevi DPT’ye verilmiştir.
VI. BYKP (1990-1994)	Bu Planda “bölge planlaması” kavramı yerini “bölgesel gelişme” kavramına bırakmıştır.	5. BYKP dönemindeki teşvik tedbirleri devam etmiştir.
VII. BYKP (1996-2000)	Her yönüyle (ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal) bir bütün olan “sürdürülebilir kalkınma”nın ulusal birlik ve bütünlüğü arttırmak amacıyla bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltıcı yönde ele alınması gereklidir.	Doğu ve Güneydoğu bölgeleri öncelikli olmak üzere, ülkenin görece olarak geri kalmış bölgeleri için, kaynakları ve gelişme potansiyelleri göz önünde bulundurularak bölgesel gelişme projelerinin hazırlanması kabullenilmiştir. Bu bağlamda, bu bölgelerdeki bazı illerin acil ihtiyaçlarının karşılanması için 1994 yılında “acil destek programı” uygulanmıştır.
VIII. BYKP (2001-2005)	Kapsamlı amaçlar içeren bu dönemin bazı amaçları şunlardır: Bölgesel gelişme politikalarının AB politikalarına uyumu, Ulusal	KÖY’lerde teşvik belgeli yatırımlar, gümrük ve fon muafiyeti, katma değer vergisi istisnası ve yatırım indirimi gibi teşvik araçlarından yararlandırıl-

	kaynakların en yüksek ekonomik ve sosyal faydayı sağlayacak şekilde geliştirilmesi ve bölgelerarası dengesizlikler en aza indirilmesi, Bölgelerin özellikleri farklılıkları, gelişmişlik düzeyleri ve temel sorunları ile potansiyellerinin belirlenmesi,	maları da öngörülmüştür. Ayrıca bu bölgelerdeki Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ) yatırım ve işletme kredisi ile desteklenmesine devam edilmesi uygun görülmüştür.
IX. BYKP (2007-2013)	Rekabet Gücünün Artırılması, İstihdamın Artırılması, Beşeri Gelişme ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi, Bölgesel Gelişmenin Sağlanması, Kamu Hizmetlerinde Kalitenin ve Etkinliğin Artırılması	Makroekonomik düzenlemeler, rekabet gücünün artırılması, ulaştırma, istihdamın artırılması, beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi, bölgesel gelişmenin sağlanması, kamu hizmetlerinde kalite ve etkinliğin sağlanması gibi konularında yapılan uygulamalar ile hedeflerin gerçekleştirilmesi sağlanmıştır.
X. BYKP (2014-2018)	2023 yılında GSYH'nın 2 trilyon dolara, kişi başına gelirin 25 bin dolara yükseltilmesi; ihracatın 500 milyar dolara çıkarılması; işsizlik oranının yüzde 5'e düşürülmesi; enflasyon oranlarının kalıcı bir biçimde düşük ve tek haneli rakamlara indirilmesi hedeflenmektedir.	Amaçların gerçekleştirilmesine yönelik uygulamalar devam etmektedir.

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2006; Yıldız, 2007: 84-87; Kalkınma Bakanlığı, 2013: 29'dan uyarlanmıştır.

Bütün bu uygulanan planlı kalkınma dönemlerinde Türkiye'nin önemli mesafeler kat ettiği görülmektedir. Türkiye'nin son yıllarda dünyanın en büyük ilk 20 ekonomisi içinde olmasında bu süreçlerin çok önemli etkileri bulunmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'deki terör başta olmak üzere yaşanan iç problemler, yaşanan siyasi ve toplumsal istikrarsızlıklar, Ortadoğu coğrafyasına olan yakınlığı, bazı ülkeler ile tarihten beri yaşanan sıkıntılar gibi birçok sebep hem bölgesel gelişmişlik farklılıklarının hem de topyekûn bir ülke kalkınmasının Türkiye'nin istediği gibi gelişmesine engel olmuştur.

2.8. Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları

Bölgesel kalkınmanın sağlanması ve en iyi şekilde uygulanması bazı yaklaşımlar ile mümkün olmaktadır. Bu konudaki yaklaşımlar AB ve Türkiye için ayrı ayrı ele alınacaktır.

2.8.1. AB'nin Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları

Avrupa Birliği üye ülkeler için önemli bir entegrasyon ve eşitlik mantığı ile hareket ediyor olsa da, bunu sağlamanın pek mümkün olmadığı görülmektedir. Özellikle ekonomik kaynakların eşit dağıtılmaması, bölgeler arasında gelir, refah ve rekabet açısından büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Birlik içindeki zengin Londra ile yoksul Lubelskie bölgeleri arasında yaklaşık 10 katlık bir gelişmişlik farkı söz konusudur. Ayrıca yeni üyeler alındıkça bu fark daha da artmaktadır. (Çetin, 2005: 6). Bu konuya ilişkin Koçak (2005: 19) Birlik içindeki bölgesel farklılıkların ülkelerin ulusal düzeydeki farklılıklarından daha derin olduğu vurgusunu yapmaktadır.

Avrupa Birliği'nin ilk kurulduğu yıllarda, üye ülkelerin bölgesel düzeyde kalkınmalarına olanak sağlamak için, Avrupa Birliği'nin bölgesel kalkınma politikalarının da temelini oluşturan "Avrupa Birliği Kalkınma Fonu" kurulmuştur. 1975 yılından beri bu üye ülkeler arasındaki bölgesel kalkınma farklılıkları giderilmeye çalışılırken bu fonun destekler sağlanmaktadır. Bu fonun yaralanacak bölgeler için kişi başına GSYİH'nin dörtte üçünün altında kalan bölgeler için kullanılmaktadır. Ancak hem dünyayı ilgilendiren büyük krizler, hem zaman zaman birliğin üye ülkelerinden kaynaklanan krizler bu planlamaların istenildiği düzeyde ilerlenmesine engel teşkil etmektedir (Durgun, 2006: 53).

2.8.1.1. Yapısal Fonlar

Yapısal fonlarda esas amaç AB'ye üye devletler arasındaki ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi sağlamaktır. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu, Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı gibi 4 temel fonun oluşan bu yapısal fonlar altyapı, ekonomik kalkınma, eğitim, istihdam ve turizm gibi alanlarda gelişmeler sağlamaktır. Halkın ekonomik ve sosyal anlamda yararlanabileceği bir bölgenin oluşmasını amaçlayan bu fonlar birlik içinde bir fırsat eşitliği oluşturmayı hedeflemektedir (Durgun, 2006: 53-56).

2.8.1.2. Uyum Fonu

Uyum Fonunun yapısal fonlardan daha değişik bir görevi bulunmaktadır. Özellikle görece olarak AB'ye üye ve nispeten fakir ülkeler için kullanılan bir fondur. GSYİH'nin

AB ortalamasının %90'nın altında olan ülkelere sağlanan bir fondur. Bu fonlar daha çok çevre ve altyapı sorunlarının giderilmesi amacıyla verilmektedir. Bu fonun önemli bir kısmı da Birliğe yeni katılan üyelere verilmektedir (Çetin, 2005: 49).

2.8.1.3. Topluluk Girişimleri

Yapısal fonların yaklaşık %5 gibi cüzi bir miktarından faydalanabilen topluluk girişimleri, topluluk çapındaki birimlerin sorunlarına çözüm aramaktadır. Kırsal alanların kalkınması, kentsel alanların sorunları ile ilgili programlar, istihdam programları (Durgun, 2006: 67) ve sınır ötesi, bölgeler arası ve ülkeler arası işbirliğini içeren 4 temel programdan meydana gelmektedir (Bayburtlu, 2002: 42).

2.8.2. Türkiye'nin Bölgesel Kalkınma Yaklaşımının Temel Araçları

Türkiye 2000'li yıllar ile beraber Avrupa birliğine üye olmak için faaliyetlerini AB ile uyum sağlayacak şekilde yürütmeye gayret etmiştir. Birdenbire AB uyum süreci adı altında bir dizi kural ve uygulamalar insan hayatına girmeye başlamıştır. Bu konulardan en önemlilerinden bir tanesini de hem ulusal düzeyde Türkiye'nin bölgeleri arasındaki dengesizliği gidermek, hem de ülke olarak Avrupa Birliği bölgesindeki ülkeler ile gelişmişlik farkını gidermeye yönelik çalışmaları yapması oluşturmaktadır. Ancak günümüzde ekonomik ve sosyal olarak Türkiye'nin çok altında bulunan birçok ülkenin AB üyesi olduğu da bilinen bir gerçektir. Ancak yine de Türkiye'deki bölgesel kalkınma araçlarının varlığından söz etmek gerekmektedir.

2.8.2.1. Bölgenin Yeniden Tanımlanması

Türkiye'de daha önce yapılmış olan coğrafi temelli 7 bölgenin dışında kalkınma sağlayıcı bir sınıflamanın varlığı bulunmamaktadır. Bu nedenle AB uyum sürecinde AB tarafından hazırlanan "Katılım Ortaklığı Belgesi" ve NUTS denilen ancak daha sonra Bakanlar Kurulu 2002 yılı kararı ile İİBS (İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması) olarak isimlendirilen yapı dikkate alınmış ve istatistiksel anlamda karşılaştırmalı bir bölge tanımlaması yapılmıştır (Avaner, 2005: 240).

İİBS'ye göre Türkiye'de DÜZEY-1, DÜZEY-2 ve DÜZEY-3 olarak 3 ayrı bölgesel kategori oluşturulmuştur. Düzey-1 kapsamında 12 bölge bulunmaktadır. Bu bölgeler;

İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu bölgeleridir. Düzey-2’de ise Türkiye 26 bölgeye ayrılmış olsa da, bölgesel kalkınma anlamında AB’nin önerileri dikkate alındığında 12 bölgeye öncelik verilmektedir. Bunlar; Kastamonu, Samsun, Trabzon, Ağrı, Erzurum, Malatya, Van, Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin, Konya ve Kayseri bölgeleridir. Düzey-3 ise ayrı ayrı 81 ilin istatistiki bölge birimi olarak tanımlanmasıdır (Durgun, 2006: 69-70).

2.8.2.2. Organize Sanayi Bölgeleri

Türkiye’de sanayinin uygun görülen bölgelerde yapılması, kentleşmenin yönlendirilmesi ve dengede tutulması, çevre sorunlarının önüne geçilmesi, sanayide bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanılması, imalat sanayi türlerinin belirli bir plan dâhilinde yerleştirilmeleri ve geliştirilmeleri amaçları doğrultusunda, belli bir bölgenin altyapı hizmetleriyle ve ihtiyaca göre tayin edilecek sosyal tesisler ile donatılıp planlı bir şekilde ve belirli sistemler dahilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan ve OSB Kanunu hükümlerine göre işletilen mal ve hizmet üretim bölgeleri olarak tanımlanmaktadır (Çetin ve Kara, 2008: 53).

Bölgesel kalkınmayı da içerecek şekilde değerlendirildiğinde OSB’lerin oluşturulmasında güdülen amaçlar şöyle sıralanabilir (Eyüboğlu, 2003: 2-3):

- Sanayinin disipline edilmesi
- Kentlerin planlı yerleşimine ve gelişimine katkıda bulunulması
- Birbirini tamamlayıcı ve birbirinin yan ürününü teşvik eden sanayicilerin bir program içinde üretim yapmaları yoluyla üretimde verimlilik ve kârlılık sağlanması
- Sanayinin az gelişmiş bölgelerde yaygınlaştırılması
- Tarım alanlarının sanayide kullanılmasının önüne geçilmesi
- Altyapının gereksinimlere uygun olarak planlanması; yani sağlıklı, ucuz, güvenilir bir altyapı ve ortak sosyal tesisler gibi ortak hizmet kuruluşlarının oluşturulması
- Standardizasyonun sağlanması
- Ortak arıtma tesisleriyle çevre kirliliğinin önlenmesi
- OSB’lerin devlet gözetiminde kendi organlarınca yönetilmesinin sağlanması

2.8.2.3. Bölgesel Kalkınma Ajansları

BKA temelinde çok düzlemli ve çok aktörlü ekonomi anlayışının hâkimiyeti yatmaktadır. Özellikle yumuşak politika araçlarından birini kullanan, belli bir coğrafi bölgeyi kapsayan, yeni yatırımlar için adres olma özelliği taşıyan, rekabet gücünün arttırılmasına imkan sağlayan, bölgelerin tanıtım faaliyetleri içinde önemli bir rol taşıyan, bölgeler ile ilgili yatırımcılara ulaşım, işgücü, altyapı konularında bilgi veren ve ekonomik kalkınmayı hedefleyen birimler Bölgesel kalkınma ajansı olarak ele alınmaktadır (Taş vd., 2011: 361'den aktaran; Özer, 2012: 39).

Kalkınma ajanslarının önemli oranda temel ulusal politikalar sonucunda ortaya çıkmış olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu durum bazen farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, İtalya ve Güney Afrika ülkelerinde ajanslar, aşağıdan yukarı çabalarla ve merkezi hükümetin koordinasyonu ve milli kaynak, program ve planlama gibi süreçlerin dışında ortaya çıkıp gelişmişlerdir. Bunun yanında; Kanada ve ABD'de pek çok kalkınma ajansı, merkezi hükümetler tarafından değil, eyalet veya merkezi belediyelerin teşviki ile özel sektörle işbirliği şeklinde ortaya çıkmıştır. Meksika' da ise, merkezi hükümet kalkınma ajanslarının kuruluşunda en önemli rol oynamıştır. (Clark, Huxley ve Mountford 2010, 41).

Kamu otoritesine sahip olmaları, en temel anlamıyla sosyal ve ekonomik kalkınmayı hedeflemeleri ve belli bir coğrafik bölgeyi kapsamaları BKA'lara bazı sorumluluklar yüklemiştir. Bunlar aşağıda verilmektedir (Tutar ve Demiral, 2007:68-69):

- Hesap verebilirlik
- Sürdürülebilirlik
- Yarar sağlayabilirlik
- Hizmette halka yakınlık
- Bütünleşme ve dahil olma

Bu sorumluluklar ile beraber iyi bir planlamanın da yardımı ile nihai amaçlar gerçekleştirilebilir. Özellikle ilgili bölgelerin gelişmesine veya geliştirilmesine dair hedeflerin gerçekleştirilme çabası da bölgeler düzeyinde BKA'lara önemli sorumluluklar yüklemektedir.

2.8.2.4. Teknoparklar

Rekabet giderek küreselleşmeye bağlı olarak artmaktadır. Bu ortamda ayakta kalabilmek, bilginin üretilmesi ve üretilen bu bilginin üretim sürecine hızlı ve etkili bir şekilde entegre edilmesi ile daha da kolaylaşmaktadır. İşte teknokent veya teknoparklar olarak ele alınan birimler burada devreye girmektedir. Bilim ve teknolojinin birlikte uygulama alanı bulduğu, üretilen mal veya hizmetlerin en kısa yoldan tüketicilere ulaşılmasını sağlayan süreçte teknoparklar etkin bir rol almaktadır (Düğer ve Dulupçu, 2000: 64).

2.8.2.5. Yenilik ve Teknoloji Merkezleri

Yenilik ve Teknoloji merkezleri özellikle İnovasyonun mantığı ile üretim ve dağıtım yapılması, bilginin üretilmesi ve bu kapsamda kalkınma sağlanması süreçlerini içermektedir. AR-GE'nin önem kazandığı bu süreçlerde yenilik mantığı güçlü teknolojik faaliyetlerin geliştirilmesini de içermektedir. Yeniyi bulma, uygulamalı araştırma, test etme, sertifikasyon ve teknolojik tavsiye gibi kritik noktaların giderilmesi sağlanmaktadır (Durgun, 2006: 76).

2.8.2.6. İş Kuluçkaları ve İş Kümeleri

İş kuluçkaları belli bir bölgede teknoloji konulu küçük işletmecilik girişimlerinde, bu girişimlerin belli seviyede olgunlaşmalarına imkan sağlayan bölgelerdir. Burada temel nokta belli bir olgunluğa ulaşan girişimlerin yerini yenilerine bırakmalarıdır (Durgun, 2006: 76) İş kümeleri ise daha çok benzer faaliyet alanına sahip girişimcilerin aynı bölgede toplanmasını ifade eder. Bir birlikteliğin sinerji oluşturacağı ve bölgesel kalkınma sağlayacağı düşünülmektedir.

2.9. Bölgesel Kalkınma ve Turizm İlişkisi

Artan boş zaman ve harcanabilir gelir turizm hareketlerini farklı bir boyuta taşımaktadır. Globalleşmenin de etkisiyle iyice hissedilir olan bu gelişmelerden dolayı turizmin insanlar üzerinde günden güne önemli etkiler bıraktığı görülmektedir.

2.9.1. Turizmin Kültürel Etkileri

Kültür ve turizm birbirinden beslenen ve birbiri ile ilişkiler içinde bulunan iki olgu olarak dikkat çekmektedir. Bu çift yönlü ilişkide insanlar gittikleri yerlerde farklı kültürleri görmek, tarihi kaynakları ziyaret etmek, müze ve ören yerleri görmek gibi temel kültürel kaynakları görmeyi talep ettikleri gibi, gittikleri coğrafyalara da kendi kültürlerinde önemli değerleri sunmaktadırlar. (Avcıkurt, 2009: 18; Eshliki ve Kaboudi, 2012: 334; Erdoğan, 2013: 39).

Tablo 8
Kültürel Turizm Kaynakları

Kategori	Örnek
Miras çekicilikleri	Müzeler ve tarihi merkezler, kaleler, malikâneler, antik anıtlar, tarihi bahçeler, manzara bahçeleri, tarihi köyler
Festivaller ve özel olaylar	Folklor, performans sanatları, spor etkinlikleri, özel ilgi etkinlikleri
Dini yerler	Tapınaklar, kiliseler, katedraller, camiler
Dil	Yerel baskın dil, azınlık ve bölgesel dil, dil okulları
Sanatlar	Tiyatrolar, sanat galerileri
Spor ve boş zaman aktiviteleri	Katılımcılar, seyirciler, geleneksel oyun ve sporlar
Modern popüler kültür	Filmler, yerel televizyonlar
Diğer	Ünlü insanlar ve tarihi olaylar, geleneksel yiyecek ve içecekler, geleneksel el sanatları, mimari yapı

Kaynak: Uygur ve Baykan, 2007: 36

Tablo 8 insanların seyahat motivasyonlarına ilham olan kültürel kaynakları vermektedir. Bu kaynaklar turizmin kültürden beslenmesine verilebilecek örneklerdir. Turizm kültürden beslendiği gibi, kültürde turizmden beslenmektedir. Bu durum turizmin kültürel etkileri ile açıklanabilmektedir. Turizmin kültür üzerindeki etkileri olumlu olabileceği gibi olumsuzda olabilmektedir.

Emekli (2005: 105) turizmin kültür üzerinde olumlu etkilerini açıklamaktadır. Bu etkiler aşağıda verilmektedir.

- Kültür mirasını oluşturan envanter çalışmalarının tamamlanması,
- Antik kentlerin turizm amaçlı kullanılarak ziyarete açılması,
- Geleneksel mimari özelliklerinin korunması ve turizme kazandırılması,

- Geleneksel yaşam tarzını yansıtan öğelerin turizmde kullanılması,
- Önemli kişi ve kahramanların, olayların tanıtılması,
- İnanç turizmine ilişkin değerlerin saptanması,
- Müzelerin daha etkin kullanımının sağlanması,
- El sanatlarına turistik ürün niteliği kazandırılması gibi geleneksel tarım ürünlerinin ve yemek çeşitlerinin tanıtılması şeklinde daha çok bölge kültürüne sahip çıkılması olarak belirtilmektedir.

Turizm sayesinde insanlar sahip çıkmaları gereken, ancak sahip çıkılmayan değerlere sahip çıkabilmektedirler. Unutulmaya yüz tutmuş geleneksel ve otantik değerlerin tekrar sahip çıkılarak bir uğraş haline gelmesi ve bunların unutulmasının önüne geçilmesi aynı şekilde kültürün turizmden elde ettiği önemli bir kazanımdır. Bütün bunların yanında insanların ve toplumların birbirini tanıyarak empati kurabilir bir duruma gelmesi dünya üzerindeki toplumların birbirlerini anlamaları ve barış merkezli bir yaşam alanının kapısını açabilmektedir.

Turizmin olumsuz kültürel etkileri iki şekilde ele alınabilir. Bunlardan birincisi insanların manevi değerlerinde meydana gelen etkilerdir. Diğeri ise, özellikle somut ve gözle görülür kültürel kaynakların tahrip edilmesidir. İnsanların kültürel anlamda değişmesi belli kültürel değerler üzerinde olabilmektedir. Bu değerler aşağıda verilmektedir (Duran, 2011: 298):

- Dinsel inanç ve davranışların değişmesi,
- Ahlaki değer ve davranışların değişmesi,
- Yabancı sözcüklerin yerel halkın ilindeki oranının artması,
- Yerli sanatın işlevinin ve anlamının değişmesi,
- Turizmin, yerel halkın kendi kültürünün bir parçası haline gelmesidir.

Kültürel kaynakların tahrip edilmesi konusu da turizmin üzerinde durulması gereken diğer olumsuz kültürel etki alanıdır. Öncelikle çevresel, sosyal ve kültürel açıdan turizm olayının sürdürülebilir bir anlayış ile değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu anlamda kültürel kaynakların sürdürülebilirliği sağlanmalı ve bu değerlerin tahribatının önüne geçilmelidir. Bu tahribatlar zamanla çok fazla ziyaretçilerin gelmesinden dolayı oluşabileceği gibi, bu değerlere önem vermeyen anlayışsız bir turist profiline

dikkatsizliği de sebep olmaktadır. Türkiye açısından bu durumu ortaya çıkaran bir diğer önemli kısımda yerel halkın bu değerlere zarar verme konusunda taşıdığı kişilik özelliğidir. Özellikle önemli kültürel kaynakların üzerlerinin kazınması ve bunun gibi tahribatların verilmesi içinde değişik örnekler bulunmaktadır.

2.9.2. Turizmin Sosyal Etkileri

Turizm geliştiği toplumlarda inanılmaz güçlü bir sosyal ağa imkan sağlamaktadır. Bu sosyal ađ doğal olarak insanların ve toplumların sosyal anlamda turizmden etkilenmelerine sebep olmaktadır. Turizm faaliyetleri neticesinde sağlam bir insan ilişkisi; gelenek, inanç, değer yargıları, aile yapısı, siyasal ve sosyal değişime imkân vermektedir (Haralambopoulos ve Pizam, 1996: 503).

Tablo 9

Doxey'in Modeline Göre Turist Yerel Halk Arasındaki İlişki

AŐAMALAR		ÖZELLİKLER
1. Aşama	Coşku/Sevinç	Küçük çaptaki turizm hareketlerinden dolayı, yöre halkında turizmi ve turistleri kabul etme davranışıyla birlikte aşırı bir mutluluk gözlenebilmektedir.
2. Aşama	İlgisizlik/Kayıtsızlık	Turizmin giderek ilerlemesi, pazarlamayı ön plana çıkarmakta ve yöre halkı ile turistler arasındaki ilişkiyi daha çok ticari boyutta taşımaktadır. Bu aşamada ilişki parasal nedenlere dayanmasından dolayı yöre halkı, turistlerin sayıca artmasını umursamamaktadır.
3. Aşama	Rahatsızlık/Kaygı	Turizmin yoğun olarak varlığını sürdürmesiyle birlikte, yöre halkındaki rahatsızlık ve turizm sektörü ile ilgili kuşkularının doğmasına yol açmaktadır.
4. Aşama	Düşmanlık/Nefret	Yöre halkında, öfkelerini dışa vurma davranışı ve her şeyin sorumlusu olarak turistleri görmeleri durumu gözlemlenmektedir.

Kaynak: Doğan ve Üngüren, 2010, s.399

Turizmin sosyo-kültürel etkilerine dair Doxey tarafından geliştirilen kızgınlık modeli (Doxey Irritation Index) turizmin toplumsal boyutta sosyal etkilerinin tespit edilmesi açısından oldukça önem arz etmektedir. Coşku ile başlayan turizm serüveni düşmanlık ile bitebilmektedir. Bundan dolayı turizmin olumlu veya olumsuz olabilecek sosyal etkileri karşısında dikkatli olmak gerekmektedir.

Turizm geliştiği bölgelerdeki halk üzerinde oldukça fazla sosyal etki bırakabilmektedir. Turistik destinasyon ile ziyaretçiler (turistler) arasındaki sosyal etkileşim neticesinde meydana gelebilecek olumlu sosyal etkiler aşağıda verilmektedir (Kozak ve diğer., 2011: 89-92):

- Farklı toplumlardan gelen bireylerin birbirleri ile bilgi alış-verişinde bulunmaları ve kültürel yapılarını daha yakından tanımaları, oluşan dostluk ve arkadaşlıklar sonucunda dünya barışının sağlanmasına katkıda bulunması,
- Turist kabul eden ülke halkının turistlerle daha yoğun bir iletişime girebilmek için kendilerini daha fazla okuma ve araştırma zorunluluğunda hissetmeleri sonucunda eğitim ve kültür düzeylerinin yükselmesi,
- Farklı kültürleri tanımak, yeni arkadaşlar oluşturmak ve bölgeye gelen turistlere yardımcı olabilmek amacıyla bölge halkının yabancı dili öğrenme isteğinin artması,
- Turizm olgusu tarafından bozulmasını önlemek amacı ile kültürel değerlere sahip çıkılması ve bu değerlere gereken önemin verilmesi,
- Boş zaman kullanma alışkanlığını geliştirmesi,
- Turizm endüstrisi tarafından kırsal bölgelerde yaratılan yeni iş alanları, çağdaş endüstri toplumların kültürel değerlerinin benimsenmesi yoluyla kentsel uygarlıkların bütünleşmesini sağlamaktadır. Kırsal bölgelerde turistik kuruluşların ortaya çıkmasıyla, bu bölgelerdeki toplumsal tek düzelik bozulmakta, toplumda değişik özellikleri ve yapıları olan kümelerin sayıları artmaktadır.
- Turizm bir ülkede ulusal bilinci arttırmakta ve yerli halkın sahip oldukları kültür değerleriyle övünmelerine neden olmaktadır.
- Hoşgörü ortamını geliştirir.

Turizm kapsamında turist kabul eden destinasyonlarda ortaya çıkabilecek negatif sosyal etkilerinde olduğu bilinmektedir. Bu etkiler aşağıda verilmektedir (Avcıkurt, 2009: 51-52)

- Yerel halkın turistler tarafından kullanılan lüks ve ithal mallara özenmesiyle ortaya çıkan gösteriş tüketimi etkisi,
- Turistler ve yerel halk arasında çok belirgin ırksal farklılıkların olduğu yerlerde ırksal gerginliklerin ortaya çıkması,
- Aile bağlarının zayıflaması ya da kopması,
- Toplumun demografik yapısındaki değişim,
- Kumar, fahişelik, alkol kullanımı ve diğer arzu edilmeyen alışkanlıkların başlaması ve giderek yayılması,
- AIDS başta olmak üzere bazı bulaşıcı hastalıkların hızlı yayılması,
- Turizm endüstrisinde çalışanların bir kısmının kendini köle gibi hissetmesi,

- Çalışanların rollerinin her ülkede “uluslararası garson” gibi tek tip olarak standartlaştırılması,
- Otel ve restoran işletmelerinin özelliği olan emek gücüne dayalı ve düşük ücretle çalışan personel sayısının aşırı artması,
- Turistler tarafından kültürün garip bir gelenek veya eğlence olarak görülmesi durumunda yerel halkın kültürel gururunun kaybolması,
- Çok sayıda turistten dolayı yerel halkın yaşam biçiminde çok hızlı bir değişim görülmesidir.

Turizm faaliyetlerinin yaşandığı toplumlarda özellikle huzurlu bir yaşam için olumsuz sosyal etkilerin kontrol altına alınması önem taşımaktadır. Bu açıdan konuyu denetleyici bir mekanizmanın oluşturulması, konu ile ilgili destinasyondaki halkında turizm faaliyetlerine katılanların bilgilendirilmesi ve eğitimlerin verilmesi olumsuz sosyal etkilerin aza indirilmesine olanak sağlayabilmektedir.

2.9.3. Turizmin Çevresel Etkileri

Çevre ve insan ayrı değerlendirilemeyecek iki kavramdır. Çünkü çevre insanın hayatını sürdürdüğü doğal ortamın ta kendisidir. Bu anlamda turistik faaliyetlerin temelinde yer alan insan, gerek toplumsal gerekse doğal çevreden bağımsız değerlendirilemeyecek bir varlıktır (Erdoğan, 2013: 45). İnsan ve çevre arasındaki bu yoğun ilişkiye rağmen sanayi devriminin hızlandığı sanayileşme ile beraber hem doğa zehirli gazlardan etkilenmiş, hem de bu gelişmeler çarpık, plansız ve dengesiz bir şehirleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Bunlar çoğu yerde doğal tahribata sebep olmuş ve ormanların dahi yok edilmesine zemin hazırlamıştır. Aslında doğal çevredeki bu bozulma turizm üzerinde bir olumlu etkiye de imkân sağlamıştır. Doğal çevresi zarar görmüş yerlerin artması, insanların bozulmamış doğal çevreye sahip yerlere seyahat etme motivasyonunu arttırmıştır. (Yüksek vd., 2008: 37; Erdoğan, 2013: 45).

Turizmde ve çevre arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki önemli ölçüde çevrenin turizm tarafından kullanılmasına zemin hazırlamaktadır. Öncelikle bu durumun turizm arz kaynaklarına sahip toplumlarda çevre bilincinin oluşmasına yardımcı olabileceği fikrini güçlendirmektedir.

Tablo 10**Kitle Turizmi ve Ekolojik Turizmin Çevresel Etkilerinin Karşılaştırılması**

Çevre Türü	Kitle Turizmi	Ekolojik Turizm
Doğal Çevre	Tarım alanlarının yok olması	Tarım alanlarının korunması
	Arazi kullanımlarının değişmesi	Arazi kullanım planlamasına uygun
	Toprak, su, hava kirliliği ve insan üzerindeki olumsuz etkileri	Toprak, su ve havanın korunması
	Doğal morfolojinin bozulması (kıyı, dağ, göl)	Doğal morfolojiye uyumlu
	Toprak, su ve havada yaşayan flora ve faunanın yaşam alanlarının daralması	Flora ve fauna habitatlarının korunarak, nitel ve nicel kalitelerinin artırılması
	Doğaya bağlı rekreasyon eylemlerinin olumsuz etkisi	Doğal çevreye bağlı rekreasyon eylemlerinin sınırlı kullanım hedefi
	Aşırı su kullanımı sonucu su kaynaklarının tükenmesi	Optimum su tüketimi ve yer altı su kaynaklarının korunması
	Çevresel kirlilik ve yoğun yapılaşma nedeniyle tür kayıpları, ekolojik dengenin bozulması	Tür kayıplarını engelleyerek, yaşam alanlarını genişletme hedefi
	Hayvanların ticari mal olarak tüketilmesi	Hayvanların sadece gözlemlenmesi
	Rekreasyon olanaklarının azalması	Sınırsız doğal eylem
	Kıyı alanlarının bozulması	Kıyıların sınırlı kullanımı ve korunması
	Orman alanlarının tahrip olması	Orman alanlarında sınırlı eylem
Sosyo-kültürel Çevre	Tarihi zenginliklerin bilinçsizce pazarlanması sonucu oluşan kültürel kayıp	Tarihi zenginliklerin korunmasıyla oluşan kültürel zenginlik
	Dildeki kelimelerde değişim	Kültürler arası iletişim
	Genel anlamda geleneksel değerlerin azalması	Farklı kültürün tanınmasını yanında öz kültürün güçlenmesi ve tanıtılması
	Toplumsal katmanlar arası çatışmanın artması	Yerel girişimci katılımıyla toplumsal katmanlar arası çatışmanın azalması
	Yaşam biçiminin değişimi	Özgün yaşam şeklinin arz ögesi olması
	Sezonluk göçlerin artması	Sezonluk göçün ortadan kalması
	Turizm sezonu içinde turistik bölgelere aşırı yüklenme (kalabalıklaşma)	Yılın tümüne yayılan sezon süresi ile yığılmanın oluşmaması
	Doğal çevrenin bozulmasının insanlar üzerinde yarattığı psikolojik olumsuzluklar	Doğal çevrenin korunmasının insanla üzerindeki olumlu etkisi

Kaynak: Ovalı, 2007: 75

Ayrıca çevreye zarar verici ve özellikle kıyı olan yerlerde ormanların yok edilmesine sebep olan kitle turizmi gibi turizm çeşitlerinin yerine ekolojik turizm gibi çevre dostu ve sürdürülebilir uygulamaların olması, turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini sınırlandırılabilir ve bunun da ötesinde olumlu etkilere dönüştürülebilecektir. Böylece yerel halk ve turistlerce kullanılabilir eğlenebilecek çevresel alanlarda artış, tarihsel ve kültürel kaynakların korunması, altyapı imkânlarının geliştirilmesi, çevre farkındalığını ve değerini artırması gibi temel konularda başarı sağlanabilecektir. (Erdoğan, 2013: 47).

Turizmin hem ulusal, hem de uluslararası ölçekte geliştirmesi ile ilgili planlamalar yapılırken dikkate alınması gereken en temel konuların başında çevre gelmelidir. Çünkü

çevre hem bugün gerekli hem de yarınlarda gerekli olacaktır. Bu nedenle sürdürülebilir bir turizm anlayışı ve sürdürülebilir bir gelecek için çevrenin oldukça dikkate alınması gerekmektedir.

Tablo 11
Turizmin Doğal Çevre Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Etmenler	Açıklama	Doğal Çevre Üzerine Etkisi
Aşırı Kalabalık	Rahatsızlık Kalitede azalma Daha iyi düzenlemeye veya kapasite sınırlandırmasına duyulan gereksinim	Çevresel stres, hayvanlarda görülen davranış değişiklikleri
Aşırı gelişme	Plansız kentleşmenin getirdiği sorunlar	Köy-kentlerin ortaya çıkması Aşırı yapılaşma
Rekreasyon -Hız botları -Balıkçılık -Av safarileri	Ses kirlenmesi Aşırı kullanma Yavrulama döneminde daha korunmasız olma	Yabani yaşamın yok edilmesi Diğer kaynakları tüketme
Kirlenme -Ses -Atık -Kötü kullanma	Yabani yaşam unsurlarını rahatsız etme Türleri tehlikeye atma Doğal özelliklerin yok edilmesi	Doğal seslerin bozulumu Doğal çevrenin yok edilmesi Yabani yaşam yerlerinin çöplüğe çevirme
Yaban hayvanların beslenmesi	Orada yaşayan hayvanların bölgeden ayrılmaları	Davranış değişikliği (turistler için tehlike arz etme)
Motorlu araçlar -Hızlı kullanım -Otoyollar harici kullanım	Ekolojik değişiklikler, yabani yaşam üzerinde rahatsızlık	Doğal yaşamın yok olması Toprak ve bitki örtüsüne zarar
Diğerleri -Hatıra toplama -Kamp ateşleri -Yollar ve kazılar -Yapay su delikleri, tuz üretimi -Egzotik bitkiler ve hayvan yetiştirme	Deniz kabukları, tropikler, nadir bitki koleksiyonları Doğal enerji akımının kesintiye uğraması Gereksinim duyulan toprağın başka yere taşınması Halkta kafa karışıklığı	Doğal çekiciliklerin yitirilmesi Doğal süreçlerin kesintiye uğratılması Yaban hayatının çeşitliliğinde azalma Hayvan çevresinin yıkımı ve kaybı Doğal olmayan bir yabani hayatın ortaya çıkarılması Bitki örtüsüne zarar verme Vahşi hayvanlarla rekabet

Kaynak: Kahraman, 2007: 9

Turizmin ekonomik potansiyeli bu çevre değerlerinin göz ardı edilmesine zemin hazırlamamalıdır. Zaten bu çokta mümkün gibi görünmemektedir. Çünkü turizmin olumsuz etkileri konuşulduğunda ilk akla gelen çevre olmaktadır. Bu durum bir farkındalık oluşturma ve önlem alma açısından önem taşımaktadır. Turizm kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerin doğal çevre üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkiler; su, hava, toprak, gürültü kirliliği, atık sorunları, ekolojik bozulmalar, çevresel tehlikeler, arkeolojik ve tarihi yerlerin tahribi şeklinde özetlenebilmekte ve bu etkiler tablo 6'da verilmektedir (Kahraman, 2007: 9):

Turizm, çevreyi etkileyen ve çevreden etkilenen çevre ile karşılıklı dinamik özellikler taşıyan bir olgudur. Çevrenin çok fazla kazanma hırsına kurban edilmemesi, yarınlar için kritik bir öneme sahiptir.

2.9.4. Turizmin Ekonomik Etkileri

Turizmin toplumlar üzerindeki etkilerinden söz edildiğinde hemen hemen birçok kişinin aklına ekonomik etkiler gelmektedir. Turizmin birkaç tane olumsuz etkisi de olmakla beraber esas akla gelen olumlu etkiler olmaktadır. Mikro ekonomik etkileri olmak ile beraber, turizmin ekonomik potansiyeli daha çok makroekonomik etkiler ile ölçülmektedir. Dünya’da yaklaşık 1 milyar ikiyüz bin insan turizm hareketlerine katılmaktadır. Türkiye ise son yıllarda turist ağırlayan ülke bakımında ilk 10’nun içinde iken, gelir bakımından ilk 20’nin içinde yer almakta, hatta ilk 10’u zorlamaktadır. Bu anlamda turizmin önemli bir gelir sağlayıcı etkisi olduğu vurgulanabilir (Şengel ve Zengin, 2014: 161).

2.9.4.1. Turizmin Milli Gelire Etkisi

Turizmin GSMH ile ilişkisi iki açıdan ele alınabilir. Bunlardan birincisi, yüksek GSMH neticesinde harcanabilir gelirin artması ve insanların daha fazla turizm faaliyetlerine katılmasına imkan tanınmasıdır. Yani fert başına düşen milli gelirin artması durumunda, turizm hareketlerinin artmasına imkân sağlanmaktadır (Gökdeniz, 1994: 113). Diğeri ise, turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği ülkenin GSMH’sına yaptığı katkılar neticesinde ülkenin ekonomik anlamda kalkınmasına zemin hazırlamasıdır. Bu anlamda, bir ülkede turizmin ekonomik kalkınmaya olan katkısı hakkında fikir yürütmenin en basit yollarından biri GSMH içindeki paylara bakmaktır. Ülkelerin turizme olan bağlılıklarının değişmesi oranında, turizmin GSMH içindeki Oranları da değişmektedir (Şengel, 2014: 90).

Bu bilgiler ışığında bakıldığında; 2010 yılında 927 milyar dolar olan uluslararası turizm gelirleri, 2011 yılında 1.030 milyar dolara yükselmiştir. Bu gelirin dünya genelinde Gayri Safi Milli Hasıla’ya (GSMH) yansması ise %5 dolaylarında olmaktadır. Ülkeler açısından da bakıldığında bu oran gelişmişlik ve turizme bağlılık derecelerine göre değişmektedir. Örneğin; gelişmiş ve farklı alanlara yönelmiş bir ekonomiye sahip

lkeler için yaklaşık %2 iken; turizmin, ekonominin temel direklerinden birisi niteliğinde olan ülkeler için %10 seviyelerine kadar çıkabilmektedir. Küçük ada ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeler için ise turizmin GSMH'ye katkısı %25'lere kadar varmaktadır. (UNWTO, 2012: 3-5). Türkiye 2011 yılı GSMH içinde tarım sektörünün %8,1; sanayi sektörünün %20,1; turizmde içinde bulunduğu hizmet sektörünün (dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetleri ve vergi-sübvansiyonlar dâhil edilmiştir) ise %71,8 oranında payı bulunmaktadır (Erdoğan, 2013: 56)

Tablo 12
Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı (2000-2012)

Yıllar	GSMH (Milyon \$)	Turizm Gelirleri (Milyon \$)*	Turizm Gelirlerinin GSMH'deki Payı (%)
2000	200.002	7.636,0	3,8
2001	145.693	10.066,5	6,9
2002	179.898	11.900,9	6,6
2003	239.235	13.203,1	5,5
2004	300.578	15.887,7	5,3
2005	360.876	18.153,5	5,0
2006	399.673	16.850,8	5,2
2007	648.754	18.487,0	2,8
2008	741.792	21.950,8	3,0
2009	617.611	21.249,3	3,4
2010	731.608	20.806,7	2,6
2011	773.980	23.684,0	3,1
2012	786.293	25.858,0	3,3

*Yerli turistlerden elde edilen gelir dâhil edilmemiştir.

Kaynak: TÜRSAB, 2013; şengel, 2014

Tablo 12 turizm gelirlerinin de, GSMH'ninde sürekli bir artış sağladığını göstermektedir. Türkiye'nin GSMH içinde turizmin payının da %2,8-5 arasında değiştiği yine tablo 12'den anlaşılmaktadır. Bu durum Türkiye gibi turistik kaynağa sahip bir ülkede bu katkı payının daha da arttırabileceği gibi bir yoruma sebep olabilmektedir. Ayrı bu turizm potansiyeline rağmen, turizmin GSMH içinde az pay sahibi olması Türkiye'nin büyük bir ekonomi olduğunu da göstermektedir.

2.9.4.2. Turizmin İstihdama Etkileri

Turizm dünya üzerinde önemli istihdam olanaklarına sahip alanlardan bir tanesidir. Turizmde teknolojinin insanı saf dışı bırakamadığı emek yoğun yapısının olması bundaki en önemli sebeplerin başında gelmektedir. Turizmin istihdam üzerinde üç önemli etkisinden söz edilebilir. Bunlar aşağdaki verilmektedir (Kozak, vd., 2009: 82; şengel, 2014: 98).

- Turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin turistik harcamalar nedeniyle gerçekleşen arz içinde bulunan istihdam türü bunlardan biridir. Bunlardan turizmin esas unsurlarını oluşturan otel ve yeme-içme sektörlerinin çalışan sayılarını artırmaları örnek olarak verilebilen bu istihdam türüne doğrudan istihdam denmektedir.
- Turistik harcamalar sonucu gerçekleşmeyen, ancak turizmle ilgili olduğundan turistik arz içerisinde bulunan ve diğer sektörlerde oluşan dolaylı istihdam türü bir diğerini oluşturmaktadır. Bunda turizmin etkilerinden dolayı ulaştırma, eğlence ve alışveriş merkezlerinde istihdam edilen çalışanlar gösterilebilir.
- Son olarak ise bölge halkının tesislerden elde ettikleri geliri yeniden harcamaları sonucunda elde edilen uyarılmış istihdam denilen ek istihdam türü bulunmaktadır. Market ve kuyumcu gibi iş imkânlarında artan istihdam buna örnek olarak verilebilmektedir.

Tablo 13

Turizmin İstihdama Toplam Katkısı (Doğrudan ve Dolaylı İstihdam-2012)

Sıra No.	Ülke	İş İmkânı Sayısı (1.000)
:		
12	Mısır	3.106,6
17	İspanya	2.690,9
18	İtalya	2.680,8
20	Türkiye	2.053,6
	Dünya Ortalaması	1.975,7
22	Fas	1.810,9
43	Yunanistan	688,8
61	Tunus	453,8
74	Lübnan	322,5
128	Kıbrıs	77,4
147	Malta	45,7

Kaynak: WTTC, 2013: 7

Türkiye’de turizm hizmet sektörünün istihdam rakamları ile verilmektedir. Hizmet sektöründe istihdam edilen işgücü oranının oranlarına bakıldığında; Türkiye’nin son yıllarda %48-51 oranlarında bir pay ile hizmet sektöründe önemli bir yer edindiği görülmektedir.(TÜİK, 2014). Bu durum ülkedeki işgücünün neredeyse yarısının turizm endüstrisi kapsamında barındıran hizmet sektöründe istihdam edildiği önemli bir veri olarak göze çarpmaktadır.

Turizmin istihdama toplam katkısı tablosundan Türkiye'nin dünya ortalaması üzerinde olsa da, 20. sırada bulunmasının kötü bir yer olduğunu söylemek gerekmektedir. Çünkü ziyaretçi sayısı ve gelir bakımından daha iyi bir noktada bulunan Türkiye'nin istihdam açısından da aynı başarıyı yakalaması gerekmektedir.

2.9.4.3. Turizmin Dış Ticarete Etkileri

Turizmin ülkeleri makroekonomik anlamda etkilediği önemli alanlardan bir tanesi de dış ticarete olan etkileridir. Bu anlamda Türkiye'de de turizmin en çok etkilediği ekonomik yönlerin başında dış ticarete olan etkiler gelmektedir. Bu etkileri ithalat ve ihracata olan etkisi ile dış ticaret açıklarını kapatma payı açısından ele almakta fayda vardır.

Tablo 14

Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri ve Turizm Giderlerinin İthalat Giderleri İçindeki Payı (Milyon USD/2000-2012)

Yıllar	İhracat	Turizm Gelirleri*	Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı (%)	İthalat	Turizm Giderleri	Turizm Giderlerinin İthalat Giderlerine Oranı (%)
2000	27.774,9	7.636,0	27,5	54.502,8	1.711,0	3,1
2001	31.334,2	10.066,5	32,1	41.399,1	1.738,0	4,1
2002	35.081,1	11.900,9	33,9	51.553,8	1.880,0	3,7
2003	46.877,6	13.203,1	28,2	69.339,7	2.113,3	3,1
2004	63.167,0	15.887,7	25,1	97.539,8	2.524,0	2,6
2005	73.476,4	18.153,5	24,7	116.774,2	2.870,4	2,5
2006	85.534,7	16.850,8	19,7	139.576,2	2.742,3	2,0
2007	107.271,8	18.487,0	17,2	170.062,7	3.259,6	2,0
2008	132.027,2	21.950,8	16,6	201.963,6	3.506,8	1,7
2009	102.142,6	21.249,3	20,8	140.928,4	4.145,7	2,9
2010	113.979,5	20.806,7	18,3	185.541,0	4.825,2	2,6
2011	134.906,9	23.684,2	17,6	240.842,0	4.631,5	2,0
2012	152.378,5	25.858,1	17,0	236.545,0	3.693,4	1,6

*Yerli turistlerden elde edilen gelir dâhil edilmemiştir.

Kaynak: TÜRSAB, 2013; Erdoğan, 2013: 63; Şengel, 2014: 93

Turizmin yıllar içinde değişen oranlarda da olsa ithalat ve ihracat gelirlerine kıyaslandığında önemli oranlara sahip olduğu görülmektedir. Ancak son bir iki yıl içinde % 10'lara varan ihracat oranları içindeki payın iyi analiz edilmesi gerekmektedir. İhracat gelirlerindeki artışın çok büyük olması bunun üzerindeki en önemli etken gibi görünmektedir. Bu durum turizm politikalarının etkin olarak uygulanmadığı sonucunu da verebilmektedir. 12 yıl içinde 27 milyar dolarlık ihracat geliri 152 milyar dolara

çıkarak önemli bir artış göstermişken, turizm gelirleri 7 milyar dolardan 25 milyar dolara çıkabilmiştir. İthalat açısından ise oran çok az kalmaktadır. Yaklaşık %2 ile %4 arasındaki bu ithalat turizm gideri oranı içinde yine ithalat rakamlarının büyük artışı etkin rol oynamaktadır.

Turizmin dış ticaret açılarını kapatma payı dikkate alındığında karşımıza “cari ödemeler dengesi” kavramı çıkmaktadır. Çünkü cari ödemeler dengesi, ödemeler dengesine görünmeyen kalemlerin eklenmesi ile oluşmaktadır. Turizmde ithalat ve ihracat açısından görünmeyen kalem olarak ele alınmaktadır. Turizm hem ödemeler dengesi üzerinde, hem de cari denge üzerinde önemli etkilere sahip olduğu bundan çıkarılabilir. (Çakır, 1999: 60). İçöz (2005: 239)’e göre turizm sektörünün bu anlamda iki özelliğine vurgu yapmakta ve görünmeyen kalem olarak dış ticaret dengesi içindeki önemini ortaya koymaktadır. Bunlar;

- Turizm faaliyetleri tüketim ve üretimin yapıldığı yerde gerçekleşmektedir. Bu durum gümrük vergisi, sigorta ve navlun adı altında dışsıtım harcamalarının ortadan kaldırılmasını sağlamaktadır.
- Turizm sektörü ile ekonomik gelir getiren değerler olarak dışsıtımı mümkün olmayan jeo-ekonomik ve sosyo-kültürel gibi turizmin temelini oluşturan varlıkların, döviz getiren kaynaklar haline dönüştürülmesi mümkün olmaktadır.

Tablo 15

Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Açıklarını Kapama Payı (2000-2012)

Yıllar	Dış Ticaret Açığı (DTA) (Milyon \$)	Turizm Gelirleri* (Milyon \$)	Turizm Gelirlerinin DTA Kapama Payı (%)
2000	27.178	7.636	28,1
2001	10.065	10.067	100,0
2002	15.495	11.901	76,8
2003	22.087	13.203	59,8
2004	34.373	15.888	46,2
2005	43.298	18.154	41,9
2006	54.041	16.851	31,2
2007	62.791	18.487	29,4
2008	69.936	21.951	31,4
2009	38.785	21.249	54,7
2010	71.563	20.807	29,1
2011	105.934	23.684	22,4
2012	84.066	25.858	30,8

*Yerli turistlerden elde edilen gelir dâhil edilmemiştir.

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013

Turizmin diğer önemli dış ticaret etkisi, turizm gelirlerinin dış ticaret açıklarını kapatma payıdır. Gelişmekte olan ülkeler için özellikle dış ticaret açıklarını kapatma payı anlamında turizm oldukça kritik bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle turizm faaliyetlerinde ihracat etkisi sağlanan ülkelerin ödemeler dengesi üzerinde pozitif etkiler bırakacaktır (Kozak vd, 2009: 78).

Turizmin Türkiye açısından dış ticaret açıklarını kapatma payı anlamında % 20'lerin üzerinde bir orana sahip olduğu görölmektedir. Zaman zaman % 50'nin üzerine çıkan bu oran Türkiye açısından turizmin taşıdığı önemi açıkça ortaya koymaktadır. Ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılında sadece yabancılardan elde edilen gelirlerin dış ticaret açığı'nın %100'ünü karşıladığı görölmektedir. Bu gelirlere yerli turistlerden elde edilen gelirlerinde eklenmesi ile dış ticaret açığı'nın 2001 yılı için %133,63'ü (Şengel, 2014: 93) turizmden karşılanabilmektedir. Aynı şekilde diğer yıllarda da yerli turizm gelirlerinin eklenmesi dış ticaret açığı'nı kapatma konusunda turizmin etkisini %10-20'lere varan oranlarda arttırmaktadır.

2.9.5. Turizmin Bölgesel Kalkınmaya etkileri

Yeterli kaynağa sahip ülkelerin bu kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmaları halinde diğer bölge veya ülkeler ile aralarında bulunan bölgesel kalkınma dengesizliklerinin giderilebileceğini ifade etmek gerekmektedir. Turizm faaliyetleri ile oluşan istihdam, yatırım, yerel üretim, vergi gelirleri, ülke gelirleri gibi konular bölgesel kalkınmaya önemli hizmetler verebilmektedir (Durgun, 2006: 79; Çeken, 2008: 294-295). Bölgesel enflasyona sebep olsa da, halk kazançta sağladığı için bu duruma esnek yaklaşabilmektedir.

Turizmin bir bölgedeki gelişimi sadece ekonomik anlamda değil, sosyal, kültürel ve hayat standartları anlamında da önemli katkılar sunmaktadır. Bu anlamda söylenebilecek en temel şey altyapı ve üstyapı hizmetlerinin geliştirmesidir. Özellikle gelişen altyapı faaliyetleri hem turistlerin beklentilerini karşılamakta, hem de bundan faydalanan halkı memnun etmektedir. Ayrıca turizm endüstrisi, yalnızca yerel altyapıyı değil diğer hizmetleri de (su, atık, enerji, iletişim, ulaşım vb.) sunmaktadır (Zengin, 2010: 117).

BÖLÜM III: YÖNTEM VE SAHA ARAŞTIRMASI

Çalışmanın bu bölümünde gerçekleştirilen araştırma süreci ile ilgili aktarımlar yapılmıştır. Araştırmanın hangi amaçla yapıldığı, öneminin ne olduğu ifade edilmektedir. Daha sonra araştırmanın yönteminin detaylı bir şekilde açıklandığı araştırma deseni verilmiştir. Araştırmanın evreni ve örnekleme, veri toplama aracı, veri toplama süreci, araştırmanın kısıtları, ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği, araştırmanın çıkış noktası, verilerin analizi ve bulguların yorumlanması gibi konulara burada yer verilmiştir. Bulguların elde edilmesinde frekans ve non-parametrik testlerin farklılık analizlerine (Mann Whitney U ve Kruskal Wallis) yer verilmiş, sonuçlar tablolar yardımıyla aktarılmaya çalışılmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Turizmin toplumlar üzerinde oldukça önemli etkiler bulunmaktadır. Ekonomik, kültürel, sosyal ve çevresel anlamda kategorilere ayrılabilen bu etkilerin çeşitli çalışmalar ile tespit edilmesi ve turistik destinasyonlardaki paydaşlara sunulması gerekmektedir. Paydaşlar kendilerine sunulan bu bilgiler ışığında turizme karşı daha olumlu tutum sergilemekte ve daha fazla destek olabilmektedir.

Turizmin toplumsal etkileri ülkelerin, bölgelerin veya şehirlerin kalkınmasında önemli roller oynamaktadır. Literatürde turizmin bölgesel kalkınmaya etkilerinin belirlenmesi ile ilgili değişik destinasyonlarda önemli araştırmalara yapıldığı bilinmektedir. Kalkınmaya ihtiyacı olan küçük yöreler bile eğer turistik kaynak bakımından zengin ise turizmi kalkınmaları için önemli bir araç olarak kullanılmaktadırlar. Bitlis ili de bu kapsamda ele alınabilecek bir destinasyondur. Bu bilgiler ışığında, Bitlis ilinin kalkınmasında turizmin rolünün yerel paydaşların görüşleri doğrultusunda araştırılması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Turizmin bölgesel kalkınmaya muhtemel etkileri, turistik destinasyonlar için turizme kritik bir misyon yüklemektedir. Özellikle turistik kaynaklara sahip olan gelişmekte olan ülkeler bir turizm ülkesi olmaya çalışarak gelişmiş ülkeler ile olan farklılıklarını gidermeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte yöresel destinasyonlar arasında da bu farklılıkların giderilmesinde turizm kullanılabilir. Turizmin bölgesel kalkınmadaki rolünün yerel paydaşlarca bilinmesi de önem arz etmektedir. Bu nedenle bölgesel

kalkınmada turizm rolüne ilişkin farklı destinasyon bir çok çalışma yapılmaktadır. Konuyla ilgili çalışma yapılmayan bölgelere yönelik çalışmaların yapılması da önem taşımaktadır. Bitlis ili de bu kapsamda ele alınabilecek bir turistik destinasyondur. Şehir turist çekmek için önemli kaynaklara sahiptir. İl sınırları doğal güzellikler, tarihi dokuyu yansıtan eserler, inanç turizmine katkı sağlayacak önemli şahsiyetlerin varlığı, Van Gölü'nün önemli bir kısmın ilin sınırları içinde bulunması gibi cazibe unsurları Bitlis ilindeki bu kaynaklardan bazılarıdır. Bitlis bu turizm potansiyelinin yanında, kalkınmada istenilen düzeylere ulaşmamış bir ildir. Bu anlamda turizm faaliyetlerinin Bitlis iline yayılarak, ildeki düşük olan genel kalkınmışlık seviyesine katkıda bulunulması sağlanabilir. Bu araştırmada Bitlis gibi turistik kaynaklara sahip bir araştırma alanının olması, yerel paydaşların fikirlerine başvurulması ve hem nicel hem de nitel veri toplama yöntemlerinden faydalanılması araştırmayı önemli kılmaktadır. Bu araştırmadan elde edilen verilerin gerek ulusal, gerekse de uluslararası alanda benzer destinasyonlar ile ilgili yapılacak çalışmalar ile karşılaştırma imkanı sağlaması, bu çalışmayı literatüre katkı anlamında da önemli kılmaktadır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Yapılan bu araştırmada hem nicel hem de nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır. nicel araştırma için veri toplama aracı olarak anket tercih edilirken, nitel araştırma için veri toplama aracı olarak mülakat tercih edilmiştir. Yerel halktan anket, kamu görevlileri ve özel sektör temsilcilerinden mülakat ile veriler elde edilmiştir.

3.2.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bir araştırma alanını oluşturan ve elde edilen sonuçların genelleştirileceği gruba evren denir (Altunışık, vd, 2012: 132). Bu araştırmada çalışma evreni Bitlis ili, örnekleme ise Bitlis ilindeki paydaşlardır. Bu bilgiler ışığında, nicel araştırmanın evrenini Bitlis yaşayan yerel halk oluşturmaktadır. Bu kapsamda 2014 yılı nüfusu olan 338.023 kişi (TÜİK, 2015) temel alınmış ve çalışma evrenini bu sayı oluşturmuştur. Ancak araştırmada 18 yaşından küçük olan bireyler veri toplama sürecine dahil edilmemiştir. Bu durum doğal olarak evreni küçültmüştür. Nitel araştırma için ise il genelindeki TÜRSAB ve Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden elde edilen verilere göre 9 seyahat acentası, aynı şekilde Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünden elde edilen

verilere göre Turizm işletme belgeli 10 otel işletmesi ve 15 kamu sektör temsilcisinden veri toplanması hedeflenmiştir.

Örnekleme, çalışma evreninin içinden seçilen bir grubu ifade etmektedir. Örneklemin taşınması gereken belli başlı birkaç temel özellik aşağıda verilmektedir (McNeill ve Chapman, 2005: 47; Altunışık, vd, 2012: 133):

- Evrenin bir parçasını oluşturmaktadır.
- Evreni temsil gücüne sahip olmalıdır.
- Evrenin tamamına ulaşmanın zor olduğu durumlarda kullanılmaktadır.
- Evrene göre daha az maliyet ve zaman gerektirmektedir.
- Evren hakkında genellemeler yapılmasına olanak vermektedir.

Bu araştırmada, evren içinden özellikle yaş 18 yaş üstü olma kriteri de göz önünde bulundurularak ankete cevap veren herkesin katılımının kabul edilmesi ve bu katılımcıların örnekleme dahil edilmesini gerektiren olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Evreni temsil edeceği düşünülerek (Ceylan, 2011: 94; Altunışık vd., 2012: 137) 600 anket dağıtılmış ve anketlerden 420 geri dönüş sağlanmıştır. Yapılan ön değerlendirmeler neticesinde eksik ve hatalı anketler araştırmanın dışında tutulmuş ve analizler 396 anket üzerinden yapılmıştır. Dolayısı ile bu çalışmanın örneklemini 396 kişi oluşturmaktadır.

3.2.2. Anket Formunun Niteliği

Araştırmada ilk olarak nicel araştırma tekniklerinden veri toplama aracı olarak anket tercih edilmiştir. Kullanılan anket toplam 5 bölümden oluşmuştur. İlk bölüm “Bitlis ilinin kalkınmasında turizmin muhtemele etkileri (14 ifade)”, ikinci bölüm “Bitlis ilindeki turizm talebine yönelik (9 ifade)” üçüncü bölüm ise “Bitlis ilindeki bazı turistik avantaj ve dezavantaj unsurlarına yönelik (13 ifade)” oluşturulmuştur. Bu 3 bölüm likert ölçeğine göre düzenlenmiş ve 5’li likert kullanılmıştır (Altunışık, vd., 2012: 117). Bu duruma göre oluşturulan anket formunda yer alan ifadeler en olumsuzdan en olumluya doğru (1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum) derecelendirilmiştir. Anketin dördüncü bölümü Bitlis’te turizmin gelişmesine dair genel sorulardan oluşmuştur. Son bölümde ise demografik verilerin elde edilmesine yönelik sorulara yer verilmiştir.

Çalışmada kullanılan ölçeğin temelini Doğan ve Yıldız (2007)'ın Göller yöresi ile ilgili yaptıkları çalışma oluşturmaktadır. Bununla beraber ilgili literatür taranmış (İTO, 2001; Durgun, 2006; Bahar, 2007; Yıldız, 2007; Kabasakal, 2007; Çeken, 2008; Tunçsiper, vd., 2011; Gürer ve Eke, 2012) ve ankete son hali verilmiştir.

Araştırma kapsamında ikinci olarak nitel araştırma tekniklerinden veri toplama aracı olarak mülakat kullanılarak veriler toplanmıştır. Oluşturulan mülakat metni aynı sonuçları vermesi ve sonuçların birbirini destekleyip desteklemediğinin incelenmesi için anket sorularından hareketle oluşturulmuştur. Anket sorularından sistemli bir mülakat metni oluşturulmuş ve konu ile ilgili 5 araştırmacının da fikri alınarak mülakat metnine son hali verilmiştir. Sadece konu ile ilgili ankette bulunmayan terör, çözüm süreci ve güvenlik sonunu kapsayan bir soru kamu ve özel sektör temsilcilerinin fikirleri alınmak için mülakat metnine dahil edilmiştir.

Alan araştırması neticesinde geri dönüş sağlanan 420 anketin 396'sı ve mülakat neticesinde elde edilen 20 görüşmenin sonuçları analiz edilmiştir. Anketlerin sonuçları için frekans, Mann Whitney U ve Kruskal Wallis istatistik testleri uygulanırken, mülakat sonuçları için betimsel analiz tekniğinden faydalanılmıştır.

3.2.3. Veri Toplama Süreci

Araştırma kapsamında veri toplama süreci Kasım 2014-Nisan 2015 aralığında altı aylık süreçte tamamlanmıştır. 22-25 Ocak 2015 tarihleri arasında 19. Doğu Akdeniz Uluslararası Turizm ve Seyahat Fuarı'na (EMİTT) katılım gösterilmiştir. 3 gün boyunca Bitlis ili standında bulunularak uygun katılımcılardan veriler toplanmıştır. Ancak veri toplama sürecinde esas yoğunluk nisan ayında olmuştur. Anketlerin yaklaşık 300 tanesi nisan ayında elde edilmiştir. Nisan ayının son haftasında alana inilmiş ve hem anketler toplanmış hem de mülakatlar yapılmıştır. Bölgenin ve bölgedeki insanların hassasiyetleri¹ göz önünde bulundurularak, sanal ortamda verilerin toplanması yoluna gidilmemiştir.

¹ Bölge insanı bilimsel çalışma içinde olsa anket gibi uygulamalar sıcak bakmamaktadır. Bölgedeki güvenlik sorunları nedeniyle bu tür uygulamaların fişleme yapmak için kullanıldığını vurgulamaktadırlar. O nedenle yüz yüze veya bölgede tanınan insanlarca katılımcıların ikna edilmesi, anketlerin doldurulmasına yardımcı olmaktadır.

3.3. Araştırmanın Kısıtları

Araştırmanın veri toplama sürecinde bazı temel kısıtlarla karşılaşmış olup; bu kısıtlardan en önemlileri zaman, maliyet ve mesafe kısıtları olarak ifade edilebilir. Ayrıca, bölge insanın anket doldurmaya sıcak bakmaması da önemli bir kısıt olarak ifade edilebilir. Ayrıca bazı kamu ve özel sektör temsilcileri ile yoğun programları nedeni ile görüşülememiştir. Okuma-yazma bilmeyen insanların da sayıca fazlalığı araştırmanın bir kısıtı olarak ifade edilebilir. Çünkü doldurmaya istekli olduğu halde okuma yazma bilmediğim için dolduramam diyen kişilere rastlanmıştır. Bu konuda yardımcı olunabileceği ifade edilse de bir sonuç alınamamıştır. Bu kısıtlamalar örneklemin daha fazla genişletilmesini zorlaştırmıştır.

3.4. Araştırmada İzlenen Yol ve Araştırma Soruları

Bu çalışmada elde edilen verilerden yola çıkarak bir durum tespiti yapılması hedeflenmiştir. Genel değerlendirmelere imkân sağlayacak bu durum tespiti ile beraber belli değişkenlere göre farklılık analizlerinin yapılması da hedeflenenler arasındadır. Ayrıca anket çalışması ile elde edilen verilerin mülakatlar sonucu elde edilen veriler ile desteklenip desteklenmediği de izlenen diğer bir yoldur. Ayrıca bu iki uygulama aracılığıyla toplanan veriler sayesinde halk ile kamu ve özel sektör temsilcilerinin aynı düşünüp düşünmediklerine de bakılması amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında, özellikle Bitlis halkının bölgesel kalkınmada turizmin muhtemel etkileri, şehre turizm talebinin arttırılması ve turizme dair şehre avantaj veya dezavantaj sağlayan bazı özelliklerine dair verdikleri cevapların kendilerinin demografik değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğine bakılmıştır. Bu durum aşağıda verilecek olan araştırma soruları neticesinde oluşmuştur.

Araştırmanın Temel Sorusu: Bitlis'in Bölgesel kalkınmasında turizmin rolüne ilişkin ifadeler, katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılık göstermekte midir?

Araştırma Alt Sorusu 1: Bitlis'in Bölgesel kalkınmasında turizmin rolüne ilişkin ifadeler, katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılık göstermekte midir?

Araştırma Alt Sorusu 2: Bitlis'in Bölgesel kalkınmasında turizmin rolüne ilişkin ifadeler, katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermekte midir?

Araştırma Alt Sorusu 3: Bitlis'in Bölgesel kalkınmasında turizmin rolüne ilişkin ifadeler, katılımcıların eğitim durumuna göre farklılık göstermekte midir?

Araştırma Alt Sorusu 4: Bitlis'in Bölgesel kalkınmasında turizmin rolüne ilişkin ifadeler, katılımcıların mesleklerine göre farklılık göstermekte midir?

Araştırma Alt Sorusu 5: Bitlis'in Bölgesel kalkınmasında turizmin rolüne ilişkin ifadeler, Bitlis'te yaşama sürelerine göre farklılık göstermekte midir?

3.5. Ölçeğin Geçerliliği ve Güvenilirliği

Bir test veya ölçeğin ölçülmek istenen şeyi ölçme derecesi olarak ifade edilen geçerlilik (Altunışık vd., 2012: 123); yapılacak olan çalışmalara devam edilmesi noktasında hayati önem taşımaktadır. Bu çalışmanın ölçek konusunda ana hatlarını oluşturan Doğan ve Yıldız (2007) çalışması kapsamında uygulanan ölçek, geçerlilik analizlerine tabi tutularak bu konuda yetkinliği ispatlanmıştır. Konuda uzman görüşü alınarak ve ilk olarak toplanan elli anket için analizler yapılarak konunun araştırılmasında ölçeğin yeterliliğine bakılmıştır. Elde edilen sonuçlar neticesinde bir problemin olmadığı saptanmış ve çalışmaya devam edilmiştir. Ayrıca söz konusu ölçek farklı bölgeler içinde bazı çalışmalarda kullanılmıştır. Bütün bunlar ölçeğin geçerlilik açısından bir sorun teşkil etmediğini göstermektedir.

Bir test veya ölçeğin ölçmek istediği şeyi tutarlı ve istikrarlı bir biçimde ölçme derecesi olarak ifade edilen güvenilirlik, yapılan araştırma kapsamında ulaşılan verilerin güvenilir olup olmaması konusunda fikir vermektedir. Ampirik araştırmalarda kullanılan ölçeklerin güvenilirliğinin belirlenebilmesi için kullanılan ve en yaygın yöntem olarak bilinen (Cronbach alfa) alfa katsayısına (Altunışık vd., 2012: 126; Hair vd., 2010: 124) bakılmıştır.

Genel güvenilirlik analizinden önce ölçeğin boyutlarına (grup veya bölüm) ilişkin güvenilirlik analizi yapılmıştır. Tablo 16 incelendiğinde, ilk olarak “Bitlis Bölgesinin Kalkınmasında Alternatif Turizmin Muhtemel Etkileri” bölümünde yer alan ondört ifade için güvenilirlik analizi yapılmış ve Cronbach alfa katsayısı 0,799 olarak tespit edilmiştir. Daha sonrasında ise “Bitlis İlinde Turistik Talebe Yönelik” bölümün 9 ifadesi için Cronbach alfa katsayısına bakılmıştır. Bu değerinde 0,780 olduğu görülmüştür. Son bölüm olan “Bitlis Bölgesinin Alternatif Turizmin Gelişmesi Açısından Avantaj ve Dezavantajları” bölümündeki 13 ifade için Cronbach alfa katsayısı 0,708 olarak tespit edilmiştir. Sosyal bilimler 0,7 üzerindeki Cronbach alfa değerlerinin güvenilirlik açısından güçlü olduğu kabul edilmektedir (Altunışık vd., 2012: 126). Bu 3 bölüm için verilen değerler anketin 3 bölümünün de ayrı ayrı güvenilirlik koşulunu sağladığını göstermektedir.

Tablo 16
Araştırma Ölçeğine İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

ÖLÇEK	İfade Sayısı	Cronbach Alfa Katsayısı
Bitlis Bölgesinin Kalkınmasında Alternatif Turizmin Muhtemel Etkileri	14	0,799
Bitlis Bölgesinde Turistik Talebin Analizi	9	0,780
Bitlis Bölgesinin Alternatif Turizmin Gelişmesi Açısından Avantaj ve Dezavantajları	13	0,708
Genel ölçek	36	0,846

Ölçekte yer alan bölümlerin ayrı ayrı güvenilirlik analizine tabi tutulmasının ardından ölçeğin tamamı güvenilirlik analizine tabi tutulmuş ve bu Cronbach alfa katsayısı 0,846 olarak hesaplanmıştır. Bu katsayıda ölçeğin tamamının güvenilirlik koşulu sağladığını güçlendirmektedir.

3.6. Verilerin Analizi ve Bulguların Yorumlanması

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin nicel kısmı farklı istatistikî yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir. Bunun için istatistik paket programı olan SPSS 20 (Statistical Package for the Social Sciences)’den faydalanılmıştır. Mülakat ile elde edilen verilerde nitel analiz yöntemlerinden olan betimsel analiz yöntemi ile belli kategorilendirmeler yapılarak konu ile ilgili uzmanlarında fikirleri alınarak analiz edilmiştir.

Çalışmada ilk olarak verilerin normal dağılıp dağılmadığına bakılmıştır. Bu konuya dair ilk olarak Shapiro Wilks (Altunışık, vd., 2012: 166) testine başvurulmuştur. Bu testin sonucuna göre verilerin normal dağılmadığı anlaşılmıştır. Ancak bu durumun desteklenmesi için veriye ait çarpıklık (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) değerlerine bakılmış ve Histogramlar çıkarılmıştır. Verilerin normal dağılımı için mod, medyan ve aritmetik ortalama değerlerinin birbirine eşit veya yakın çıkması gerekmektedir (Altunışık, vd., 2012: 165). Bakılan bu çarpıklık ve basıklık değerleri de Shapiro Wilks testini destekleyerek verilerin normal dağılım göstermediğini kanıtlamıştır. Bu durum verilerin analizinde non-parametrik testlerden faydalanmamıza zemin hazırlamıştır.

Normallik analizlerinden sonra, frekans analizi yapılarak ifadelere yönelik sıklık değerleri verilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar anketin ayrı ayrı her beş bölümü için raporlanmıştır. Daha sonrasında ise araştırma sorularına ilişkin cevapların alınması için non-parametrik testlerin farklılık testlerine (Mann Whitney U ve Kruskal Wallis) başvurulmuş analizler yapılmıştır. Son olarak mülakat sonucu elde edilen veriler belli kategorilere ayrılarak betimsel analize tabi tutulmuştur.

3.6.1. Katılımcıların Demografik Bilgileri ve Bitlis İlinin Kalkınmasına İlişkin Genel Soruların Frekans Analizi

Burada çalışma anketinin dördüncü bölümündeki Bitlis ilinin bölgesel kalkınmasına ilişkin genel sorulara ve beşinci bölümdeki katılımcıların demografik bilgilere verilen cevapların frekans analizine yer verilmektedir.

Tablo 17 incelendiğinde, Katılımcıların yaklaşık olarak %68'ini erkek, %32'sini kadınlarda olduğu görülmektedir. 396 katılımcının 128'i bayanlardan oluşmaktadır. Aslında farklılık analizinde cinsiyetinde kullanılacak olması veri toplama esnasında kadın ve erkeklerin birbirine yakın oranlarda çıkması için gayret sarf edilmiştir. Ancak bölgenin sosyal hayatında kadının biraz geri planda olması, okuma yazma bilen kadınların nispeten daha az olması ve kadınların anketi doldurmaya çok sıcak bakmasından dolayı erkekler ile kadınlar arasında bu yüksek oran ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların yaş gruplarına göre bakıldığında 21-30 yaş grubunun %41 ile en yüksek katılımın olduğu yaş grubu olduğu görülmektedir. Ayrıca 31-40 yaş grubunun da dahil edilmesiyle birlikte %67'lik bir orta yaş oranı ortaya çıkmaktadır. Tablo 17'de dikkat

edilecek diğer bir hususta 20 yař ve altının %10 olmasıdır. Bu yař grubu için 15 yař ve üstü sınırının konması bu yař kategorisinde az olmasına sebep olmuştur. Ayrıca şehirde yař ilerledikçe yerel halkın eğitim düzeyi azalmakta ve okuma-yazma oranı dūřmektedir. 51 yař ve üstündeki katılımcıların %7 oranında çıkmasında bu durumunda etkili olduğu ifade edilebilir.

Tablo 17
Demografik Değişkenler

DEĐIŐKENLER	f	%
Cinsiyet		
Erkek	128	32,3
Kadın	268	67,7
Yaş		
20 ve altı	41	10,4
21-30	162	40,9
31-40	102	25,8
41-50	64	16,2
51 ve üstü	27	6,8
Eğitim Durumu		
Yok	47	11,9
İlköğretim	71	17,9
Ortaöğretim	143	36,1
Üniversite	135	34,1
Meslek		
Öğrenci	51	12,9
Memur	94	23,7
Esnaf	95	24,0
Çiftçi	65	16,4
Emekli	14	3,5
Özel Sektör	34	8,6
Diğer	43	10,9
Bitlis'te Yaşama Süresi		
4 Yıl ve Daha Az	48	12,1
5-9 Yıl	32	8,1
10-19 Yıl	52	13,1
20 Yıl ve Üstü	263	66,4

Eğitimi olmayanların %12'lik bir orana olduğu grafik 17'den anlaşılmaktadır. Bu oran ilköğretim ile beraber yaklaşık %30 civarındadır. Üniversite eğitim düzeyine sahip katılımcıların %34 çıkması önemli bir orandır. Bu oranın yüksek çıkmasında anketlerin doldururken izlenen yol etkili olmuştur. Sokakta anket toplama ile ilgili önemli sıkıntılar yaşandığı için mülakat yapılan kamu görevlileri ve özel sektör temsilcilerinden birimlerinde çalışanlara anket yapılması ricasında bulunulmuştur. Bu durum anket oranın üniversite eğitim düzeyine sahip katılımcıların yüksek bir oranda çıkmasındaki önemli nedenlerden biridir.

Katılımcıların mesleklerine ilişkin tablo 17 incelendiğinde, şehrin genel demografik yapısını yansıtmayan bir sonuç ile karşılaşılmaktadır. Örneğin çiftçi katılımcıların fazla olması beklenirken bu oran sadece %16 civarındadır. Bu oranın nispeten düşük çıkmasında köylerde yaşayanların anket doldurmaya yanaşmaması etkili olmuştur. Bu nedenle anketlerin il ve ilçe merkezlerinde toplanmıştır. Esnaf oranının %24 çıkması bu durumu destekler niteliktedir. Memurların %24'lük bir oranla esnaf grubu ile eşit oranda çıkması anketlerin kamu görevlileri ve özel sektör temsilcileri ile yapılan mülakatlar esnasında bu birimlerde yapılması ile açıklanabilir.

Meslek grubu ile ilgili diğer grubunun %11 ile yüksek oranda ev hanımı kadın katılımcıların önemli bir payı bulunmaktadır. Ev hanımı değişkeninin olmaması diğer grubunun yüksek çıkmasında etkili olmuştur. Son olarak Bitlis'te 20 yıl ve üstünde yaşayanların katılımcıların %67'sini oluşturduğu tablo 17'den anlaşılmaktadır. Bu durum Bitlis'in bulunduğu bölgedeki demografik ve sosyal bir durumu göstermektedir. Bölge'nin göç almayan yapısı, katılımcıların uzun süredir şehirde yaşayanlarda oluşmasına sebep olmuştur.

Tablo 18 incelendiğinde, Bitlis'in yerel halkının geçim kaynağı olarak tarım ve hayvancılığı gördüğü ve bu oranın %46 çıktığı görülmektedir. Tarım ve hayvancılığın yüksek çıkması bölgenin sosyo-ekonomik şartlarının doğal bir sonucu olarak ifade edilebilir. Turizm ve hizmet sektörü de şehirde %20'lik önemli bir paya sahiptir. Bu oran önemli olmakla birlikte, turizm daha fazla gelişme potansiyeli taşıdığı kamu görevlileri ve özel sektör temsilcileri ile yapılan görüşmelerde de ifade edilmiştir. Sanayi sektörü %25'lik bir orana sahiptir. Ancak bu fiili bir durumu değil, önemli ölçüde beklentileri yansıtmaktadır.

Tablo 18 incelendiğinde, Bitlis yerel halkının %78'lik önemli bir oranla şehre daha fazla turist gelmesi gerektiğini ifade ettiği görülmektedir.. Bu oran, halkın Bitlis ilinin sahip olduğu turistik kaynakların değerlendirilmesi gerektiği fikrini savundukları şeklinde yorumlanabilir. Bitlis yerel halkının turizmin gelişmesi için yabancı turistlerin şehirlerine gelmelerini daha fazla istedikleri de tablo 18'den anlaşılmaktadır. Katılımcıların yaklaşık %64'lük oranı daha fazla yabancı turist gelmesi yönünde fikir beyan etmiştir. Bundaki en önemli sebeplerin başında yabancı turistlerin daha çok gelir bırakması gelmektedir. Katılımcıların %45'lik bir oranla neredeyse yarısı turizmi

Bitlis'in kalkınması için faydalı görmektedir. %33'lük oranda ise katılımcılar yatırım yapılır ise faydalı olur düşüncesini taşımaktadır. Faydalı olmadığı düşüncesini taşıyan katılımcı oranı ise yalnızca %13'tür. Bu oranlar halkın bitlisin kalkınmasında genel olarak turizmi faydalı bir endüstri olarak gördüklerini göstermektedir.

Tablo 18
Bitlis'te Turizme İlişkin Genel Soruların Frekans Analizi

SORULAR	f	%
Bitlis'in ekonomik olarak gelişmesi için en önemli gelir kaynağı hangisidir?		
Tarım ve Hayvancılık	180	45,5
Sanayi	98	24,7
Turizm ve Hizmetler	81	20,5
Diğer	31	7,8
Bitlis'e daha fazla turist gelmesini ister misiniz?		
Evet	309	78,0
Hayır	72	18,2
Turizm Bitlis'in kalkınması için ne ölçüde faydalıdır?		
Faydalıdır.	177	44,7
Faydalı Değildir	53	13,4
Yatırım Yapılırsa Faydalı Olur	130	32,8
Fikrim Yok	25	6,3
Bitlis'te turizmin gelişmesi için hangi turist tipine önem verilmelidir?		
Yerli	121	30,6
Yabancı	254	64,1
Bitlis'te turizm açısından sunulan ulaşım hizmetleri nasıldır?		
Oldukça Yeterli	53	13,4
Yeterli	111	28,0
Oldukça Yetersiz	105	26,5
Yetersiz	112	28,3
Bitlis'te turizm açısından sunulan konaklama hizmetleri nasıldır?		
Oldukça Yeterli	33	8,3
Yeterli	95	24,0
Oldukça Yetersiz	105	26,5
Yetersiz	147	37,1
Bitlis'te turizm açısından sunulan yiyecek ve İçecek hizmetleri nasıldır?		
Oldukça Yeterli	57	14,4
Yeterli	126	31,8
Oldukça Yetersiz	87	22,0
Yetersiz	111	28,0
Bitlis'te turizm potansiyelinin artırılması için yapılması gerek en önemli düzenleme hangisidir?		
Tesis Sayısının Artırılması	36	9,1
Tesislerin Rehabilitasyonu	33	8,3
Çevre Düzenlemesinin Yapılması	22	5,6
Daha Fazla Tanıtım Yapılması	39	9,8
Hepsi	249	62,9

Bitlis'teki ulaşım hizmetlerinin yeterliliği konusunda katılımcıların %55 oranında olumsuz fikir beyan ettikleri tablo 18'de görülmektedir. Bunun altında yatan en önemli sebeplerin başında Bitlis'in markasına katkı sağlayacak bir havalimanının olmaması gelmektedir. Ayrıca özellikle bütünleşik destinasyon bağlamında hem diğer şehirler ile

hem de şehrin kendi ilçeleri arasında doğrudan veya turizm amaçlı sistemli bir ulaşım ağının olmaması da bu sorunlardan biri olarak ifade edilebilir. Konaklama hizmetlerinin katılımcıların yaklaşık %64'ü oranında yeterli görüldüğü de tablo 18'den anlaşılmaktadır. Yapılan mülakatlarda, konaklama tesislerinin dışındaki temsilciler ile yapılan mülakatlarda da bu durum desteklenmiştir.

Konaklama ile ilgili belki de en önemli sıkıntıların başında, tesislerin genel olarak Tatvan ilçesinde yoğunlaşmış olmasıdır. Aslında sayı ve kalite olarak mevcut tesislerin turist ağırlama gücüne oranla yeterli olduğu söylenebilir. Bu durum katılımcıların %32'li kısmı tarafından da desteklenmiştir. Ancak konaklama tesislerinin ileriki dönemlerde potansiyel talebi karşılamada yetersiz kalabileceği ifade edilebilir. Ayrıca bu tesislerin belli yerlerde yoğunlaşması da konaklama tesisleri ile ilgili diğer bir sorun olarak ifade edilebilir.

Yiyecek ve içecek tesisleri konusunda Bitlis ilinde önemli problemler yaşanmaktadır. Bu durum katılımcıların yaklaşık %50'si tarafından da desteklenmiştir. Özellikle turizm belgeli yiyecek-içecek tesislerinin bulunmaması önemli bir eksiklik olarak ifade edilebilir. Buna karşın, katılımcıların yaklaşık %46'sı da yiyecek içecek işletmelerini yeterli görmektedir. Yeme-içme ile ilgili sorularda genelde yemek kültürü algılanmakta ve ona göre yorumlar yapılmaktadır. Yeterli kategorisindeki görüşlerin yüksek çıkmasında bu durumda etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte yerel halk esnaf lokantalarını bile turizme hizmet edebilecek işletmeler olarak görmektedir. Yiyecek ve içecek işletmelerinin yeterli olduğu fikrine bu durumda katkıda bulunmuş olabilir.

Bu nedenle Bitlis'te turizm potansiyelinin nasıl arttırılabileceği ile ilgili bir soru sorulmuştur. "Daha fazla tanıtım yapılması", "Çevre düzenlemelerinin yapılması", "Tesis sayısının arttırılması", "Tesis rehabilitasyonu" gibi seçeneklerin olduğu soruda, bunların tamamını kapsayan hepsi seçeneği %63 oranında katılımcı tarafında tercih edildiği tablo 18'den anlaşılmaktadır. Bu durum aslında Bitlis ili açısından turizme dair bir bilincin olduğunu da göstermektedir.

3.6.2. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Frekans Analizi Sonuçları

Çalışmadaki Bitlisin turizm potansiyeline ilişkin verilerin bulunduğu üç bölüme dair aritmetik ortalama, standart sapma ve sıklık-yüzde değerlerine dair frekans analizi yapılmıştır. Bu analizlerin sonucunda ise hem ifadelerle ilişkin hem de bir genel değerlendirme yapılmıştır.

Tablo 19

Bitlis'te Bölgesel Kalkınmaya Turizmin Muhtemel Etkilerine Yönelik Frekans Analizi

İfadeler	AO	SS	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Ne katılmıyorum Ne Katılmıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
			f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'e yönelik çevre bilinci ve kalitesinin artmasını sağlar	4,21	0,87	3	0,8	11	2,8	65	16,4	134	33,8	181	45,7
Alternatif Turizmin gelişmesi, bölge halkının arkeolojik, tarihi ve mimari varlıklarının korunmasına yönelik bilincini artırır.	4,20	0,89	6	1,5	11	2,8	55	13,9	146	36,9	177	44,7
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'in alt ve üst yapı olanaklarını gelişmesini sağladığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	4,19	0,89	7	1,8	9	2,3	59	14,9	148	37,4	172	43,4
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'e yönelik yatırım artışı sağlayarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	4,18	0,84	4	1,0	3	0,8	77	19,4	145	36,6	167	42,2
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'e yabancı sermaye girişi sağladığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	4,17	0,85	5	1,3	4	1,0	75	18,9	144	36,4	168	42,4
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'te yeni iş imkânlarının (istihdam olanaklarının) yaratılmasını sağlayarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	4,15	0,86	7	1,8	8	2,0	55	13,9	172	43,4	153	38,6
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'te halkın gelirlerini artırır.	4,14	0,92	5	1,3	20	5,1	53	13,4	151	38,1	165	41,7
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'te kültürler arası etkileşimi sağlayarak bölgenin sosyal açıdan kalkınmasını olumlu yönde etkiler.	4,13	0,88	8	2,0	3	0,8	75	18,9	150	37,9	160	40,4
Alternatif Turizm doğal alanların korunması açısından Bitlis halkının duyarlılığını artırır	4,12	0,94	6	1,5	16	4,0	69	17,4	133	33,6	170	42,9
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'te kişi başına düşen geliri arttırdığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	4,11	0,92	7	1,8	13	3,3	69	17,4	144	36,4	162	40,9
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'e yönelik döviz girişini artırarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler	4,04	1,03	14	3,5	12	3,0	83	21,0	121	30,6	166	41,9
Alternatif Turizmin gelişmesi, bölgenin diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farkının azalmasını sağlar.	4,01	1,06	19	4,8	17	4,3	58	14,6	147	37,1	154	38,9
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'teki tarım ve sanayi sektörlerinin de gelişmesine katkıda bulunarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	3,99	1,02	9	2,3	29	7,3	67	16,9	140	35,4	149	37,6
Yerel yönetimler (Belediye, kaymakamlık vb) turizmin gelişmesinde etkin bir şekilde çalışmaktadır.	3,38	1,45	67	16,9	54	13,6	55	13,9	101	25,5	119	30,1

Tablo 19 incelendiğinde, Bitlis bölgesinin kalkınmasında alternatif turizmin muhtemel etkilerini belirlemeye yönelik halkın verdiği yanıtlara göre aritmetik ortalama yaklaşık olarak 4 civarındadır. Bu sonuç Bitlis halkının bölgenin kalkınmasında turizmin etkilerine olumlu baktığını göstermektedir. Aritmetik ortalama sonuçlarına göre en yüksek değer “Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’e yönelik çevre bilinci ve kalitesinin artmasını sağlar.” ifadesine aittir. Buda halkın alternatif turizmin gelişmesinin yanında çevresinin korunmasını da istediğini göstermektedir. Aritmetik ortalama sonuçlarına göre en düşük değer ise; “Yerel yönetimler (Belediye, kaymakamlık vb) turizmin gelişmesinde etkin bir şekilde çalışmaktadır.” ifadesine aittir. Bu değerden Bitlis halkının yerel yönetimlerin turizmin geliştirilmesi için yeterli şekilde çalışmadığı düşüncesine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

“Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’e yönelik para girişini arttırarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” ifadesine katılımcıların % 72,5’ i olumlu yanıt vermiştir. Buda halkın bölgenin kalkınmasında döviz girişinin olumlu etkisini kabul ettiğini göstermektedir. “Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’e yabancı sermaye girişi sağladığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” ifadesine katılımcıların % 78,8’i olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuca göre yerel halk yabancı sermayenin bölgeye girişinin kalkınmaları için olumlu olduğunu düşünmektedir. “Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’e yönelik yatırım artışı sağlayarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” ifadesine katılımcıların % 42,2 ‘si olumlu yanıt verirken %1’lik bir kısmı olumsuz yanıt vermiştir. Bu değerler, halkın turizmin gelişmesi ile birlikte bölgeye yapılan yatırımların bölgesel kalkınmada olumlu rol oynadığını düşündüğünü göstermektedir.

“Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’te kişi başına düşen geliri arttırdığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” ifadesine katılımcıların % 77,3’ü olumlu yanıt verirken % 5,1’i ise olumsuz yanıt vermiştir. Buda halkın bölgede turizmin gelişmesi ile birlikte kişi başına düşen gelirin arttığını düşündüğünü göstermektedir. “Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’te yeni iş imkanlarının (istihdam olanaklarının) yaratılmasını sağlayarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” ifadesine katılımcıların % 82’sinden olumlu yanıt alınması halkın turizmin gelişmesinin kendileri için yeni iş imkanları sağladığını düşündüğünü göstermektedir. “Alternatif Turizmin gelişmesi,

Bitlis'in alt ve üst yapı olanaklarını gelişmesini sağladığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” ifadesine katılımcıların % 80,8'i olumlu yanıt vermiştir. Buna göre halk turizmin gelişmesiyle Bitlis'te alt ve üst yapının geliştiğini düşünmektedir.

“Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'teki tarım ve sanayi sektörlerinin de gelişmesine katkıda bulunarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” ifadesine katılımcıların % 73'ü olumlu yanıt vermiştir. Bu oran bölge halkının tarım ve sanayi sektörlerinin geliştirilmesinin bölgenin kalkınmasında etkili olduğunu düşündüğünü göstermektedir. “Alternatif Turizmin gelişmesi, bölgenin diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farkının azalmasını sağlar.” ifadesine katılımcıların % 76'sı olumlu yanıt vermiştir. Bu oranlara göre bölge halkı alternatif turizmin gelişmesi ile birlikte bölgenin diğer bölgelere göre daha gelişmiş olmasını sağlayacağını düşünmektedir.

“Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'te kültürler arası etkileşimi sağlayarak bölgenin sosyal açıdan kalkınmasını olumlu yönde etkiler.” ifadesine katılımcıların % 78,3'ü olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuç katılımcıların alternatif turizmin bölgenin sosyal açıdan kalkınmasında da önemli rol oynadığını düşündüğünü göstermektedir. “Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'te halkın gelirlerini artırır.” ifadesine katılımcıların % 79,8'i olumlu yanıt vermiştir. Buna göre bölge halkı gelirlerinin artması üzerinde alternatif turizmin gelişmesinin önemli bir katkısının olduğunu düşünmektedir. “Yerel yönetimler (Belediye, kaymakamlık vb) turizmin gelişmesinde etkin bir şekilde çalışmaktadır.” ifadesine katılımcılar verilen seçeneklere birbirlerine çok yakın oranlarda yanıtlar vermişlerdir. Fakat % 55,6 oranında alınan olumlu yanıtlar halkın yerel yönetimlerin turizmin geliştirilmesi için yeterli çalışmaları yaptığını düşündüğünü göstermektedir.

“Alternatif Turizm doğal alanların korunması açısından Bitlis halkının duyarlılığını artırır.” ifadesine katılımcıların % 76,5'i olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuca göre bölge halkının alternatif turizmin gelişmesi ile birlikte Bitlis'te doğal alanların korunması için daha özen gösterdiği görülmektedir. “Alternatif Turizmin gelişmesi, bölge halkının arkeolojik, tarihi ve mimari varlıklarının korunmasına yönelik bilincini artırır.” ifadesine katılımcıların % 81,6'sı olumlu yanıt vermiştir. Bu orana göre bölge halkı alternatif turizmin gelişmesi ile birlikte arkeolojik, tarihi ve mimari varlıkları korumak açısından daha bilinçli hale gelmektedir. “Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'e

yönelik çevre bilinci ve kalitesinin artmasını sağlar” ifadesine katılımcıların % 79,5’i olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuca göre Bitlis halkının alternatif turizmin gelişmesi sayesinde çevrenin korunmasında daha duyarlı hale gelmiştir.

Bitlis bölgesinde turistik talebin analizine yönelik halkın verdiği yanıtlara göre aritmetik ortalama 3,85 ve 4,29 arasında değiştiği tablo 20’den anlaşılmaktadır. Oranların bu şekilde dağılması Bitlis’e yönelik turistik talebin artmasında birçok faktörün etkili olduğunu göstermektedir. Aritmetik ortalama sonuçlarına göre en yüksek değer “Turistik tesislerde hizmet kalitesinin artırılması ile Bitlis’e yönelik turistik talep artar.” ifadesine aittir. Bu değere göre; bölge halkı turistik tesislerde turistlere sağlanan hizmetin kalitesi ile turistik talep arasında doğru orantı olduğunu düşünmektedir. Katılımcılara göre hizmet kalitesi yükseldikçe turistler bölgeyi daha fazla tercih edecek ve böylece Bitlis’in kalkınması sağlanacaktır. Aritmetik ortalama sonuçlarına göre en düşük değer ise, “Bölgede turizme yönelik eğitim kurumlarının varlığı Alternatif Turizmin nitelikli işgücü talebini karşılayarak Bitlis’e yönelik turistik talebin artmasını sağlar.” ifadesine aittir. Bu değere göre; bölge halkı bölgede bulunan turizm eğitimi kurumlarının alternatif turizm için nitelikli işgücünü karşılayamadığını ve böylece turistik talebinde artış göstermediğini düşünmektedir.

“Yeterli tanıtım yapıldığı takdirde Bitlis’e yönelik turistik talep artar.” ifadesine katılımcıların % 82,6’sı olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuca göre katılımcılar Bitlis ilinin yeterli reklam ve tanıtım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ile birlikte bölgeye olan turistik talebin artacağını düşünmektedir. “Ulaşım imkânları geliştirildiği takdirde Bitlis’e yönelik turistik talep artar.” ifadesine katılımcıların % 82,1’i olumlu yanıt vermiştir. Bu oran katılımcıların turistik talebin artmasında bölgeye ulaşım ve bölge içerisindeki turistik destinasyonlara ulaşım imkânlarının geliştirilmesi gerektiği düşüncesinde olduğunu göstermektedir.

“Altyapı olanakları geliştirildiği takdirde Bitlis’e yönelik turistik talep artar.” ifadesine katılımcıların % 72,5’i olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuca göre katılımcılar bölgenin alt yapı olanaklarının geliştirilmesinin bölgedeki turizm faaliyetlerini arttıracaklarını düşündüğünü göstermektedir. “Turistlere yönelik eğlence olanakları geliştirildiği takdirde Bitlis’e yönelik turistik talep artar.” ifadesine katılımcıların % 81,3’ü olumlu yanıt vermiştir. Bu oran katılımcıların bölgede bulunan ve açılması beklenen eğlence

mekânlarının ve eğlence olanaklarının geliştirilmesinin turistik faaliyetleri geliştireceği düşüncesine sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 20
Bitlis İli Turistik Talebine Dair Frekans Analizi

İfadeler	A.O.	S.S.	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Ne katılmıyorum Ne Katılmıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
			f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Turistik tesislerde hizmet kalitesinin artırılması ile Bitlis'e yönelik turistik talep artar.	4,29	0,77	0	0	9	2,3	49	12,4	153	38,6	182	46,0
Turistlere yönelik eğlence olanakları geliştirildiği takdirde Bitlis'e yönelik turistik talep artar.	4,23	0,86	4	1,0	9	2,3	61	15,4	137	34,6	185	46,7
Yeterli tanıtım yapıldığı takdirde Bitlis'e yönelik turistik talep artar.	4,22	0,88	8	2,0	6	1,5	55	13,9	145	36,6	182	46,0
Ulaşım imkânları geliştirildiği takdirde Bitlis'e yönelik turistik talep artar.	4,20	0,93	7	1,8	18	4,5	44	11,1	143	36,1	182	46,0
Nitelikli personel istihdamının artırılması ile Bitlis'e yönelik turistik talep artar.	4,20	0,91	7	1,8	11	2,8	59	14,9	137	34,6	182	46,0
Turistik tesis arzı olanakları artırıldığı takdirde Bitlis'e yönelik turistik talep artar.	4,15	0,87	3	,8	12	3,0	71	17,9	143	36,1	167	42,2
Bölge halkı alternatif turizm konusunda bilinçlendirildiği takdirde Bitlis'e yönelik turistik talep artar.	4,15	0,86	5	1,3	8	2,0	67	16,9	154	38,9	157	39,6
Altyapı olanakları geliştirildiği takdirde Bitlis'e yönelik turistik talep artar.	4,05	1,00	6	1,5	26	6,6	77	19,4	120	30,3	167	42,2
Bölgede turizme yönelik eğitim kurumlarının varlığı Alternatif Turizmin nitelikli işgücü talebini karşılayarak Bitlis'e yönelik turistik talebin artmasını sağlar.	3,85	1,14	31	7,8	12	3,0	67	16,9	155	39,1	128	32,3

“Turistik tesis arzı olanakları artırıldığı takdirde Bitlis'e yönelik turistik talep artar.” ifadesine katılımcıların % 78,3'ü olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuca göre katılımcılar bölgedeki turistik tesislerin artmasıyla turistik talebin artacağını düşünmektedir. “Turistik tesislerde hizmet kalitesinin artırılması ile Bitlis'e yönelik turistik talep artar.” ifadesine katılımcıların % 84,6'sı olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuç katılımcıların turistik talebin artmasında turistik tesislerde hizmet kalitesinin olabilecek en üst seviyeye çıkarılmasının etkili olduğunu düşündüğünü göstermektedir.

Tablo 21
Bitlis İlinin Turizm Gelişmesi İçin Sahip Olduğu Avantaj ve Dezavantajlarına İlişkin Frekans Analizi

İfadeler	A.O.	S.S.	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Ne katılmıyorum Ne Katılmıyorum		Katlıyorum		Kesinlikle Katlıyorum	
			f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Zengin tarihi ve kültürel değerlere sahip olması ile zengin mutfak kültürü Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.	4,26	0,84	5	1,3	9	2,3	45	11,4	150	37,9	184	46,5
Bölgede turizm yatırımlarının yetersizliği Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır.	4,23	0,86	5	1,3	13	3,3	43	10,9	158	39,9	177	44,7
Bölgede turistik tesis sayısının azlığı Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır.	4,23	0,90	7	1,8	11	2,8	52	13,1	137	34,6	187	47,2
Bölgenin yeterince tanınmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır.	4,22	0,90	7	1,8	11	2,8	52	13,1	141	35,6	184	46,5
Bozulmamış doğal bir çevreye sahip olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.	4,17	0,89	8	2,0	7	1,8	59	14,9	155	39,1	166	41,9
Tanıtım eksikliğinin bölgeye yönelik turistik talebi olumsuz yönde etkilemesi Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır.	4,16	0,91	5	1,3	16	4,0	61	15,4	140	35,4	172	43,4
Hava limanının olmaması Bitlis'te alternatif turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır.	4,08	1,10	19	4,8	19	4,8	56	14,1	117	29,5	183	46,2
Üniversitenin kurulması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.	4,07	0,97	7	1,8	15	3,8	85	21,5	122	30,8	167	42,2
Turistik ürün çeşitliliğinin az olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır.	3,99	1,11	25	6,3	13	3,3	56	14,1	145	36,6	156	39,4
Ulaşımın kolay olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.	3,97	1,05	17	4,3	20	5,1	65	16,4	149	37,6	145	36,6
Önemli bir turizm merkezi olan Van'a yakın olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.	3,88	1,16	30	7,6	14	3,5	70	17,7	138	34,8	142	35,9
Altyapı sorunu olmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.	3,77	1,24	39	9,8	22	5,6	57	14,4	147	37,1	129	32,6
Bölgede çarpık kentleşme ve trafik sorunu olmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.	3,65	1,28	50	12,6	19	4,8	59	14,9	156	39,4	110	27,8

“Nitelikli personel istihdamının artırılması ile Bitlis'e yönelik turistik talep artar.” İfadesine katılımcıların % 80,6'sı olumlu yanıt vermiştir. Bu oran katılımcıların turistik talebin artmasını turistik tesislerde çalışan personelin kalifiye personel olmasının

etkilediğini düşündüğünü göstermektedir. “Bölgede turizme yönelik eğitim kurumlarının varlığı Alternatif Turizmin nitelikli işgücü talebini karşılayarak Bitlis’e yönelik turistik talebin artmasını sağlar” ifadesine katılımcıların % 71,4’ü olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuç katılımcıların turistik talep artışını turizme yönelik eğitim kurumlarının varlığının etkilediğini düşündüğünü göstermektedir. “Bölge halkı alternatif turizm konusunda bilinçlendirildiği takdirde Bitlis’e yönelik turistik talep artar.” ifadesine katılımcıların % 78,5’i olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuca göre katılımcılar bölge halkının turizm konusunda bilinçlendirilmesi gerektiğini düşündüğünü göstermektedir.

Bitlis bölgesinin alternatif turizmin gelişmesi açısından avantaj ve dezavantajları dair sıklık ve yüzde değerleri tablo 21’de aktarılmaktadır. Aritmetik ortalamaların 3,65 ile 4,26 aralığında değiştiği görülmektedir. Diğer iki bölüme göre dezavantaj ve avantajlara dair verilen cevaplar kısmen olumsuz düşünmeye kaymakta ve kararsızlığa doğru girmektedir. “Zengin tarihi ve kültürel değerlere sahip olması ile zengin mutfak kültürü Bitlis’te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.” İfadesi en yüksek ortalamaya (4,26), “Bölgede çarpık kentleşme ve trafik sorunu olmaması Bitlis’te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.” İfadesi ise en düşük ortalamayı (3,65) temsil etmektedir.

“Önemli bir turizm merkezi olan Van’a yakın olması Bitlis’te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.” ifadesine katılımcıların % 70,7’si olumlu yanıt vermiştir. Buna göre Bitlis ilinin bir turizm merkezi olan Van iline yakın olması Bitlis turizmi için bir avantajdır. “Bölgede çarpık kentleşme ve trafik sorunu olmaması Bitlis’te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.” İfadesine katılımcıların % 67,2 ‘si olumlu yanıt vermiştir. Buna göre katılımcılar Bitlis ilinin çarpık kentleşme ve trafik sorununa sahip olmamasının turizmin gelişmesi açısından bir avantaj olduğunu düşünmektedir.

“Zengin tarihi ve kültürel değerlere sahip olması ile zengin mutfak kültürü Bitlis’te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır” ifadesine katılımcıların % 84,4’ü olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuç katılımcıların Bitlis ilinin sahip olduğu zengin tarih ve kültürel değerler ile zengin mutfak kültürü sayesinde ilin turizm potansiyelinin artması için bir avantaj olarak gördüğünü göstermektedir. “Bozulmamış doğal bir çevreye sahip

olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır” ifadesine katılımcıların % 81’ i olumlu yanıt vermiştir. Katılımcılara göre Bitlis’in bozulmamış doğal çevresi turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.

“Üniversitenin kurulması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.” ifadesine katılımcıların % 73 ’ü olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuç katılımcıların Bitlis'te kurulan üniversitenin Alternatif turizmin gelişmesi için bir avantaj olarak gördüğünü göstermektedir. “Altyapı sorunu olmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.” ifadesine katılımcıların % 69,7 ’si olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuca göre katılımcılar Bitlis’in herhangi bir altyapı sorununun olmamasını turizmin gelişmesi için bir avantaj olarak görmektedir. “Ulaşımın kolay olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır” ifadesine katılımcıların % 74,2 ’si olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuç katılımcıların Bitlis iline diğer bölgelerden ulaşımın kolay olmasını turizmin gelişmesi açısından bir avantaj olarak gördüğünü göstermektedir.

“Bölgede turizm yatırımlarının yetersizliği Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır.” ifadesine katılımcıların % 84,6’sı olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuca göre katılımcılar bölgedeki turizm yatırımlarının yetersiz olmasını Bitlis ili turizminin gelişmesi önünde bir engel olarak görmektedir. Katılımcılar bu durumun bir dezavantaj olduğunu ifade etmişlerdir. “Bölgede turistik tesis sayısının azlığı Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır.” ifadesine katılımcıların % 81,8’i olumlu yanıt vermiştir. Katılımcılar bölgedeki turistik tesislerin az olmasının Bitlis ili turizminin gelişmesi üzerinde olumsuz etki gösterdiğini düşünmektedir.

“Bölgenin yeterince tanınmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır.” ifadesine katılımcıların % 82,1’i olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuç katılımcıların bölge tanıtılmasının turizmin gelişmesi açısından önemli olduğunu düşündüğünü göstermektedir. “Tanıtım eksikliğinin bölgeye yönelik turistik talebi olumsuz yönde etkilemesi Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır.” İfadesine katılımcıların % 78,8’i olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuca göre katılımcılar tanıtım eksikliği nedeniyle turistik talebin olumsuz yönde etkilenmesinin turizmin gelişimini engellediğini düşünmektedir.

“Turistik ürün çeşitliliğinin az olması Bitlis’te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır.” İfadesine katılımcıların % 76’sı olumlu yanıt vermiştir. Buna göre turistik ürün çeşitliliğinin az olması Bitlis ili turizminin gelişmesi açısından bir dezavantaj olarak görülmektedir. “Hava limanının olmaması Bitlis’te alternatif turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır.” İfadesine katılımcıların % 75,7’si olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuca göre katılımcılar Bitlis ilinin bir havaalanına sahip olmamasının alternatif turizmin gelişmesi önünde bir engel olarak bulunmaktadır.

3.6.3. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları

Çalışmada veriler normal dağılmadığı için farklılık analizleri olarak non-parametrik testlerden faydalanılmıştır. 5 farklı demografik değişkenlerden cinsiyet için Mann Whitney U testi, yaş, eğitim, meslek ve Bitlis’te yaşam yılı için ise Kruskal Wallis testi uygulanmıştır. Ankette bulunan 3 bölümdeki 36 ifadeye ayrı ayrı uygulanan bu testlerin sonuçları, sadece anlamlı çıkan ifadeler için verilmiştir. 3 bölüm için ayrı ayrı tablolar verilecektir. Cinsiyete göre yapılan farklılık analizi hiçbir ifade için anlamlılık sağlamadığı için sonuçları verilmemiştir. Diğer değişkenler için farklılık analizi sonuçları aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

Alternatif Turizmin Muhtemel Etkilerine Yönelik Farklılık Analizleri

Alternatif turizmin muhtemel etkilerine yönelik olarak eğitim durumu, meslek, yaş ve Bitlis’te yaşam yılına göre bazı ifadelerde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu bulgular tablolar yardımı ile raporlanmıştır.

Tablo 22’de alternatif turizmin muhtemel etkilerinin belirlenmesine yönelik sorulan ifadelerin eğitim durumuna göre farklılık analizleri verilmiştir. Tabloda sadece anlamlı çıkan ifadelere yer verilmiş ve 14 ifadenin 6’sına göre anlamlı farklılık tespit edilmiştir. “Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’e yönelik döviz girişini arttırarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler” ifadesi eğitim durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir ($X^2=11,587$, $SD=3$, $p=0,009$). Bu anlamlılık için açıklayıcı bir test olmadığı için Mann Whitney U testi yapılmış ve anlamlı farklılığın eğitimi olmayanlar ile lise ve dengi ($p=0,006$), eğitim olmayanlar ile üniversite eğitim düzeyine göre ($p=0,004$) olduğu gözlemlenmiştir. Sıra ortalamalarından da ifadeye en yüksek katılımın üniversite mezunları en düşük katılımında eğitimi olmayanların olduğu görülmektedir.

Tablo 22**Alternatif Turizmin Muhtemel Etkilerinin Eğitim Durumuna Göre Farklılık Analizi**

İFADELER	EĞİTİM DURUMU	SAYI	SIRA ORT.	SD	X ²	P
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'e yönelik döviz girişini arttırarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler	Yok	47	158,51	3	11,587	0,009
	İlköğretim	71	180,90	3		
	Lise ve Dengi	143	206,84	3		
	Üniversite	135	212,85	3		
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'e yabancı sermaye girişi sağladığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	Yok	47	173,18	3	9,233	0,026
	İlköğretim	71	181,34	3		
	Lise ve Dengi	143	196,55	3		
	Üniversite	135	218,41	3		
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'e yönelik yatırım artışı sağlayarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	Yok	47	165,28	3	8,015	0,046
	İlköğretim	71	192,04	3		
	Lise ve Dengi	143	197,19	3		
	Üniversite	135	214,86	3		
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'te kültürler arası etkileşimi sağlayarak bölgenin sosyal açıdan kalkınmasını olumlu yönde etkiler.	Yok	47	187,93	3	15,270	0,002
	İlköğretim	71	157,18	3		
	Lise ve Dengi	143	206,41	3		
	Üniversite	135	215,54	3		
Yerel yönetimler (Belediye, kaymakamlık vb) turizmin gelişmesinde etkin bir şekilde çalışmaktadır.	Yok	47	227,07	3	8,487	0,037
	İlköğretim	71	204,23	3		
	Lise ve Dengi	143	205,68	3		
	Üniversite	135	177,93	3		
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'e yönelik çevre bilinci ve kalitesinin artmasını sağlar	Yok	47	163,74	3	11,208	0,011
	İlköğretim	70	194,13	3		
	Lise ve Dengi	143	218,15	3		
	Üniversite	134	189,06	3		

p<0,05 düzeyinde anlamlıdır

“Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'e yabancı sermaye girişi sağladığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” İfadesinin eğitim durumuna göre anlamlı farklılık ürettiği görülmektedir ($X^2=9,233$, $SD=3$, $p=0,026$). Farklılığın hangi eğitim düzeyleri arasında gerçekleştiğine Mann Whitney U testi ile bakılmıştır. Yapılan analizler sonucu farkın eğiti olmayan katılımcılar ile üniversite eğitim düzeyine katılımcılar ($P=0,010$) ve ilköğretim ile üniversite eğitim düzeyleri ($p=0,021$) arasında olduğu görülmüştür. Sıra ortalamaları da en yüksek katılım düzeyinin üniversiteli gruptan en düşük katılımın ise eğiti olmayanların olduğu gruptan kaynaklandığı söylenebilir.

“Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'e yönelik yatırım artışı sağlayarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” ifadesi de Bitlis'in kalkınmasında alternatif turizm muhtemel etkileri açısından eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermektedir ($X^2=8,015$, $SD=3$, $p=0,046$). Yapılan Mann Whitney U testi sonucunda da bu farklılığın eğitimi olmayanlar ile üniversite eğitim düzeyine sahip kişiler arasında ($p=0,005$)

gerçekleştiği görülmüştür. Diğer iki ifade de olduğu gibi bu ifade de en yüksek katılım üniversite mezunlarında görülürken en düşük katılım eğitimi olmayanlarda gözlemlenmiştir. “Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’te kültürler arası etkileşimi sağlayarak bölgenin sosyal açıdan kalkınmasını olumlu yönde etkiler.” ifadesi de alternatif turizmin muhtemel etkileri açısından anlamlı farklılıklar üretmektedir ($X^2=15,270$, $SD=3$, $p=0,002$). Farklılık ilköğretim ile lise ve dengi eğitim düzeyleri ($p=0,001$) ve lise ve dengi ile üniversite eğitim düzeyleri ($p=0,000$) arasında gerçekleşmektedir. Bu ifade için ilköğretimden üniversiteye doğru eğitim arttıkça katılım eğilimi de artmaktadır.

“Yerel yönetimler (Belediye, kaymakamlık vb) turizmin gelişmesinde etkin bir şekilde çalışmaktadır.” ifadesinin de eğitim durumuna göre anlamlı farklılık ürettiği ($X^2=8,487$, $SD=3$, $p=0,037$) tablo 20’den anlaşılmaktadır. Farklılığın eğitim düzeyi olmayanlar ile üniversite eğitim düzeyine sahip ($p=0,010$) olanlar arasında ve lise ve dengi eğitim düzeyi ile üniversite eğitim düzeyine ($p=0,035$) sahip katılımcılar arasında olduğu yapılan analizler ile ortaya koyulmuştur. İfadeye eğitim düzeyi olmayanlar ile lise ve dengi eğitim düzeyi olanlar, üniversite eğitim düzeyine sahip olanlara göre daha fazla katılım göstermektedirler.

Tablo 22’de son olarak, “Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’e yönelik çevre bilinci ve kalitesinin artmasını sağlar.” ifadesine göre alternatif turizmin muhtemel etkilerine ilişkin anlamlı bir farklılık görülmektedir ($X^2=11,208$, $SD=3$, $p=0,011$). Yapılan Mann Whitney U testi ile bu farklılığın eğitimi olmayanlar ile lise ve dengi eğitim düzeyine sahip olanlar ($p=0,002$) arasında ve lise ve dengi eğitim düzeyi olanlar ile üniversite eğitim düzeyine sahip ($p=0,020$) katılımcılar arasında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Üniversiteliler eğitimi olmayanlara göre olumlu fikir bildirirken, lise ve dengi katılımcılar ise üniversitelilere göre olumlu fikir beyan etmişlerdir.

Tablo 23 incelendiğinde Bitlis ilinde alternatif turizmin bölgesel kalkınmaya etkileri bölümünde yedi ifadenin mesleğe göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. “Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’e yönelik döviz girişini arttırarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” ifadesinin mesleğe göre farklılaştığı tablodan anlaşılmaktadır ($X^2=13,505$, $SD=6$, $p=0,036$). Memurlar çiftçilere ($p=0,048$), emeklilere($p=0,012$) ve mesleği belli olmayan diğer grubuna ($p=0,013$) göre olumlu fikir beyan ederek bu gruplara göre farklılık göstermektedirler. Mann Whitney U

testinin bu sonucuna göre ayrıca memurların verdiği cevapların emekli ($p=0,007$) ve diğer grubuna ($p=0,041$) göre olumlu olduğu ve bu gruplara göre farklılaştığı söylenebilir. Döviz girişi ile ilgili son farklılık emekli ve özel sektöre göre ($p=0,028$) gerçekleşmektedir. Özel sektör mesleğine sahip katılımcılar emeklilere göre daha olumlu yaklaşım gösterdikleri sıra ortalamalarından anlaşılmaktadır.

“Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’e yönelik yatırım artışı sağlayarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” İfadesinin de anlamlı farklılık ürettiği tablo 21’den anlaşılmaktadır ($X^2=17,254$, $SD=6$, $p=0,010$). Konu ile ilgili yapılan ilave Mann Whitney U analizi sonucunda öğrenci ile emekli ($p=0,009$), memur ile çiftçi ($p=0,015$), memur ile emekli ($p=0,001$), esnaf ile emekli ($p=0,007$), çiftçi ile özel sektör ($p=0,018$), emekli ile özel sektör ($p=0,001$) ve emekli ile diğer grupları arasında anlamlı farklılıkların olduğu görülmektedir. En yüksek katılımı özel sektör gösterirken en düşük katılımı emekli grubu göstermiştir.

“Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’te kişi başına düşen geliri arttırdığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” ifadesinin de mesleğe göre farklılaştığı tablodan anlaşılmaktadır ($X^2=17,254$, $SD=6$, $p=0,008$). Bu farklılığın genel olarak esnaf grubuna göre şekillendiği söylenebilir. Esnaf ile çiftçi ($p=0,026$), emekli ($p=0,003$) ve özel sektör ($p=0,028$) grupları arasında farklılıklar vardır. Esnaf bu üç gruba göre de daha olumlu bir fikir beyanında bulunmuşlardır. Ayrıca öğrenci ile emekli ($p=0,004$) ve memur ile emekli ($p=0,002$) gruplarına göre de kişi başına düşen gelir ifadesi için anlamlı farklılık üretildiği tespit edilmiştir.

“Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’te yeni iş imkânlarının (istihdam olanaklarının) yaratılmasını sağlayarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” ifadesi Bitlis iline alternatif turizmin muhtemel etkileri konusunda mesleğe göre anlamlı farklılık üreten diğer bir ifadedir ($X^2=17,866$, $SD=6$, $p=0,007$). Yapılan Mann Whitney U testi ve ortalama farklardan da anlaşılacağı üzere burada anlamlı farklılığı en genel anlamıyla üreten emekli grubuna ait bireylerin diğer gruplara göre oldukça düşük bir katılım ortaya çıkarmaktadır. Bununla beraber esnaf ve çiftçi meslek grupları arasında da ($p=0,004$) anlamlı bir farklılığın olduğu yapılan analizlerce belirlenmiştir.

Tablo 23
Alternatif Turizmin Muhtemel Etkilerinin Mesleğe Göre Farklılık Analizi

İFADELER	MESLEK	SAYI	SIRA ORT.	SD	X ²	P
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'e yönelik döviz girişini arttırarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler	Öğrenci	51	200,11	6	13,505	0,036
	Memur	94	218,95	6		
	Esnaf	95	205,54	6		
	Çiftçi	65	186,16	6		
	Emekli	14	135,18	6		
	Özel sektör	34	209,51	6		
	Diğer	43	166,91	6		
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'e yönelik yatırım artışı sağlayarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	Öğrenci	51	205,62	6	16,721	0,010
	Memur	94	213,73	6		
	Esnaf	95	203,38	6		
	Çiftçi	65	173,65	6		
	Emekli	14	115,86	6		
	Özel sektör	34	225,21	6		
	Diğer	43	189,35	6		
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'te kişi başına düşen geliri arttırdığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	Öğrenci	51	210,79	6	17,254	0,008
	Memur	94	207,69	6		
	Esnaf	95	220,72	6		
	Çiftçi	65	180,57	6		
	Emekli	14	122,50	6		
	Özel sektör	34	174,53	6		
	Diğer	42	180,54	6		
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'te yeni iş imkânlarının (istihdam olanaklarının) yaratılmasını sağlayarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	Öğrenci	51	202,62	6	17,866	0,007
	Memur	94	199,29	6		
	Esnaf	94	219,43	6		
	Çiftçi	65	171,35	6		
	Emekli	14	112,61	6		
	Özel sektör	34	198,43	6		
	Diğer	43	210,60	6		
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'in alt ve üst yapı olanaklarını gelişmesini sağladığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	Öğrenci	51	207,67	6	19,018	0,004
	Memur	93	206,56	6		
	Esnaf	95	216,13	6		
	Çiftçi	65	172,88	6		
	Emekli	14	101,79	6		
	Özel sektör	34	199,07	6		
	Diğer	43	196,43	6		
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'teki tarım ve sanayi sektörlerinin de gelişmesine katkıda bulunarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	Öğrenci	51	204,21	6	21,267	0,002
	Memur	94	192,01	6		
	Esnaf	95	221,21	6		
	Çiftçi	63	162,60	6		
	Emekli	14	140,46	6		
	Özel sektör	34	179,29	6		
	Diğer	43	233,27	6		
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'te halkın gelirlerini arttırır.	Öğrenci	51	165,17	6	21,200	0,002
	Memur	92	205,51	6		
	Esnaf	95	224,14	6		
	Çiftçi	65	198,52	6		
	Emekli	14	109,57	6		
	Özel sektör	34	195,63	6		
	Diğer	43	188,44	6		

p < 0,05 düzeyinde anlamlıdır

“Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’in alt ve üst yapı olanaklarını gelişmesini sağladığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” ifadesi de anlamlı farklılık üreten bir ifadedir. ($X^2=19,018$, $SD=6$, $p=0,004$). Burada da yeni iş imkânları ile paralellik gösteren bir anlamlı farklılığın varlığından söz etmek gerekmektedir. aynı şekilde emekli grubuna ait bireylerin alt ve üst yapının gelişip bölgesel kalkınmayı etkileyeceği konusunda nispeten düşük bir katılım göstermekte ve diğer meslek grupları ile anlamlı bir farklılık üretmektedirler. Ayrıca esnaf ve çiftçi grupları ($p=0,015$) ile memur ve çiftçi gruplarının ($p=0,047$) alt ve üst yapı ifadelerine ilişkin verdikleri cevaplarda anlamlı farklılık türetmektedir. Çiftçiler hem memurlara hem de esnaflara oranla daha düşük bir katılım göstermektedirler.

“Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’teki tarım ve sanayi sektörlerinin de gelişmesine katkıda bulunarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” ifadesi Bitlis iline turizmin muhtemele etkilerine yönelik olarak mesleğe göre anlamlı farklılık gösteren bir diğer ifadedir. ($X^2=21,267$, $SD=6$, $p=0,002$). Bu ifadeye dair anlamlı farklılıklar daha çok diğer diye ifade edilen meslek grupları ile esnaf grubundaki insanların diğer meslek gruplarının verdiği cevaplara göre meydana gelmiştir. Diğer ve esnaf grubundaki katılımcılar bu ifadeye daha fazla katılım göstermektedir.

“Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’te halkın gelirlerini arttırır.” ifadesinin tablo 23’ten de anlaşılacağı üzere mesleğe göre Bitlis iline alternatif turizmin muhtemel etkilerine verilen cevapların farklılaştığı görülmektedir. ($X^2=21,200$, $SD=6$, $p=0,002$). Bu farklılığın esas nedeni esnaf grubundaki katılımcıların diğer meslek gruplarına göre verdikleri düşük katılım sebep olmaktadır. Bununla birlikte, emekli grubu ile birlikte düşük bir katılım gösteren öğrenci grubundaki kişiler memur ($p=0,033$) ve esnaf ($p=0,002$) gruplarının verdikleri cevaplar ile anlamlı bir farklılık göstermektedirler.

“Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’e yönelik döviz girişini arttırarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler” ifadesinin katılımcıların yaşına göre anlamlı farklılık ürettiği tablo 24’ten anlaşılmaktadır ($X^2=17,037$, $SD=4$, $p=0,002$). Bu farklılığın genel anlamda 51 yaş ve üstü grubuna sahip kişiler ile diğer yaş gruplarına ait bireyler arasında gerçekleştiği görülmektedir. 51 yaş ve üstü bireyler turizmin dövizini arttırarak bölgeleri kalkındıracağı olgusuna daha sıcak bakmaktadırlar.

Tablo 24

Alternatif Turizmin Muhtemel Etkilerinin Yaşa Göre Farklılık Analizi

İFADELER	YAŞ	SAYI	SIRA ORT.	SD	X ²	P
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'e yönelik döviz girişini artırarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler	20 ve altı	41	186,74	4	17,037	0,002
	21-30	162	214,39	4		
	31-40	102	202,62	4		
	41-50	64	190,23	4		
	51 ve üstü	27	125,06	4		
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'e yabancı sermaye girişi sağladığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	20 ve altı	41	169,61	4	12,312	0,015
	21-30	162	211,97	4		
	31-40	102	204,50	4		
	41-50	64	195,16	4		
	51 ve üstü	27	146,81	4		
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'e yönelik yatırım artışı sağlayarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	20 ve altı	41	182,13	4	22,310	0,000
	21-30	162	219,73	4		
	31-40	102	196,89	4		
	41-50	64	190,89	4		
	51 ve üstü	27	120,11	4		
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'te kişi başına düşen geliri arttırdığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	20 ve altı	41	184,63	4	16,805	0,002
	21-30	162	201,97	4		
	31-40	101	219,46	4		
	41-50	64	192,34	4		
	51 ve üstü	27	127,63	4		
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'te yeni iş imkânlarının (istihdam olanaklarının) yaratılmasını sağlayarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	20 ve altı	41	175,43	4	12,579	0,014
	21-30	161	216,09	4		
	31-40	102	191,23	4		
	41-50	64	197,99	4		
	51 ve üstü	27	150,00	4		
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis'in alt ve üst yapı olanaklarını gelişmesini sağladığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	20 ve altı	41	158,50	4	20,257	0,000
	21-30	161	203,20	4		
	31-40	102	204,26	4		
	41-50	64	226,38	4		
	51 ve üstü	27	136,06	4		
Alternatif Turizmin gelişmesi, bölgenin diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farkının azalmasını sağlar.	20 ve altı	41	170,73	4	15,042	0,005
	21-30	161	201,22	4		
	31-40	102	201,07	4		
	41-50	64	218,07	4		
	51 ve üstü	27	154,48	4		
Yerel yönetimler (Belediye, kaymakamlık vb) turizmin gelişmesinde etkin bir şekilde çalışmaktadır.	20 ve altı	41	245,00	4	11,153	0,025
	21-30	162	182,80	4		
	31-40	102	196,28	4		
	41-50	64	210,14	4		
	51 ve üstü	27	202,87	4		
Alternatif Turizm doğal alanların korunması açısından Bitlis halkının duyarlılığını artırır	20 ve altı	41	175,56	4	14,011	0,007
	21-30	160	184,18	4		
	31-40	102	214,04	4		
	41-50	64	229,39	4		
	51 ve üstü	27	171,69	4		

p < 0,05 düzeyinde anlamlıdır

“Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’e yönelik yatırım artışı sağlayarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” ($X^2=22,310$, $SD=4$, $p=0,000$), “Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’te kişi başına düşen geliri arttırdığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” ($X^2=16,805$, $SD=4$, $p=0,002$), “Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’te yeni iş imkânlarının (istihdam olanaklarının) yaratılmasını sağlayarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” ($X^2=12,579$, $SD=4$, $p=0,014$), “Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’in alt ve üst yapı olanaklarını gelişmesini sağladığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” ($X^2=20,257$, $SD=4$, $p=0,000$).

“Alternatif Turizmin gelişmesi, bölgenin diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farkının azalmasını sağlar.” ifadesi yaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermektedir. ($X^2=15,042$, $SD=4$, $p=0,005$). Bu ifadeye 41-50 yaş grubundakilerin daha olum fikir belirtmelerinden kaynaklı bir anlamlı farklılığın varlığı söz konusudur. Bununla beraber “Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’e yabancı sermaye girişi sağladığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.” İfadesinin de anlamlı farklılıklar ürettiği görülmektedir ($X^2=12,312$, $SD=4$, $p=0,015$). Bu farklılıkların 51 yaş ve üstü katılımcıların cevapları ile diğer yaş grupları arasında olduğu yapılan analizler ile ortaya konmuştur. 51 yaş ve üstü katılımcılar turizmin yabancı sermayenin etkisi ile ilgili olumsuz fikir beyan etmişlerdir. Aynı şekilde 51 yaş ve bireylerin cevaplarının diğer yaş gruplarına göre anlamlı farklılık ürettiği birkaç ifade daha bulunmaktadır.

“Yerel yönetimler (Belediye, kaymakamlık vb) turizmin gelişmesinde etkin bir şekilde çalışmaktadır.” ($X^2=11,153$ $SD=4$, $p=0,025$). Bu farklılıklar 20 yaş altı grubuna mensup katılımcıların 21-30 ($p=0,001$) ve 31-40 ($p=0,017$) yaş gruplarında daha çok katılım göstermelerinden kaynaklanmaktadır. Son olarak yaşa göre turizmin Bitlis iline muhtemele etkilerine dair “Alternatif Turizm doğal alanların korunması açısından Bitlis halkının duyarlılığını artırır” ifadesinin de anlamlı farklılıklar ürettiği Tablo 24’ten anlaşılmaktadır. ($X^2=14,011$, $SD=4$, $p=0,007$). Bu farklılıkta 41-50 yaş grubu ile diğer yaş grupları arasında gerçekleşmiştir. 41-50 yaş grubu bu konuya daha çok katılım göstermektedir.

Alternatif turizmin muhtemel etkilerine dair sorulan ifadelerden üç tanesi katılımcıların Bitlis’te yaşama sürelerine göre anlamlı farklılık ürettikleri Tablo 25’ten anlaşılmaktadır. “Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’te halkın gelirlerini artırır.” ifadesi anlamlı farklılık üreten ilk ifadedir ($X^2=12,481$, $SD=3$, $p=0,006$). 5-9 yıllık süre zarfında Bitlis’te yaşayanlar, diğer gruplara göre daha fazla bu ifadeye katılmaktadır. “Yerel

yönetimler (Belediye, kaymakamlık vb) turizmin gelişmesinde etkin bir şekilde çalışmaktadır.” Anlamlılık üreten diğer bir ifadedir. ($X^2=19,307$, $SD=3$, $p=0,000$). Bu anlamlı farklıklar 4 yıldan az ile 5-9 ($p= 0,001$) ve 10-19 yıl ($p=0,017$) grupları arasında gerçekleşmiştir.

Tablo 25

Alternatif Turizmin Muhtemel Etkilerinin Bitlis’te Yaşam Süresine Göre Farklılık Analizi

İFADELER	YAŞAM SÜRESİ	SAYI	SIRA ORT.	SD	X ²	P
Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’te halkın gelirlerini artırır.	4 yıldan az	48	160,22	3	12,481	0,006
	5-9 yıl	32	244,28	3		
	10-19 yıl	52	204,65	3		
	20 yıl üstü	261	196,44	3		
Yerel yönetimler (Belediye, kaymakamlık vb) turizmin gelişmesinde etkin bir şekilde çalışmaktadır.	4 yıldan az	48	155,88	3	19,307	0,000
	5-9 yıl	32	267,00	3		
	10-19 yıl	52	200,04	3		
	20 yıl üstü	263	196,89	3		
Alternatif Turizm doğal alanların korunması açısından Bitlis halkının duyarlılığını artırır.	4 yıldan az	48	166,54	3	9,883	0,020
	5-9 yıl	32	211,16	3		
	10-19 yıl	52	169,87	3		
	20 yıl üstü	261	206,27	3		

$p<0,05$ düzeyinde anlamlıdır

4 yıldan az bir süredir Bitlis’te yaşayanlar yerel yönetimlerin turizm ile ilgili çalışmalarının yeterli olduğu konusunda diğer iki gruba göre daha az bir katılım göstermektedir. “Alternatif Turizm doğal alanların korunması açısından Bitlis halkının duyarlılığını artırır.” ifadesi turizmin muhtemel etkileri konusunda ortaya çıkan son anlamlı farklılık üreten ifadedir ($X^2=9,883$, $SD=3$, $p=0,020$). Bu farklılıkta da belirleyici rolü 5-9 yıldır Bitlis’te yaşayanlar almıştır.

Bitlis İlinde Turistik Talebin Analizine Yönelik Farklılık Analizleri

Bitlis ili için turistik talebin nasıl arttırabileceği ile ilgili 9 sorunun bulunduğu için farklılık testlerinden Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testleri uygulanmıştır. Yapılan Mann Whitney U testinin sonucuna göre cinsiyete göre anlamlı bir farklılık üreten ifade çıkmamıştır. Ayrıca Kruskal Wallis testine göre de yaş ve eğitim demografik değişkenlerine dair hiçbir ifade anlamlı farklılık üretmemiştir. Bu nedenlerle bu başlık altında sadece Bitlis’te yaşam yılı mesleğe göre çıkan farklılıklar verilecektir.

Tablo 26 incelendiğinde talebe yönelik ifadelerden 3 tanesinin mesleğe göre anlamlı farklılık ürettiği görülmektedir. İlk olarak “Altyapı olanakları geliştirildiği takdirde Bitlis’e yönelik turistik talep artar.” ifadesinin anlamlı farklılık ürettiği görülmektedir

($X^2=21,049$, $SD=6$, $p=0,002$). Bu farklılığın en genel anlamı ile çiftçi grubunun düşük katılım göstermesinden kaynaklandığı yorumu ortalamadan farklar ve yapılan analizler sonucu da ifade edilebilir. Ayrıca öğrenci grubundakilerin çiftçi ($p=0,004$) ve emekli ($p=0,005$) grubundakilere göre daha büyük katılım göstererek anlamlı farklılık gösterdikleri de yorumlanabilir.

Tablo 26

Bitlis'te Turistik Talep Analizinin Mesleğe Göre Farklılık Analizi

İFADELER	MESLEK	SAYI	SIRA ORT.	SD	X^2	P
Altyapı olanakları geliştirildiği takdirde Bitlis'e yönelik turistik talep artar.	Öğrenci	51	243,16	6	21,049	0,002
	Memur	94	186,53	6		
	Esnaf	95	209,50	6		
	Çiftçi	65	162,08	6		
	Emekli	14	234,21	6		
	Özel sektör	34	179,51	6		
	Diğer	43	205,84	6		
Bölgede turizme yönelik eğitim kurumlarının varlığı Alternatif Turizmin nitelikli işgücü talebini karşılayarak Bitlis'e yönelik turistik talebin artmasını sağlar.	Öğrenci	51	173,99	6	13,121	0,041
	Memur	94	183,11	6		
	Esnaf	94	196,97	6		
	Çiftçi	63	216,10	6		
	Emekli	14	258,75	6		
	Özel sektör	34	223,99	6		
	Diğer	43	185,30	6		
Bölge halkı alternatif turizm konusunda bilinçlendirildiği takdirde Bitlis'e yönelik turistik talep artar.	Öğrenci	51	193,38	6	16,942	0,009
	Memur	93	182,22	6		
	Esnaf	93	229,10	6		
	Çiftçi	63	166,00	6		
	Emekli	14	224,14	6		
	Özel sektör	34	193,93	6		
	Diğer	43	193,76	6		

p<0,05 düzeyinde anlamlıdır

“Bölgede turizme yönelik eğitim kurumlarının varlığı Alternatif Turizmin nitelikli işgücü talebini karşılayarak Bitlis'e yönelik turistik talebin artmasını sağlar.” ifadesinin de anlamlı farklılık ürettiği yine Tablo 26'dan anlaşılmaktadır ($X^2=13,121$, $SD=6$, $p=0,041$). Bu farklılıklarında yapılan analizler sonucu öğrenci ve memur grupları ile diğer meslek grupları arasında gerçekleştiği ifade edilebilir. Bu iki meslek grubundakiler bu ifadeye daha düşük katılım göstermektedirler. Son olarak ise “Bölge halkı alternatif turizm konusunda bilinçlendirildiği takdirde Bitlis'e yönelik turistik talep artar.” ifadesinin de anlamlı farklılık ürettiği görülmektedir, ($X^2=16,942$, $SD=6$, $p=0,009$). Bu farklılık ise genel olarak esnaf grubuna mensup katılımcılar ile diğer

meslek grubundaki katılımcılar arasında gerçekleşmiştir. Bilinç Konusunda esnaflar diğer meslek gruplarına göre daha yüksek bir katılım göstermişlerdir.

Tablo 27

Bitlis'te Turistik Talep Analizinin Yaşam Süresine Göre Farklılık Analizi

İFADELER	YAŞAM SÜRESİ	SAYI	SIRA ORT.	SD	X ²	P
Yeterli tanıtım yapıldığı takdirde Bitlis'e yönelik turistik talep artar.	4 yıldan az	48	149,68	3	12,511	0,006
	5-9 yıl	32	212,81	3		
	10-19 yıl	52	215,79	3		
	20 yıl üstü	263	201,50	3		
Turistlere yönelik eğlence olanakları geliştirildiği takdirde Bitlis'e yönelik turistik talep artar.	4 yıldan az	48	155,72	3	11,492	0,009
	5-9 yıl	32	227,16	3		
	10-19 yıl	52	214,63	3		
	20 yıl üstü	263	198,88	3		

p<0,05 düzeyinde anlamlıdır

Tablo 27 Bitlis'te yaşam süresine göre verilen cevapların talep analizinde anlamlı farklılık üreten iki ifadenin olduğunu göstermektedir. İlk olarak tanıtım konusunda bir farklılık tespit edilmiş ve “Yeterli tanıtım yapıldığı takdirde Bitlis'e yönelik turistik talep artar.” İfadesi Bitlis'te yaşam süresine göre anlamlı farklılık üretmiştir (X²=12,511, SD=3, p=0,006). Bu farklılığın esas kaynağı 4 yıl ve daha az sürede şehirde yaşayanların buna düşük bir katılım göstermelerinden kaynaklandığı ortalama farklardan anlaşılmaktadır. Yapılan analizlerde bu durumu desteklemiştir. Ayrıca “Turistlere yönelik eğlence olanakları geliştirildiği takdirde Bitlis'e yönelik turistik talep artar.” ifadesi de anlamlı farklılık üretmektedir (X²=11,492, SD=3, p=0,009). Yapılan analizler bu farklılığın 10-19 yıl ile 20 yıl ve üstü grupları arasında gerçekleştiği görülmüştür. Uzun süredir Bitlis'te yaşayanlar bu konuya daha az katılım göstermektedirler.

Bitlis Bölgesinde Alternatif Turizmin Gelişmesi Açısından Sahip Olunan Avantaj ve Dezavantajlarının Farklılık Analizleri

Bitlis'te alternatif turizmin gelişmesi için sahip olunan avantaj ve dezavantajlara verilen cevapların sadece cinsiyet demografik değişkenine göre farklılaşmadığı yapılan analizlerce tespit edilmiştir. Bu nedenle bu başlık altında sadece 4 demografik değişkene göre anlamlı farklılık üreten ifadelere yer verilmiştir.

Tablo 28 Bitlis'te turizmin gelişmesi için sahip olunan avantaj ve dezavantajlara ilişkin 3 ifadenin eğitim durumuna göre anlamlı farklılık ürettiği görülmektedir. Farklılık üreten üç ifadenin de avantajlardan olması dikkat çekicidir. “Bölgede çarpık kentleşme

ve trafik sorunu olmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.” İfadesi eğitim durumuna göre ilk anlamlı farklılığı üreten ifadedir ($X^2=8,785$, $SD=3$, $p=0,032$). Burada anlamlı farklılık eğitimi olmayanlar ile lise ve dengi ($p=0,005$) ve üniversite ($p=0,015$) eğitim grupları arasında gerçekleşmiştir. Eğitimi olmayan katılımcılar lise ve üniversite eğitimine sahip kişilere göre çarpık kentleşme ve trafik sorununun olmayışını daha fazla avantaj olarak görmektedirler.

Tablo 28

Bitlis'in Alternatif Turizmin Gelişmesi Açısından Sahip Olunan Avantaj ve Dezavantajlarının Eğitim Durumuna Göre Farklılık Analiz

İFADELER	EĞİTİM DURUMU	SAYI	SIRA ORT.	SD	X ²	P
Bölgede çarpık kentleşme ve trafik sorunu olmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.	Yok	46	238,34	3	8,785	0,032
	İlköğretim	71	205,38	3		
	Lise ve Dengi	142	186,69	3		
	Üniversite	135	190,81	3		
Altyapı sorunu olmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.	Yok	47	219,94	3	10,563	0,014
	İlköğretim	70	224,72	3		
	Lise ve Dengi	142	194,53	3		
	Üniversite	135	178,70	3		
Ulaşımın kolay olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.	Yok	47	220,34	3	11,876	0,008
	İlköğretim	71	219,79	3		
	Lise ve Dengi	143	203,78	3		
	Üniversite	135	174,10	3		

p<0,05 düzeyinde anlamlıdır

“Altyapı sorunu olmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.” ifadesi eğitim durumuna göre anlamlılık üreten diğer bir ifadedir ($X^2=10,563$, $SD=3$, $p=0,014$). Anlamlı farklılık üniversite grubuna ait katılımcıların eğitimi olmayanlar ($p=0,028$) ile ilköğretilere ($p=0,003$) göre daha düşük katılım göstermesinden kaynaklanmaktadır. Son olarak, “Ulaşımın kolay olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.” ifadesi eğitime göre anlamlı farklılık üretmektedir ($X^2=11,876$, $SD=3$, $p=0,008$). Burada da aynı şekilde anlamlı farklılık üniversite mezunu katılımcılar ile diğer eğitim grupları arasında gerçekleşmiştir. Bu ifadeye de üniversite mezunu olanlar daha düşük bir katılım göstermektedirler.

Tablo 29 hem avantaj hem de dezavantaj ifadelerinden birer tanesinin mesleğe göre anlamlı bir farklılaşma sağladığını göstermektedir. “Ulaşımın kolay olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.” ifadesi anlamlı farklılık üreten avantaj olarak görülmektedir ($X^2=18,046$, $SD=6$, $p=0,006$). Bu farklılık emekli grubu

ile diğ er gruplar arasında gerç ekleş miştir. Hem sıra ortalamalarındaki yüksek değ er hem de yapılan istatistiksel analizler bu durumu ortaya koymaktadır.

Tablo 29

Bitlis'in Alternatif Turizmin Geliş mesi Açısından Sahip Olunan Avantaj ve Dezavantajlarının Mesleğ e G ö re Farklılık Analizi

İFADELER	MESLEK	SAYI	SIRA ORT.	SD	X ²	P
Ulaşımın kolay olması Bitlis'te Alternatif Turizmin geliş mesi açısından bir avantajdır.	Öğrenci	51	212,06	6	18,046	0,006
	Memur	94	176,78	6		
	Esnaf	95	200,59	6		
	Çiftçi	65	212,85	6		
	Emekli	14	292,50	6		
	Özel sektör	34	192,65	6		
	Diğ er	43	177,62	6		
Turistik ürün çeş itliliğ inin az olması Bitlis'te Alternatif Turizmin geliş mesi açısından bir dezavantajdır.	Öğrenci	51	199,09	6	16,818	0,010
	Memur	94	182,26	6		
	Esnaf	94	228,49	6		
	Çiftçi	65	172,21	6		
	Emekli	14	249,39	6		
	Özel sektör	34	193,22	6		
	Diğ er	43	190,50	6		

p<0,05 düzeyinde anlamlıdır

“Turistik ürün çeş itliliğ inin az olması Bitlis'te Alternatif Turizmin geliş mesi açısından bir dezavantajdır.” ifadesi de mesleğ e g ö re anlamlı farklılık ü reten dezavantajdır. (X²=16,819, SD=6, p=0,010). Bu anlamlı farklılık memur ve çiftç ilerinin esnaf (p=0,002, p=0,001) ve emeklilere (p=0,024, p=0,011) g ö re farklı katılım düzeylerinde olmaları ile ilgilidir. Memur ve çiftçi grubundaki katılımcılar turistik ürün çeş itliliğ inin az olmasını esnaf ve emeklilere g ö re daha az dezavantaj olarak g ö rmektedirler.

“Bölgede ç arpık kentleş me ve trafik sorunu olmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin geliş mesi açısından bir avantajdır.” ifadesinin katılımcıların yaş gruplarına g ö re anlamlı farklılık ürettiğ i Tablo 30'dan anlaşılmaktadır (X²=10,789, SD=4, p=0,029). Farklılık 20 yaş ve altı ile 21-30 (p=0,005) ve 41-50 (p=0,007) yaş grupları arasında gerç ekleş miştir. Yaş küç üldük ç e katılım düzeyi de artmıştır. “Altyapı sorunu olmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin geliş mesi açısından bir avantajdır.” ifadesi de anlamlı farklılık ü retmektedir. (X²=10,233, SD=4, p=0,037). Bu anlamlı farklılık 21-30 yaş grubu ile 20 ve altı yaş grubu (p=0,038) ile 41-50 yaş grubu (p=0,005) arasında oluşmuştur. 21-30 yaş grubu diğ er iki gruba g ö re daha düşük katılım g ö sterdikleri sıra ortalamalarından anlaşılmaktadır.

Tablo 30**Bitlis'in Alternatif Turizmin Gelişmesi Açısından Sahip Olunan Avantaj ve Dezavantajlarının Yaşa Göre Farklılık Analizi**

İFADELER	YAŞ	SAYI	SIRA ORT.	SD	X ²	P
Bölgede çarpık kentleşme ve trafik sorunu olmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.	20 ve altı	41	238,48	4	10,789	0,029
	21-30	161	185,52	4		
	31-40	101	210,43	4		
	41-50	64	180,48	4		
	51 ve üstü	27	198,70	4		
Altyapı sorunu olmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.	20 ve altı	40	216,36	4	10,233	0,037
	21-30	161	178,49	4		
	31-40	102	201,20	4		
	41-50	64	223,95	4		
	51 ve üstü	27	206,24	4		
Ulaşımın kolay olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.	20 ve altı	41	209,84	4	14,117	0,007
	21-30	162	178,80	4		
	31-40	102	215,23	4		
	41-50	64	193,45	4		
	51 ve üstü	27	248,26	4		

p<0,05 düzeyinde anlamlıdır

Son olarak “Ulaşımın kolay olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.” ifadesi de yaşa göre anlamlı farklılık üretmektedir. ($X^2=14,117$, $SD=4$, $p=0,007$). Bu farklılık daha çok 21-30 yaş grubu ile diğer gruplar arasında gerçekleşmiştir. Bu gruba mensup katılımcılar bu ifadeye daha az bir katılım düzeyi göstermektedirler.

Tablo 31 bölge turizmine dair avantaj ve dezavantajların Bitlis'te yaşam süresine göre anlamlı farklılık üreten ifadelerine yer vermektedir. “Önemli bir turizm merkezi olan Van'a yakın olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.” ifadesinin anlamlı farklılık üreten ifade olduğu görülmektedir ($X^2=17,831$, $SD=3$, $p=0,000$). Bu anlamlı farklılık 10-19 yıldır yaşayanlar ile diğer gruplar arasında gerçekleşmiştir. 10-19 yıl grubundaki katılımcılar bu ifadeye diğerlerine göre daha yüksek katılım göstermektedir. “Bölgede çarpık kentleşme ve trafik sorunu olmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.” ifadesi de 4 yıldan az yaşan katılımcıların diğerlerine göre daha düşük bir katılım düzeyi sağlamalarından kaynaklanan bir farklılık göstermektedir. ($X^2=11,682$, $SD=3$, $p=0,009$).

Tablo 31**Bitlis'in Alternatif Turizmin Gelişmesi Açısından Sahip Olunan Avantaj ve Dezavantajlarının Yaşam Süresine Göre Farklılık Analizi**

İFADELER	YAŞAM SÜRESİ	SAYI	SIRA ORT.	SD	X ²	P
Önemli bir turizm merkezi olan Van'a yakın olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.	4 yıldan az	48	164,92	3	17,831	0,000
	5-9 yıl	32	185,48	3		
	10-19 yıl	51	251,51	3		
	20 yıl üstü	262	193,67	3		
Bölgede çarpık kentleşme ve trafik sorunu olmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.	4 yıldan az	48	169,91	3	11,682	0,009
	5-9 yıl	32	224,91	3		
	10-19 yıl	51	233,77	3		
	20 yıl üstü	262	191,40	3		
Ulaşımın kolay olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.	4 yıldan az	48	156,04	3	11,763	0,008
	5-9 yıl	32	224,94	3		
	10-19 yıl	52	221,70	3		
	20 yıl üstü	263	197,69	3		
Tanıtım eksikliğinin bölgeye yönelik turistik talebi olumsuz yönde etkilemesi Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır.	4 yıldan az	48	170,04	3	8,192	0,042
	5-9 yıl	32	170,06	3		
	10-19 yıl	52	186,52	3		
	20 yıl üstü	261	207,35	3		
Turistik ürün çeşitliliğinin az olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır.	4 yıldan az	48	157,73	3	12,726	0,005
	5-9 yıl	32	161,86	3		
	10-19 yıl	52	206,45	3		
	20 yıl üstü	262	207,36	3		

p < 0,05 düzeyinde anlamlıdır

“Ulaşımın kolay olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır.” Bitlis'te yaşam süresine göre anlamlı farklılık üreten bir diğer ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. ($X^2=11,763$, $SD=3$, $p=0,008$). Bu ifadedeki farklılık 4 yıldan az bir süredir Bitlis'te yaşayanların diğerlerine oranla daha az bir katılım göstermelerinden kaynaklanan bir anlamlı farklılık söz konusudur. “Tanıtım eksikliğinin bölgeye yönelik turistik talebi olumsuz yönde etkilemesi Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır.” ifadesi de 4 yıldan az şehirde yaşayanların 51 yıl ve üstü bir süredir yaşayanlara ($p=0,020$) oranla daha düşük bir katılım sağladığı anlamlı bir farklılık söz konusudur. ($X^2=8,192$, $SD=3$, $p=0,042$). Son olarak “Turistik ürün çeşitliliğinin az olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır.” ifadesi de Bitlis'te yaşam süresine göre anlamlı farklılık üreten bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır ($X^2=12,726$, $SD=3$, $p=0,005$). Diğerlerinde olduğu gibi bu ifadede de belirleyici farklılık 4 yıldan az yaşayanların diğer gruplara göre düşük katılım düzeyi göstermelerinden kaynaklanmaktadır.

3.6.4. Araştırma Kapsamında Yapılan Mülakata İlişkin Analiz Sonuçları

Bitlis ilindeki kamu ve özel sektör temsilcileri ile yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlar betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu temsilciler mülki amirler, mahalli idareciler ve Kültür Turizm Müdürü ile işletmelerin yönetici veya sahiplerinden oluşmaktadır. Katılımcıların tamamı erkektir. Bir otel sahibi ilköğretim mezunu, bir otel yöneticisi lise mezunu, diğer bütün katılımcılar ise üniversite mezunudur. Kamu temsilcilerinin yaklaşık yarısı da lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Ayrıca katılımcılar 27-63 yaş aralığında dağılmaktadır. Mülakat metnine verilen cevaplar 5 kategoriye ayrılarak raporlanmıştır. Raporda katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar doğrudan aktarılmamış, ortak değerlendirilerek dolaylı olarak verilmiştir.

Bitlis'te Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Muhtemel Etkileri

Kamu veya özel sektör temsilcilerinin tamamı para girişi, kişi başına gelir, sermaye girişi, yatırımlar ve istihdam gibi birçok alanda turizmin bölgeye katkı sağlayacağını ifade etmişlerdir. Turizmin gelişmesi altyapı ve üst yapı konusunda sağlayacağı katkılar açısından kamu ve özel sektörün fikir birliği yaptıkları diğer bir konu olarak gözlemlenmiştir. Tarım ve sanayi gibi sektörlere katkı sağlar mı konusunda kamu temsilcileri, özel sektör temsilcilerine göre daha olumlu düşünmektedirler. Katkının da genel olarak tarım sektöründe daha fazla olabileceği konusunda fikir beyan etmişlerdir.

Kültürler arası gelişmeler ile beraber sosyal yapının da gelişeceği katılımcıların geneli tarafından ifade edilmiştir. Özellikle özel sektör temsilcileri yerel yönetimlerin turizmin geliştirilmesi konusunda gerekli özverilere sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bununla beraber hem kamu hem de özel sektör temsilcileri merkezi yönetimlerin turizmi bir genel politika ile bütüncül bir yaklaşımla ele almaları gerektiğini vurgulamışlardır. Çevre bilinci konusunda şehrin genelinde olumsuz bir tutum takındıkları kamu ve özel sektör temsilcileri tarafından dile getirilmiştir. Tarihi alanlar, arkeoloji ve mimari anlamda bir bilincin olması gerektiği, ancak bunun istenilen seviyede olmadığı ifade edilmiştir. *Bir kamu temsilcisi Bitlis'i İspanya'nın Toledo şehrine benzediğini vurgulamıştır.* Gerekli çalışmaların sağlanması halinde Bitlis'in turizmden önemli derecede faydalanacağı ve Toledo şehri gibi turizmde etkin olabileceği vurgulanmıştır.

Bütün bu bahsi geçenler ile beraber Bitlis ilinde turizmin önemli etkiler sağlayacağı ifade edilmiştir.

Bitlis'e Yönelik Turizm Talebini Arttırmaya Yönelik Faaliyetler

Bitlis iline yönelik bir takım faaliyetler yapılarak turizm talebinin arttırılabileceğine değinilmiştir. Özellikle yeterli tanıtımın yapılması konusu bütün katılımcıların fikir birliğinde bulunduğu bir konu olarak ön plana çıkmıştır. Ulaşım imkânları konusunda şehrin ilçeleri arasında topyekûn bir iletişim ağının olmaması önemli bir sorun olarak ifade edilmektedir. Ayrıca şehirde bir havaalanının da olmaması bazı katılımcılar tarafından problem olarak görülmektedir. Bu hizmetin sağlanması durumunda Bitlis'e yönelik talebin artacağı vurgulanmıştır. Halkın turizm algısı ve pozitif bilinçlenme konusu da bütün katılımcıların üzerinde fikir birliği sağladığı bir diğer talep arttırıcı konulardan biri olarak öne çıkmaktadır. Gelen misafirlere ilişkin eğlence ve rekreatif faaliyetlerin yapıldığı alanların oluşturulması ve nitelikli iş gücünün sektörde çalışması talep arttırıcı unsurlardan fikir birliği sağlanan konulardandır.

Üniversitenin de kurulması ile beraber turizme dair eğitim kurumlarının arttırılması halinde şehre olan turistik talebin olacağı sadece bazı kamu temsilcileri tarafından desteklenmiştir. Tesisleşmenin artması veya nitelikli olması konusunda kamu ve özel sektör temsilcileri arasında fikir ayrılığı bulunmaktadır. Özel sektör temsilcileri bu durumu yeterli görürken, kamu temsilcileri özellikle homojen dağılım ve nitelik konusunda düzenlemeler yapılırsa talebe uygun tanıtım yapılabileceğini ve bununda talebi arttırabileceği vurgulamışlardır. Örneğin inanç turizmi kapsamında ileri düzeyde bulunan Hizan, Mutki ve Güroymak ilçelerinde uygun ve ihtiyacı karşılayabilecek konaklama tesislerinin olmadığı vurgulanmıştır. Altyapı konusunda değişik fikirler ortaya atılmıştır. Özellikle bir ilçedeki mülki amir durumu şöyle özetlemektedir: *“Altyapı önemli bir konudur. Fakat turizm için olması gereken altyapı ile halkın ihtiyaç duyduğu altyapı farklıdır. Turist eğlence mekânı isterken, halk ulaşılabilir bir köy isteyebilmektedir. Bu nedenle benim elimde bir para olsa, 5 kalemde yapılacak iş olsa ve bunlardan biride turizm olsa, ben turizmi 5. sıraya koyarım. Çünkü halk temel altyapısını tamamlayamamıştır.”* Bu konu ile ilgili bazı kamu temsilcileri turizm ile ilgili altyapı çalışmalarının merkezi yönetimlerce yapılmasının daha sonuca dönük olabileceğini vurgulamışlardır. Özel sektör temsilcileri de bunun tam tersini düşünmek-

tedirler. Bu katılımcılar turizm altyapısının istenilen seviyede olduğunu vurgulamakla beraber, bir eksiklik olması halinde turizm altyapısının mahallî idarelerce yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bütün bunlara ek olarak termal turizmi, inanç turizmi, kayak turizmi gibi turizm türlerinde alternatif turizme yönelik talebi arttıracığı yönünde ifadeler dile getirilmiştir.

Bitlis'in Turizmin Gelişmesi Açısından Sahip Olduğu Avantaj ve Dezavantajlar

Bitlis ilinde turizmin gelişmesine dair avantaj ve dezavantajlar açısından bazı konularda fikir birliği sağlanırken, bazı konularda da belli katılımcılarca farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Dağınık bir yerleşmenin olmaması, trafik sorunun olmaması, doğal yapısı, zengin kültürel ve tarihi dokusu ve üniversitenin kurulması konularının Bitlis ilin turizm potansiyeline katkı sağlayabileceği vurgulanmıştır. Bununla beraber, ulaşım sorunu konusunda bazı katılımcılar havaalanının olmaması nedeniyle avantajın yitirildiğine vurgu yapmaktadırlar. Bununla beraber altyapı konusunda da kamu temsilcileri, özel sektör temsilcilerine göre halkın önceliklerini ön plana çıkararak bu konunun bir avantaj sağlamayacağını düşünmektedirler. Van ve Batman gibi şehirlere yakınlığı bazı katılımcılarca göre avantaj değilken, bazı katılımcılar konuyu bütünleşik destinasyon kavramı kapsamında değerlendirip kesinlikle durumu bir avantaj olarak değerlendirmişlerdir. Ayrıca Bitlis mutfağı birçok katılımcı tarafından avantaj sağlayıcı bir unsur olarak görülse de, bunun yeterli düzeyde kullanılmadığı vurgulanmıştır.

Dezavantajlar açısından yeterli yatırım olanaklarının olmayışı konusunda fikir birliği sağlanmıştır. Bu yatırımların çok boyutlu olması ve taleple desteklenmesi gerektiği de vurgulanmıştır. Aynı şekilde genel bütün mantık tanıtların yetersizliği konusunu ön plana çıkarmaktadır. Yeterli yatırımın yapılmaması ildeki turizm potansiyeli için önemli bir dezavantaj olarak ifade edilmiştir. Turistik ürün çeşitliliğinin azlığı da dezavantaj olarak görülmekle beraber, bunun giderilebilecek potansiyel sayesinde avantaja dönüştürülebileceği vurgulanmıştır. Bununla beraber, havaalanının olmaması ve tesislerin sayı ve nitelik olarak azlığı konularında dezavantajlı olma durumunun katılımcılar tarafından farklı algılandığı görülmüştür. Havalimanı konusunu genelde özel sektör temsilcileri dezavantaj olarak görürken, tesisleşme konusunu kamu temsilcileri dezavantajlı olarak görmektedirler.

Bitlis'te Turizm Tesislerinin Yeterliliği

Turizme dair alt sektörlerin yeterliliği ile ilgili kamu ve özel sektör temsilcileri farklı düşünmektedir. Ulaşım en çok üzerinde farklı fikirlerin tartışıldığı konuların başında gelmektedir. Örneğin şehirde havaalanı olup olmaması konusu en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Bazı katılımcılar bütün komşu şehirlerde olmasından dolayı havaalanı olmamasının çok önemli olmadığını vurgulamışlardır. Özellikle Muş havalimanına 40 dakikalık mesafenin oluşu bu katılımcılar tarafından referans gösterilmiştir. Hatta bir katılımcı, “*Muş havaalanı ile Bitlis arası 40 dakika, Ankara'nın Esenboğa havalimanına mesafesi bundan daha fazladır.*” İfadesi ile bu fikrini desteklemeye çalışmıştır. Buna karşın bazı katılımcılar, her ne olursa olsun şehrinin destinasyon imajına ve kimliğine katkı sağlayacak bir havaalanını zorluluk olarak görmektedir.

Konaklama sektörü için, bu sektörde bulunan katılımcılar konaklama tesislerini yeterli hatta fazla görmektedir. Ancak kamu ve diğer özel sektör temsilcileri bu tesislerin nitelik olarak eksik olduklarını vurgulamışlardır. Ayrıca, konaklama tesislerinin il geneline uygun bir dağılım göstermediği de söylenebilir. Yiyecek-içecek tesisleri bölgede en çok sorun yaşanan tesislerin başında gelmektedir. Otel işletmelerinin restoranları da olmasa, Bitlis'in yiyecek-içecek tesisleri esnaf lokantasından ileriye gitmemektedir. Bu sorun bütün katılımcıların üzerinde fikir birliğinde bulunduğu bir konu olarak dikkat çekmektedir.

Bitlis'te Turizm İle İlgili Genel Değerlendirmeler

Bitlis ili için hem kamu hem de özel sektör temsilcileri turizmi önemli bir ekonomik güç olarak görmektedir. Ancak halkın esas ekonomik gücünü tarım ve hayvancılıktan sağladığı vurgulanmıştır. Bu durum bir tercihten öte, bir zorunluluğun sonucunda oluşmaktadır. Turizmde kullanılması halinde önemli katkılar sağlayacağı vurgulanmakla beraber, halkın en çok sanayi yatırımlarının artması gerektiğini düşündüğu kamu ve özel sektör temsilcilerince ifade edilmiştir.

Bütün katılımcılar Bitlis ilinin kalkınması için turizmi önemli bir dinamik olarak görmektedirler. Ancak söz konusu potansiyelin uygulanabilir kılınması gerektiğinin de

vurgusu yapılmıştır. Yani Bitlis ili için turizm potansiyelinin olduğu, ilin kalkınmasına turizmin katkı sağlaması içinde bu potansiyelin değerlendirilebilir bir konuma getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Turist tipi anlamında ise kamu temsilcileri yerli turiste biraz daha sıcak bakarken, özel sektör temsilcileri yabancı turistin gelmesini daha olumlu görmektedirler. Kamu sektör temsilcilerinin bu isteği ülke içinde bölgeler arası empati mantığının güçlendirilmesi ile açıklanmışken, özel sektör temsilcilerinin yabancı turist talebi daha fazla harcamanın yapılabileceği ile açıklanmıştır.

Katılımcılara, Türkiye’de son yıllarda iç problemlerine dair barış ortamının tesis edilmesi ve Bitlis ilinin de içinde bulunduğu bölgede var olan güvenlik sorunun çözüme kavuşturulması adına yapılan çalışmaların Bitlis iline ve ilin turizmine yansımalarına dair sorular sorulmuştur. Öncelikle belli bir siyasi partiye ait olanlarda dahil bütün kamu ve özel sektör temsilcileri söz konusu süreci desteklemektedir. Aynı şekilde bütün katılımcılar Bitlis ilinin hem genel, hem de turizm ile ilgili kaderinin değişmesini önemli ölçüde güvenlik sorunun giderilmesine bağlamaktadırlar. Son yıllarda yürütülen sürecin ise turizme gözle görülür bir etkisinin olmadığı vurgulanmıştır. Bir otel yöneticisi, yerli turistlerin; *“barış ortamı var ama gerçekten gelirsek güvende olur muyuz?”* şeklinde soruların sorulduğu telefonların sık sık geldiğini vurgulamıştır. Bütün kamu ve özel sektör temsilcileri yürütülen bu sürecin kısa vadede sınırlı olmak ile beraber, uzun vadede hem Bitlis ili ve bölgenin geneline, hem de il turizmine önemli katkılar sağlayacağı konusunda fikir birliğine sahiptirler.

Kamu ve özel sektör temsilcileri, Bitlis ilinin turizm potansiyelinin artırılmasındaki en önemli faktör olarak güvenlik sorunun giderilmesi olarak görmektedir. Bununla beraber, Bitlis ilinin turizm potansiyelinin tanımının yapılması da hayati önem taşımaktadır. Bu yolla insanlarda bölgeye dair bir bilincin sağlanabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca tesisleşme anlamında bölgenin ihtiyacını karşılayacak sayıda olsa da, nitelik olarak bu tesislerin turizm potansiyeline hizmet edecek seviyede olmadığı özellikle kamudan temsilciler tarafından ifade edilmiştir. Son olarak halkın olumlu bir turizm algısına kavuşturulması da turizmin Bitlis’te arttırılması ve Bitlis’in turizm öncülüğünde gelişmesi anlamında önemli katkılar sağlayacağı düşünülmekte ve planlanmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumların, bölgelerin, ülkelerin ve hatta şehirlerin bile birbirleri ile önemli ölçüde gelişmişlik ve kalkınma farklılıkları olduğu bilinmekte ve bu durum literatürce de desteklenmektedir. 18. yy Sanayi devrimi ile iyice ivme kazanan sermayenin gücü bu mevcut durumu iyice derinleştirmiştir. Gelişmiş bölgeler ile az gelişmiş bölgeler arasındaki bu fark 1900'lü yılların ikinci yarısı ile beraber daha da derinleşmiştir. Özellikle küreselleşmeyi de beraberinde getiren bilgi ve iletişim teknolojilerinin hemen hemen her alanda kullanılması gelişmiş bölgelerin bu süreci sahiplenmelerini beraberinde getirmiş ve var olan gelişmişlik farkı daha da belirginleşmiştir.

Hem küçük ölçekte hem de evrensel ölçüde belirginleşen bu gelişmişlik farklarının giderilmesi oldukça önem taşımaktadır. Bu gelişmişlik farkları insani sorunları da beraberinde getirmektedir. Belki de söz konusu sorunun giderilmesi düşüncesinin altında yatan gerçek budur. Bu anlamda gittikçe belirginleşen gelişmişlik farklarının giderilmesi adına bazı sektörler veya endüstriler can simidi görevi görebilme ihtimali de taşımaktadırlar. Turizm özellikle kaynak olarak bulunduğu şehir, ülke veya toplumların diğerleri ile var olan gelişmişlik farklarının kaldırılmasında kritik rol alan önemli endüstrilerden bir tanesidir. Bu anlamda bu çalışmanın sonuçları itibari ile böyle bir amaca hizmet edeceği düşünülmektedir.

Daha önce yapılan birçok çalışmanın da ortaya koyduğu gibi turizmin bölgesel kalkınma üzerinde azımsanmayacak düzeyde etkilerinin olduğu Bitlis'teki paydaşlarca artık bilinmekte ve buna göre hareket edilmektedir. Özellikle ekonomik katkıları nedeni ile bölge, şehir veya ülke halkları turizme dair olumlu bir bakış açısına sahip olmaya başlamıştır. Yani halk turizmden ne kadar gelir elde ederse, o kadar turizme destek olmaktadır. Gelir ile birlikte turizmin sosyal, kültürel ve çevresel etkileri değerlendirildiğinde, turizmin bölgesel kalkına üzerindeki etkileri daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Bu durum şehirdeki paydaşlarca dile getirilmiş ve desteklenmiştir.

Turizm bölgesel kalkınmaya etkileri konusunda, yönlendirme yapılmaksızın sorulan her soruya verilen cevaplar ayrı ayrı önem taşımaktadır. Sorulan sorular, halkın konu ile ilgili düşüncelerinin ne olduğu konusunu açıkça ifade etmektedir. Özellikle halkın turizme vereceği desteğin beklentileri ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Bu

nedenle bir destinasyondaki halkın turizmin etkileri hakkında bilgi sahibi olmaları ve turizmden fayda sağlamaları turizmi desteklemeleri için en temel şart gibi görünmektedir.

Turizmin bölgesel kalkınmaya etkileri kapsamında bazen nitel, bazen ise nicel araştırma teknikleri kullanılarak veriler elde edilmekte ve çalışmalar yapılmaktadır. Bu Araştırmada ise her iki yöntemden de faydalanılarak veriler elde edilmiştir. Yerel halktan nicel araştırma yöntemi ile veriler elde edilirken, kamu görevlileri ve özel sektör temsilcilerinden nitel araştırma yöntemi aracılığı ile veriler elde edilmiştir. Araştırma için veri toplanması düşünülen kamu görevlisi ve özel sektör temsilcilerinin sayı olarak az olması bunlardan nitel araştırma yöntemi kullanılarak veri toplanmasını gerektirmiştir. Bu sayede kamu görevlileri ve özel sektör temsilcilerinden elde edilen verilerin halktan elde edilen verileri destekleyip desteklemediğine bakılmıştır.

Araştırma sonucunda katılımcıların demografik bulguları dikkate alındığında, katılımcıların önemli bir kısmının 20 yıldan fazla bir süredir Bitlis'te yaşadıkları görülmektedir. Bunun en büyük nedeni bölgenin demografik yapısı gereği, nüfusun uzun dönemdir şehirde yaşaması ve bölgenin göç almak yerine sürekli göç vermesidir. Diğer demografik değişkenlerde dikkate alındığında erkek katılımcıların kadın katılımcılara oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum da bölgenin sosyo-kültürel yapısını yansıtmaktadır. Ayrıca katılımcıların yaklaşık %30'u ya ilköğretim mezunu ve eğitimi olmayanlardan oluşmaktadır.

Bitlis ilinin turizm potansiyeline ilişkin genel soruların sonucuna göre halkın en önemli geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu ve belli ölçüde de turizm faaliyetlerinin de geçim kaynağına katkıda bulunduğu görülmüştür. Halkın geçim kaynağı olarak tarım ve hayvancılığı seçmesi genel şehirdeki şartlardan kaynaklanmaktadır. Esasında halk bölge de sanayi sektörünün gelişmesi istemekte ve turizmin gelişmesine de sıcak bakmaktadır. Halk şehre daha fazla turist gelmesini istemekte ve fazla para harcadıkları düşüncesinden de hareketle yabancı turistlere daha sıcak bakmaktadırlar. Bu konuda sadece kamu görevlilere yerli turistin gelmesini tercih etmektedir. Turizmin Bitlis ili için faydalı olduğu vurgusu bütün paydaşlarca yapılmıştır. Tesisleşmenin yeterli olup olmadığı konusunda ise dengeli bir fikir ortaya çıkmaktadır. Bu durum halkın tesislere dair standartları bilmemeleri ile açıklanabilir. Örneğin, halkın önemli bir kısmı esnaf

lokantasını da yiyecek içecek işletmesi olarak kabul etmektedir. Araştırma sonuçlarına göre paydaşların önemli bir kısmı turizmin gelişmesi için tanıtım, tesisleşme ve güvenlik sorununun giderilmesi gibi faaliyetlerin tek tek değil, bir bütün olarak değerlendirilmesinin daha faydalı olabileceğini ifade etmişlerdir.

Bitlis'te paydaşlar turizmi benimsemekte ve şehirlerinin gelişmesinde turizmin önemli etkilerinin olduğunu düşünmektedirler. Araştırma neticesinde elde edilen her bir cevap oldukça önemlidir. Verilen cevaplar neticesinde katılımcıların önemli bir kısmı, şehrin kalkınması açısından turizmin itici bir unsur olabileceğini vurgulamıştır. Turizmin çevre bilinci sağlaması, arkeolojik ve tarih bilinci kazandırması ve ekonomik gelişmeye öncülük etmesi gibi konularda Bitlis'in kalkınmasına katkı sağlayacağı ifade edilmiştir. Bunun yanında yerel yönetimlerin turizme katkı sunması ve turizmin tarım ve sanayi sektörlerine katkı sağlayacağı gibi konular katılımcılar tarafından diğer konulara göre daha az katılım göstermişlerdir.

Bitlis iline yönelik turistik talebin artmasının koşullarından biri olarak tesislerdeki hizmet kalitesinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanında şehirdeki eğitim kurumlarının da artması ile birlikte nitelikli iş gücünün şehirdeki turizm tesislerinde istihdam edilmesinin talep artışına önemli katkılar sağlamayacağı vurgulanmıştır. Bitlis'te sahip olunan tarihi ve kültürel miras önemli bir turizm açısından avantaj olarak görülürken, çarpık kentleşme trafik sorununun olmaması bir avantaj olarak kabul edilmemiştir. Ayrıca ildeki turistik tesis sayısının azlığı en önemli dezavantaj olarak öne çıkarken, turistik ürün çeşitliliğinin olmadığı vurgulanmış ve bunun bir dezavantaj oluşturmayacağı vurgulanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bu genel sonuçlar başka dönemlerde farklılaşma eğilimi de gösterebilmektedir. Bu gün için turizm faaliyetleri açısından avantaj gibi görünen bir faktör ileriki dönemlerde dezavantaja dönüşebilmektedir.

Araştırmada sorulan her bir soruya verilen cevapların önem taşımasından dolayı, demografik değişkenlere ilişkin farklılık analizlerine soru düzeyinde bakılmıştır. Cinsiyete göre araştırma anketindeki her üç bölümündeki bütün ifadelerin farklılaşmadığı görülmüştür. Bunun yanında anketteki Bitlis'e alternatif turizmin kalkınmaya muhtemel etkileri ve Alternatif turizmin gelişmesi için Bitlis'in sahip olduğu avantaj ve

dezavantajları bölümlerindeki bazı soruların meslek, eğitim durumu, yaş ve Bitlis'te yaşam süresi değişkenlerine anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Araştırma sorularının demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterirken belli alt değişkenlerin belirleyici olduğu görülmüştür. Örneğin genel olarak mesleğe anlamlı farklılıklarda emekli, çiftçi ve esnaf mesleklerinin belirleyici oldukları ifade edilebilir. Bitlis'te yaşam süresi açısından bakıldığında ise özellikle 4 yıl ve altında bir süredir Bitlis'te yaşayanların anlamlı farklılık gösterme konusunda belirleyici bir rol oynadıkları söylenebilir. Eğitim durumunda ise eğitimi olmayan katılımcılar bazı sorular için anlamlı farklılıklar göstermede belirgin olsa da, esasında üniversite eğitim düzeyine sahip katılımcıların daha belirleyici oldukları da ifade edilebilir. Bununla birlikte yaş konusunda ise genel bir dağılımın olduğu ve anlamlı farklılık konusunda belirleyici bir grubun olmadığı da söylenebilir.

Kamu görevlileri ve özel sektör temsilcileri ile yapılan mülakatlar neticesinde elde edilen sonuçlar ile halktan elde edilen sonuçlar arasında önemli ölçüde tutarlılıklar bulunmaktadır. Sadece şehre turizmin etkileri ve turistik talebin artırılması konusunda kamu görevlileri devletin genel işleyişini, özel sektör temsilcileri ise kar ve işletmelerinin varlığını sürdürme konularını göz önünde bulundurarak değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Ayrıca hem kamu görevlileri hem de özel sektör temsilcileri şehirdeki turizmin geleceğinin güvenlik sorununun çözümüne bağlamaktadırlar.

Bu bilgiler ışığında kamu kurum ve kuruluşlarına, özel sektör işletmelerine ve diğer araştırmacılara bazı öneriler getirilmekte ve bunlar aşağıda verilmektedir.

Kamu kurum ve kuruluşlarına yönelik öneriler:

- Güvenlik konusunun turizm açısından en öncelikli konu olması nedeni ile hem şehirdeki hem de şehrin bulunduğu bölgedeki güvenlik sorununun ivedilikle çözülmesi,
- Bitlis ile ilgili plan ve programlarda turizmin geniş ölçüde yer alması, özellikle, var olan kaynakların yatırımlar ile desteklenmesi,
- Yerel halkın turizm hakkında olumlu fikir sahibi olabileceği faaliyetlerin yürütülmesi,

- Turizmin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etkileri konusunda paydaşlara eğitim ve toplantılar aracılığı ile bilgiler verilmesi,
- Paydaşların sahip oldukları turizm algısının pozitif yönde değiştirilmesi,
- Turizm kaynaklı toplumsal etkilerin mümkün olduğunca objektif ve gerçekçi bir şekilde değerlendirilmesi, buna göre turizmin olumlu yönlerine yönelik geliştirici, olumsuz yönlerinin ise giderici faaliyetlerin yürütülmesi,
- Turizmden elde edilebilecek sosyal kalkınma araçlarının kamu tarafından mümkün olduğunca eşit dağılımının sağlanması,
- İlde ya kamu yatırımlarının artırılması veya özel yatırımcıların teşvik edilmesi,
- İldeki turizm işletmelerinde, turizm işletmelerinin taşıması gereken standartların sağlanması,
- İlin turistik tanıtımında kamu kurum ve kuruluşlarının özel sektör ile ortak hareket etmesi,
- Şehirdeki ilgili STK'lar ile fikir alışverişi yapılarak turizmin geleceğinin değerlendirilmesi

Özel sektör işletmelerine yönelik öneriler:

- Yenilikçi bir vizyon ile yeni yatırımların yapılması,
- İlin iç ve dış tanıtımında kamu ile işbirliği yapılması,
- Örgüt yapısını sahiplenmiş, eğitilmiş, turizm konusunda deneyim sahibi, insan ilişkilerinde aktif iş gücünün istihdam edilmesi,
- Çevre tahribatının engellenmesi ve buna uygun politikaların uygulanması,
- Bölgenin olumlu bir turizm imajına sahip olması noktasında çalışmaların yürütülmesi ve bu konuda var ise halktaki olumsuz tepkilerin kaldırılmasına yönelik kamu ile işbirliği içinde olunması,
- Turistik seyahatlerde öncelikli olarak destinasyon ziyaret edileceği için, özel sektör temsilcilerince Bitlis ilinin iç ve dış tanıtımına öncelik verilmesi

Araştırmacılara yönelik öneriler:

- İleriki zamanlarda, Bitlis ile benzer turistik kaynakları bulunan bölgelerde çalışmalara yapılarak karşılaştırma yapılması

- Bu araştırmada sadece yerel halk, kamu görevlileri ve özel sektör temsilcilerinden veriler alınmıştır. İlde daha geniş bir çevreden veriler toplanarak araştırma yapılabilir.
- şehirde zaman zaman benzer çalışmalar yapılarak bugün ve geleceğin karşılaştırılması sağlanabilir.
- Turizmin bölgesel kalkınmadaki sahip olduğu rol gereği bu konuda farklı alanlar için çalışmalar yapılabilir.
- Bu araştırmanın sonuçları uluslararası düzeyde benzer özelliklere sahip destinasyonlarda yapılan çalışmaların sonuçları ile de karşılaştırılabilir.

KAYNAKLAR

- AHLAT Belediyesi, (2015), “Ahlat Kümbetleri”, <http://www.ahlat.bel.tr/?Syf=15&catid=109&baslikname=S8O8bW JldGxg>, E.T: 15.05.2015
- AHLAT Kaymakamlığı, (t.y.), “Selçuklu Mezarlığı” <http://www.ahlat.gov.tr/index.php?option=comcontent&view=article&id=54&Itemid=26>, E.T: 15.05.2015
- ALPER, Cengiz, (2001), **Van**, Ofset Yayınları, Van
- ALTUNIŞIK, Remzi, Recai Coşkun, Serkan Bayraktaroğlu ve Engin Yıldırım, (2012), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı**, Sakarya Yayıncılık, Sakarya
- ARSLAN, Kahraman, (2005) “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:4, Sayı:7, ss. 275-294
- AVANER, Tekin, (2005), “BKA siyasal Rejim Sorunu Yaratır mı?”, İçinde, **Bölgesel Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?**, (Ed.), Menaf Turan, Paragraf Yayınları, Ankara
- AVCIKURT, Cevdet, (2009), *Turizm Sosyolojisi: Genel ve Yapısal Yaklaşım*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- AVGELI, Vasiliki A., Eugenia Wickens and Ioannis Saatsakis, (2006), The Development of Ecotourism as a means to Sustainable Development: The Case of Crete – Crucial Success Factors”, *Turk-Kazakh International Tourism Conference*, 20-26 November, Alanya, Turkey.
- BAHAR, Ozan, (2007), “Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik Açıdan Yeri ve Önemi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 19
- BAŞKAYA, Fikret, (2004), **Az gelişmişliğin Sürekliliği**, Kaynak Yayınları 5. Basım, Ankara,

- BAYBURTLU, Mustafa, (2002), “Türkiye Açısından Bir Değerlendirme: AB Bölgesel Politikası ve Yapısal Fonlar, Ekonomik Forum Dergisi, Sayı 2, 15 Şubat-15 Mart 2002
- BAYRAK, Orhan, (1994), **Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu**, İnkılap Kitabevi, İstanbul
- BERBER, Metin ve Ebru Çelepçi, (t.y.), “Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, www.metin-berber.com/kullanici_dosyalari/file/12.doc, Erişim Tarihi: 09.05.2015
- BİTLİS Belediyesi, (2015) <http://www.bitlis.bel.tr/page.php?kat=53&altkat=0&konumid=1&id=236>, E.T: 15.05.2015
- BİTLİSHABER, (t.y), “Bitlis Coğrafyası” <http://www.bitlishaber.com/bitlis-hakkinda/bitlis-cografyasi/>, E.T: 01.06.2015
- BİTLİS İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (t.y.), “Bitlis İli Tanıtım Broşürü”, Bitlis
- BİTLİS İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2015), “Bitlis İli Tanıtım Turizm İşletmeleri Listesi”, Elden Alınan Belge ve Doküman, Bitlis
- BİTLİS İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2015), “Medreseler” [http://www bitliskulturturizm.gov.tr/TR,56227/medreseler.html](http://www.bitliskulturturizm.gov.tr/TR,56227/medreseler.html)erişim E.T: 15.05.2015
- CEYLAN, Seher, (2011), “Destinasyon Marka İmajı ve Pamukkale Yöresinde Bir Uygulama”, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, V. 4, N. 7, pp. 89-102
- CLARK, Greg, Joe Huxley, and Debra Mountford (2010), “Local Economic and Employment Development (LEED) Organizing Local Economic Development The Role of Development Agencies and Companies“, Corrigenda to OECD publications may be found on line at: www.oecd.org/publishing/corrigenda.
- ÇAKIR, Pembe Gül, (1999), **Türkiye’nin Turizm Gelirlerinin Ödemeler Dengesine Katkısının Analizi**, Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu Yayınları, Eskişehir.

- ÇEKEN, Hüseyin, (2008), Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, ss.: 293-306.
- ÇELEBİ, Cesim, (1999), **Bitlis: Vadideki Güzel Şehir**, Betav Yayınları, Ankara
- ÇETİN, Erhan, (2005), **AB'nin Bölgesel Politikası: 15 Soruda 15 AB Politikası**, İKV Yayınları, No: 4, İstanbul
- ÇETİN, Murat, Mehmet Kara, (2008), “Bir Kalkınma Aracı Olarak “Organize Sanayi Bölgeleri”: Isparta Süleyman Demirel Organize Sanayi Bölgesi Üzerine Bir Araştırma” *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 31, ss.49-68
- ÇOLAK, Olcay, (2009), “Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikaları ve Türkiye'nin Uyumunun Değerlendirilmesi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir
- DAKA, (2011), TRB2 Bölgesi Mevcut Durum Analizi Doğal Kaynaklar, http://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/TRB2_Bolgesi_MDA_DogalKaynaklar_2011.pdf, E.T: 15.05.2015
- DAKA ,(2015), <http://www.daka.org.tr/?cmd=page&id=bitlis#pager0>, E.T: 15.05.2015
- DANIŞOĞLU, Ayşe Çelikel, (2004), “Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, ss. 215-220
- DEMİRTAŞ, Mehmet, (2001), “Tarihi Yerler”, http://tatvan.org/tarihi_yerler.html#elaman, E.T: 15.05.2015
- DEMİRTAŞ, Mehmet, (2001), “Tatvan'ın Turizm Potansiyeli”, *Betav Dergisi*, Sayı:11, Mars Matbaası, Ankara
- DİNLER, Zeynel (1994), “Avrupa Birliğinde İzlenen Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarını Azaltıcı Politika”, *Bölgesel Kalkınma Sempozyumu'94*, Haz: Ersan Bocutoğlu, Metin Berber, KTÜ Basımevi, , ss.1-17, Trabzon
- DİNLER, Zeynel, (1995), **İktisada Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa

- DİNLER, Zeynel, (2001), **Bölgesel İktisat**, 6.Basım, Ekin Kitabevi, Bursa
- DIYADİNNET, (t.y.), “Bitlis'in Coğrafi Yapısı ve iklimi”, <http://www.diyadinnet.com/YararliBilgiler-645&Bilgi=bitlisin-co%C4%9Frafii-yap%C4%B1s%C4%B1-ve-iklimi>, E.T: 01.06.2015
- DOĞAN, Hulusi, ve Üngüren Engin, (2010), “Alanya Halkının Turizme Sosyo-Kültürel açıdan Bakışı”, *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*”, 5(4), 396-415.
- DOĞAN, Seyhun ve Zafer YILDIZ, (2007), Bölgesel Kalkınmada, Turizmin İlişkisi ve Göller Bölgesi Kalkınmasında Alternatif Turizm Potansiyelinin Kullanılabilirliğine Yönelik Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 6, ss. 147-181
- DPT, (2002), “Türkiye’de Demokratik Planlı Kalkınma”, *Planlama Dergisi*, DP 42. Kuruluş Yılı Özel Sayısı
- DURAN, Mustafa Sungur, (1997), “Kalkınma Stratejileri ve Teşvik Politikalarının Belirlenmesi”, *Hazine Dergisi*, S. 5, ss. 27-44
- DURAN, Erol, (2011), Turizm, Kültür ve Kimlik İlişkisi; Turizmde Toplumsal ve Kültürel Kimliğin Sürdürülebilirliği, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 19, ss.: 291-313.
- DURGUN, Ayşe, (2006), “Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta
- DÜĞER, İsmail Hakkı, Murat Ali Dulupçu, (2000), **İktisada Giriş**, Graphis Yayınları, İstanbul
- DÜLGEROĞLU, Ercan, (1988), **Kalkınma Ekonomisi**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa
- ELMAS, Gülen,(2001), **Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara

- EMEKLİ, Gözde, (2005), Avrupa Birliği'nde Turizm Politikaları ve Türkiye'de Kültürel Turizm, *Ege Coğrafya Dergisi*, Cilt: 14, ss.: 99-107.
- ERDOĞAN, Çağrı, (2013), "Sosyal Mübadele Teorisi Kapsamında Otel İşletmeleri Çalışanlarınca Algılanan Toplam Turizm Etkisi İle Turizme Verilen Destek Arasındaki İlişki", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- ESHLIKI, Sajad Alipour and Mahdi Kaboudi, (2012), Community Perception of Tourism Impacts and Their Participation in Tourism Planning: A Case Study of Ramsar, Iran, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Vol.: 36, pp.: 333-341.
- ERÖZ, Mehmet, (1982), **İktisat Sosyolojisine Başlangıç**, 3. Basım, Filiz Kitabevi, İstanbul
- ERTEK, Tümay, (2004), Makroekonomiye Giriş Basından Örneklerle, Beta Yayıncılık, İstanbul
- EYÜBOĞLU, Dilek, (2003), "2000'li Yıllarda Organize Sanayi Bölgelerimiz", MPM Yayınları
- GÖKDENİZ, Ayhan, (1994), "Dünyadaki (Özellikle Avrupa'daki) Yapısal Değişikliklerin Uluslararası Turizm Hareketlerine Yansıması ve Türkiye", *Turizm Yıllığı* 1994, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Yayınları: 108-124.
- GÜNDÜZ, A. Yılmaz, (2004), "Kentsel Ekonomi ve Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Projeleri", *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu (2003)*, Cilt I, DPT_Pamukkale Üniversitesi,
- GÜRER, Nilüfer ve Feral Eke, (2012), "Ağlık Alanlarda Turizm Ve Ekonomik Kalkınma İlişkisinin Sürdürülebilirlik Göstergeleri İle İrdelenmesinde Bir Yöntem Önerisi; Erzurum, Erzincan, Bayburt Bölgesi Örneği", *Gazi Üniversitesi Mimarlık ve Mühendislik Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 1, ss. 125-133
- HAIR, Joseph F., William C. Black, Barry J. Babin and Rolph E. Anderson, (2010), *Multivariate Data Analysis (7th. edition)*, Pearson Prentice Hall.

- HARALAMBOPOULOS, Nicholas and Abraham Pizam, (1996), Perceived Impacts of Tourism The Case of Samos, *Annals of Tourism Research*, Vol.: 23, No.: 3, pp.: 503-526.
- HARRISON, David, (1992), International Tourism and the Less Developed Countries: The Background, İçinde Harrison, D, (Der.), *Tourism and the Less Developed Countries*, Routledge, London, pp. 1-18
- HİÇ, Mükerrerem, (1988), **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, Mentuş Kitabevi, İstanbul
- HOLDEN, Andrew, (2005), *Tourism Studies and the Social Science*, Routledge, London
- ILDIRAR, Mustafa, (2004), **Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri**, Nobel yayın Dağıtım, Ankara
- İÇÖZ, Orhan, (2005), **Turizm Ekonomisi**, Turhan Kitapevi, Ankara.
- İKV,(1988), **Avrupa Topluluklarının Bölgesel Kalkınma Politikası 1975–1987**, İKV Yayınları, Yayın No:62,
- İLKİN, Akın, (1988), **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul Üniversitesi Yayını, No:3487, İstanbul
- İNCEKARA, Ahmet, (2001), **Anadolu’da Yeni Turizm Olanakları ve Bölgesel Kalkınmadaki Yeri**, İTO Yayınları, Yayın No: 2001-28, İstanbul,
- İTO (İstanbul Ticaret Odası), (2001), **Anadolu’da Yeni Turizm Olanakları ve Bölgesel Kalkınmadaki Yeri**, Yayın No: 2001-28
- KABASAKAL, Uğur, (2007), “Bölgelerarası Kalkınma Ve Turizm: Elâzığ Örneği, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, ss. 7-11
- KALKINMA Bakanlığı, (t.y.), “9. Beş yıllık kalkınma Planı”, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf> 9. E.T: 09.04.2015
- KAHRAMAN, Nüzhet, (2007), “Turizm ve Çevre İlişkisi”, *Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Turizm Sektörü: Sektörel Stratejiler ve Uygulamalar*,

Edt.: Melih Bulu ve İsmail Hakkı Eraslan, URAK (Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu Derneği) Yayınları, Yayın No: 2007/1.

KARAÇAY, Hatice ve Erden Lütfi, (2004), “Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Destekleme Politikaları: Türkiye’de Bölgesel Panel Veri Setiyle Ampirik Bir Analiz”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6/3

KARAMAĞARALI, Beyhan, (1974), **Ahlat Mezar Taşları**, Ahlat Yayınevi, Bitlis

KAYASÜ, Serap, Melih Pınarcıoğlu, Suna Senem Yaşar, Sencer Dere, (2003), **Yerel/Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Arttırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları**, İTO Yayınları, Yayın No:200308,

KAZGAN, Gülten, (1997), **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 7. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul

KELEŞ, Ruşen, (2004), **Kentleşme Politikası**, 8.Basım, İmge kitabevi, Ankara

KOÇAK, Süleyman Yaman, (2005), **Avrupa Birliğinde Yapısal Fonların Bölgesel Kalkınmaya Etkisi: İrlanda, İspanya ve Yunanistan Örnekleri**, İKV Yayınları, İstanbul

KOZAK, Nazmi, Kozak, Meryem Akoğlan, Kozak Metin, (2009), **Genel Turizm: İlkeler-Kavramlar**, Detay Yayıncılık, Ankara

KOZAK, Nazmi, Meryem Akoğlan Kozak ve Metin Kozak, (2011), **Genel Turizm: İlkeler – Kavramlar**, Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.

KÖHLER, Wilhelm, (1989), **Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Bitlis ve Halkı**, Alan Yayıncılık, İstanbul

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, (2013), <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,9869/turizm-gelir-gider-ve-ortalama-harcama.html>, E.T.: 25.04.2015.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, (2015), <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9856/konaklama-istatistikleri.html>, E.T: 14.05.2015

- KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, (2015), http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR_9860/turizm-belgeli-tesisler.html, E.T: 14.05.2015
- KÜLTÜR Varlıkları, (2015), “Ahlat Müzesi”, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43351/bitlis-ahlat-muzesi-mudurlugu.html>, E.T: 15.05.2015
- KVP, (t.y.), “Bitlis İli Vizyon Planı”, http://www.kentselvizyon.org/KentselVizyon-pdf/13_Bitlis_vizyonplani_small.pdf, E.T: 14.05.2015
- MANİSALI, Erol, (1978), **Gelişme Ekonomisi**, 2.Basım, 2446 Güryay Matbaacılık, İstanbul
- MCMASTER, Irene, (2006), “Czech Regional Development Agencies in a Shifting Institutional Landscape”, *Europa-Asia Studies*, Vol:58, No:3, pp.347-370,
- McNEILL, Patrick and Steve Chapman, (2005), *Research Methods*, Third Edition, Routledge, New York.
- OVALI, Pınar Kısali, (2007), Kitle Turizmi ve Ekolojik Turizmin Kavram, Mimari ve Çevresel Etkileri Bakımından Karşılaştırılması, *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, ss.: 64-79.
- ÖZER, Akif, (2012), “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Sosyal Ekonomik İşlevleri, *Kamu İş Dergisi*, Cilt. 12, Sayı. 2, ss. 37-74
- PARR, John B., (1999), “Growth-pole Strategies in Regional Economic Planning: A Retrospective View”, *Urban Studies*, Vol. 36, No:7, pp.1195–1215,
- PEKTAŞ, Kadir, (2007), “Bitlis Kalesi Kazı Çalışmaları 2006” Kültür Ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü Kocaeli 29. Kazı Toplantısı Sonuç Raporu, Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basım Evi, Ankara
- PETERSEN, Wallace C., (1994), **Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Çeviren: Talat Güllap, Atatürk Üniversitesi İİBF Yayınları

- POROY, Hüzeyin, (2004), “Bölgesel Gelişme Stratejileri Çerçevesinde Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi”, *Türkiye İktisat Kongresi*,
- RONEY, Sevgin Akış, (2011), **Turizm Bir Sistemin Analizi**, Detay Yayıncılık, Ankara
- ROSTOW, Walt Whitman, (1960), *The Stage of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press, Cambridge
- SAYAN, Yüksel, (2001), **Bitlis Evleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- SCOTT, Maurice FitzGerald, (1998), **A New View of Economic Growth**, Clarendon PressOxford,<https://books.google.com.tr/books?id=Maurice+FitzGerald+Scott,+A+New+View+of+Economic+Growth,&source>, Erişim Tarihi: 24.03.2015
- SHARPLEY, Richard, (1999), *Tourism, Tourist and Society*, ELM Publication, England
- ŞENGEL, Ümit ve Burhanettin Zengin, (2014), “İstanbul Kapalı Çarşı Esnafının Turizm Algısı Üzerine Bir Araştırma”, 13. Geleneksel Turizm Paneli, Edit: Şehnaz Demirkol, ss. 160-170, İstanbul
- ŞENGEL, Ümit, (2014), “Bilgi Ekonomisindeki Teknolojik Gelişmelerin Türkiye’deki Turizm Sektörüne Etkileri”, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler
- TAŞTEPE, Osman, (1991), **Antik Doğu Anadolu**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir
- TEPAV, (2007), “Çek Cumhuriyet’inde Bölgesel Kalkınma”, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Yönetişim Etütleri
- THIRLWALL, Anthony P., (1977), **Growth and Development**, Halsted Press, Second Ed., New York
- TUNÇBİLEKLİ, Pınar, (2006), *Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi: Nevşehir Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde

- TUNÇSİPER, Bedriye, Erdem Temeloğlu ve Özlem Altunöz, (2011), “Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolünün Yerel Halkın Görüşleri Çerçevesinde Belirlenmesi: Ayvacık (Assos) Örneği”, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, ss. 93-114
- TURHAN, Gökçe Tekin, (2012), “Kara Sınır Komşuları ile Ticaretin Türkiye’nin Kalkınmasına Etkisi”, *Doktora Tezi*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- TUTAR, Erdinç, (1991), Bölgesel Kalkınma Planı Olarak Güneydoğu Anadolu Projesi’nin Türkiye ve Avrupa Topluluğu Tarımlarının Uyumlaştırılmasına Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir
- TUTAR, Filiz, Mehmet Demiral, (2007), “Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: *Bölgesel Kalkınma Ajansları*”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt. 2, Sayı. 1
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), (2014), <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, E.T: 13.05.2015
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) , (2015), “Nüfus Sayımları”, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> , E.T: 16.05.2015
- TÜRKOĞLU, Salih, (2000), **Van Gölü Rüzgârı**, Prestij Ofset Yayınları, Van
- TÜRSAB (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği), (2013), http://www.tursab.org.tr/tr/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/gsmh-icindeki-payi-1965-_79.html, E.T.: 25.04.2015.
- TÜRSAB (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği), (2013), http://www.tursab.org.tr/tr/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/dis-ticaret-aciklarini-kapatmada-payi_916.html, E.T.: 25.04.2015.
- TÜRSAB (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği), (2015), <http://www.tursab.org.tr/tr/seyahat-acentalari/seyahat-acentasiarama?search=1>, E.T: 15.05.2015

- ULUÇAM, Abdüsselam, (1998), Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü ve Çevresi Mimarlığı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- UMAR, Bilge, (1995), Türkiye'deki Tarihsel Anıtlar, İnkılap Kitabevi, İstanbul
- UNWTO (World Tourism Organization), (2012), Tourism Highlights: 2012 Edition
- UYGUR, Selma Meydan ve Eda Baykan, (2007), Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, ss.: 30-49.
- ÜNAY, Sadık, (2009), "Küresel Kalkınma Paradigmasının evriminde Kurumsal Etkenler ve Dünya Bankası", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi*, S. 41, ss. 87-111
- WTTC (World Travel & Tourism Council), (2013a), Travel & Tourism Economic Impact 2013: Turkey, London
- WYSOCKA, Szajnowska Alicja, (2009), "Theories Of Regional And Local Development Abridged Review", *Bulletin of Geography Socio-Economic Series*, pp. 75-90.
- YAŞA, Recep, (1992), Bitlis'te Türk İskanı, Ahlat Kültür Vakfı Yayınları, Ankara
- YILDIRIM, Metin ve İbrahim Örnek, (2012), W.W. "Rostow'un Kalkınma Aşamaları Yaklaşımına Göre Gaziantep Ekonomisinin İncelenmesi", <http://www.tek.org.tr/dosyalar/gaziantep3.pdf>, E.T.: 10.07.2015
- YILDIZ, Sever, (2007), Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Sağladığı Katkılar ve Göller Bölgesi Uygulaması, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- YÜKSEK, Turan, Tülay Cengiz ve Filiz Yüksek, (2008), Doğal Alanlarda Festival Etkinliklerinin Koruma-Kullanma Açısından Değerlendirilmesi: Artvin Kafkasör Kültür, Sanat ve Turizm Festivali Örneği, *Ekoloji*, Cilt: 17, Sayı: 67, ss.: 37-45.

YÜLEK, Murat A., (1997), “İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine”, **Hazine Dergisi**, Sayı:6, , ss. 1-15,

ZENGİN, Burhanettin, (2006), **Turizm Coğrafyası Türkiye genel ve Bölgeler turizm Coğrafyası**, Değişim Yayınları, İstanbul

ZENGİN, Burhanettin, (2010), Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisine Reel ve Moneter Etkileri, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, ss.: 103-128.

EKLER

EK-1: ARAŞTIRMADA KULLANILAN ANKET FORMU

Değerli Katılımcı,

Bu ankette, Turizmin Bölgesel kalkınmadaki rolünün araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaca, Bitlis örneği ile ulaşılmaya çalışılmaktadır. Anketimize içtenlikle vereceğiniz yanıtlar, araştırmamızın “**Sağlıklı Sonuçlar Üretmesi**” açısından oldukça önemlidir. Aynı zamanda vereceğiniz yanıtlar, “**Kesinlikle**” üçüncü şahıslarla paylaşılmayacak olup yalnızca “**Bilimsel Amaçla**” kullanılacaktır. Araştırma ile ilgili soru ve görüşleriniz için aşağıdaki irtibat mail ve numaralarından bize ulaşabilirsiniz. Güzel şehrimiz ile ilgili yapılan çalışmalara vereceğiniz katkı ve desteklerin karşılıklı fayda sağlayacağı kanaatiyle güzel ve mutlu günler dileriz ☺

!!! Anket sorularını yanıtlamak sadece “5-10 dakikanızı” nızı alacaktır. Göstermiş olduğunuz ilgi ve özen için teşekkür ederiz...!!!

ARAŞTIRMACILAR
Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN Arş. Gör. Ümit ŞENGEL
Sakarya Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi

BÖLÜM 1: BİTLİS BÖLGESİNİN KALKINMASINDA ALTERNATİF TURİZMİN MUHTEMEL ETKİLERİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK SORULAR

Lütfen aşağıdaki yargıları size uygun olan ölçülerde değerlendiriniz. Değerlendirmeleri yaparken olumsuz düşüncelerden olumlu düşüncelere doğru “1-5” aralığında işaretlemelerin yapılmasını rica ederiz.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılmıyorum Ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’e yönelik döviz girişini artırarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
2. Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’e yabancı sermaye girişi sağladığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
3. Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’e yönelik yatırım artışı sağlayarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
4. Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’te kişi başına düşen geliri arttırdığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
5. Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’te yeni iş imkanlarının (istihdam olanaklarının) yaratılmasını sağlayarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
6. Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’in alt ve üst yapı olanaklarını gelişmesini sağladığı için bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
7. Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’teki tarım ve sanayi sektörlerinin de gelişmesine katkıda bulunarak bölgesel kalkınmayı olumlu yönde etkiler.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
8. Alternatif Turizmin gelişmesi, bölgenin diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farkının azalmasını sağlar.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
9. Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’te kültürler arası etkileşimi sağlayarak bölgenin sosyal açıdan kalkınmasını olumlu yönde etkiler.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
10. alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’te halkın gelirlerini artırır.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
11. Yerel yönetimler (Belediye, kaymakamlık vb) turizmin gelişmesinde etkin bir şekilde çalışmaktadır.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
12. Alternatif Turizm doğal alanların korunması açısından Bitlis halkının duyarlılığını artırır	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
13. Alternatif Turizmin gelişmesi, bölge halkının arkeolojik, tarihi ve mimari varlıklarının korunmasına yönelik bilincini artırır.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
14. Alternatif Turizmin gelişmesi, Bitlis’e yönelik çevre bilinci ve kalitesinin artmasını sağlar	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]

BÖLÜM 2: BİTLİS BÖLGESİNDE TURİSTİK TALEBİN ANALİZİNE YÖNELİK SORULAR

15. Yeterli tanıtım yapıldığı takdirde Bitlis’e yönelik turistik talep artar.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
16. Ulaşım imkânları geliştirildiği takdirde Bitlis’e yönelik turistik talep artar.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
17. Altyapı olanakları geliştirildiği takdirde Bitlis’e yönelik turistik talep artar.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
18. Turistlere yönelik eğlence olanakları geliştirildiği takdirde Bitlis’e yönelik turistik talep artar.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]

19. Turistik tesis arzı olanakları artırıldığı takdirde Bitlis'e yönelik turistik talep artar.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
20. Turistik tesislerde hizmet kalitesinin artırılması ile Bitlis'e yönelik turistik talep artar.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
21. Nitelikli personel istihdamının artırılması ile Bitlis'e yönelik turistik talep artar.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
22. Bölgede turizme yönelik eğitim kurumlarının varlığı Alternatif Turizmin nitelikli işgücü talebini karşılayarak Bitlis'e yönelik turistik talebin artmasını sağlar.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
23. Bölge halkı alternatif turizm konusunda bilinçlendirildiği takdirde Bitlis'e yönelik turistik talep artar.	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
BÖLÜM 3: BİTLİS BÖLGESİNİN ALTERNATİF TURİZMİN GELİŞMESİ AÇISINDAN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI					
24. Önemli bir turizm merkezi olan Van'a yakın olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır .	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
25. Bölgede çarpık kentleşme ve trafik sorunu olmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır .	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
26. Zengin tarihi ve kültürel değerlere sahip olması ile zengin mutfak kültürü Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır .	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
27. Bozulmamış doğal bir çevreye sahip olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır .	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
28. Üniversitenin kurulması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır .	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
29. Altyapı sorunu olmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır .	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
30. Ulaşımın kolay olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir avantajdır .	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
31. Bölgede turizm yatırımlarının yetersizliği Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır .	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
32. Bölgede turistik tesis sayısının azlığı Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır .	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
33. Bölgenin yeterince tanınmaması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır .	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
34. Tanıtım eksikliğinin bölgeye yönelik turistik talebi olumsuz yönde etkilemesi Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır .	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
35. Turistik ürün çeşitliliğinin az olması Bitlis'te Alternatif Turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır .	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
36. Hava limanının olmaması Bitlis'te alternatif turizmin gelişmesi açısından bir dezavantajdır .	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]
BÖLÜM 4: BÖLGESEL KALKINMAYA İLİŞKİN GENEL SORULAR					
37. Bitlis'in ekonomik olarak gelişmesi için en önemli gelir kaynağı hangisidir? () Tarım ve Hayvancılık () Sanayi () Turizm ve Hizmetler () Diğer					
38. Bitlis'e daha fazla turist gelmesini ister misiniz? () Evet () Hayır					
40. Turizm Bitlis'in kalkınması için ne ölçüde faydalıdır? () Faydalıdır. () Faydalı değildir. () Yatırım yapılırsa faydalı olabilir () Fikrim yok					
41. Bitlis'te turizmin gelişmesi için hangi turist tipine önem verilmelidir? () Yerli turist () Yabancı turist					
42. Bitlis'te turizm açısından sunulan ulaşım hizmetleri nasıldır? () Oldukça yeterli () Yeterli () Oldukça yetersiz () Yetersiz					
43. Bitlis'te turizm açısından sunulan Konaklama hizmetleri nasıldır? () Oldukça yeterli () Yeterli () Oldukça yetersiz () Yetersiz					
44. Bitlis'te turizm açısından sunulan Yiyecek ve İçecek hizmetleri nasıldır? () Oldukça yeterli () Yeterli () Oldukça yetersiz () Yetersiz					
45. Bitlis'te turizm potansiyelinin artırılması için yapılması gerek en önemli düzenleme hangisidir? () Tesis sayısının artırılması () Tesislerin rehabilitasyonu () Çevre düzenlemesinin yapılması () Daha fazla tanıtım yapılması () Hepsi					

BÖLÜM 5: DEMOGRAFİK SORULAR

1- Cinsiyetiniz?

Kadın Erkek

2- Yaşınız?

20 ve Altı 21-30 31-40 41-50 51 ve üzeri

3- Eğitim Durumunuz?

Yok İlköğretim Lise ve Dengi Üniversite

4- Mesleğiniz?

Öğrenci Memur Esnaf Çiftçi Emekli Özel Sektör Diğer

5- Kaç yıldır Bitlis'te Yaşıyorsunuz?

4 Yıl ve daha az 5-9 Yıl 10-19 Yıl 20 ve Üzeri

SABRINIZ İÇİN TEŞEKKÜRLER...

Ek-2: ARAŞTIRMADA KULLANILAN MÜLAKAT FORMU

S1. Kendinizi tanıtır mısınız?

- İsim-soyisim
- Yaş
- Meslek
- Eğitim durumu

S2. Bitlis'te turizmin bölgesel kalkınmaya muhtemel etkileri hakkında neler düşünüyorsunuz?

- **Ekonomik etkiler var mıdır?**
 - Döviz ve para girişi
 - Yabancı ve sermaye girişi ile yatırımlar
 - Kişi başına gelir artışı
 - Yeni istihdam olanakları
- **Alt ve üst yapı olanaklarının gelişmesini sağlar mı?**
- **Tarım ve sanayi gibi sektörlerinde gelişmesine katkıda bulunur mu?**
- **Kültürler arası gelişim ile sosyal kalkınmaya katkı sağlar mı?**
- **Yerel yönetimler turizmin gelişmesi için gerekli çalışmaları yapıyorlar mı? Bunlar çalışmalar yeterli midir?**
- **Çevre bilincinin sağlanmasına imkân sağlar mı?**
 - Doğal alan
 - Tarih ve tarihi alan
 - Arkeoloji
 - Mimari

S3. Bitlis'e yönelik turizm talebini arttırmak için ne gibi faaliyetler yürütülebilir?

- Tanıtım
- Ulaşım imkânları
- Alt yapı olanakları
- Turistlere yönelik eğlence imkânları
- Tesisleşmenin artması
- Tesislerde hizmet kalitesinin artması
- Nitelikli iş gücü
- Turizm eğitimi veren kurumlar
- Halkın turizm algısı ve olumlu bilinçlenme

S5. Bitlis'te turizm gelişmesi açısından sahip olduğu avantajları değerlendirebilir misiniz?

- Van'a yakınlık (Konumu)
- Çarpık kentleşme ve trafik sorunun olmaması
- Zengin kültürel ve tarih varlıkları ile mutfak
- Bozulmamış doğal çevre
- Üniversitenin kurulması
- Altyapı sorunlarının azlığı
- Ulaşım sorunlarının çok olmaması

S6. Bitlis'te turizmin gelişmesi açısından sahip olduğu dezavantajları değerlendirebilir misiniz?

- Turizm yatırımlarını yetersiz oluşu
- Turistik tesis sayısındaki yetersizlikler
- Bölgenin tanıtımındaki yetersizlikler
- Turistik ürün çeşitliliğinin azlığı
- Havalimanı eksikliği

S7. Bitlis'in ekonomik olarak gelişmesi için hangi gelir kaynakları ön plandadır? Turizmin buradaki önemine değinir misiniz?

- Tarım
- Hayvancılık
- Sanayi
- **Turizm**
- Diğer

S8. Turizm Bitlis'in kalkınması için ne Ölçüde faydalıdır?

S9. Bitlis'te turizmin gelişmesi için hangi turist tipine önem verilmelidir?

S10. Bitlis'te turizm açısından sunulan "ulaşım" turizm hizmetleri nasıldır? Bunlar yeterli midir?

S11. Bitlis'te turizm açısından sunulan "konaklama hizmetleri" nasıldır? Bunlar yeterli midir?

S12. Son birkaç yıldır Bitlis ilinin de içinde bulunduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yönelik demokratik açılım ve çözüm sürecinin şehir turizmi üzerinde etkisi oldu mu?

- Ziyaretçi sayısı
- Tesisi sayısı
- Halkın bakış açısı
- Turistlerin bakış açısı

ÖZGEÇMİŞ

Ümit ŞENGEL, 10.10.1989 tarihinde Muş ilinin Hasköy İlçesine bağlı Koğuktaş Köyü'nde dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Muş'ta tamamladı. 2006 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Turizm işletmeciliği bölümüne başlayıp, 2011 yılında mezun oldu. 2012 yılında başladığı İstanbul Üniversitesi İktisat Teorisi yüksek lisans programından 2014 yılında mezun oldu. Aynı şekilde 2012 yılında Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP) kapsamında Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü'ne Araştırma Görevlisi olarak atandı. Şu anda Sakarya Üniversitesi Turizm İşletmeciliği alanında yüksek lisans ve doktora eğitimi ile Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesinde Açık Öğretim programında Uluslararası ilişkiler bölümündeki eğitimlerini sürdürmektedir. Halen Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapan Şengel'in ulusal ve uluslararası toplantılarda sunulmuş ve çeşitli dergilerde yayınlanmış bilimsel çalışmaları bulunmaktadır.